

นโยบายเศรษฐกิจที่มีต่อหัวเมืองไทยฝั่งตะวันตก
สมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล

พ.ศ. 2445 - 2455

เมื่อรัฐบาลแต่งตั้งพระยารัษฎานุประดิษฐ์เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตหรือหัวเมืองไทยฝั่งตะวันตกนี้ นโยบายเศรษฐกิจมณฑลนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ แทนที่จะมุ่งแต่การนำผลประโยชน์จากภาษีอากรเข้าสู่ส่วนกลาง ก็เริ่มมีแนวโน้มสนใจการทำนุบำรุงหัวเมืองคานนี้มากขึ้น สาเหตุสำคัญที่ทำให้รัฐบาลเห็นชอบกับการทำนุบำรุงมณฑลนี้มากขึ้นมีหลายประการ ที่สำคัญคือ ท่าทีของอังกฤษซึ่งสนใจมณฑลนี้มาก เนื่องจากมณฑลนี้มีเขตติดต่อใกล้เคียงกับหัวเมืองมลายูในเขตอิทธิพลของอังกฤษและมีการค้าขายโดยตรงกับเมืองท่าต่าง ๆ ของอังกฤษคือ ปีนังและสิงคโปร์ ในฐานะแหล่งผลิตดีบุกป้อนตลาดที่นั่น ฉะนั้นถ้าเศรษฐกิจในหัวเมืองแถบนี้ตกต่ำลง ก็ย่อมกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของอังกฤษอย่างมากด้วย อังกฤษจึงสนใจความเป็นไปในมณฑลภูเก็ตและพร้อมที่จะแทรกแซง หากรัฐบาลไทยไม่สามารถแก้ไขข้อบกพร่องทางด้านเศรษฐกิจได้ทันเวลาที่ รัฐบาลจึงเริ่มปรับปรุงนโยบายด้านเศรษฐกิจมณฑลนี้ โดยพยายามเลือกวิธีการของอังกฤษเองมาเป็นแนวทาง เพราะเข้าใจว่าจะใช้โดยลัดดีพอสมควรกับมณฑลภูเก็ต ซึ่งมีลักษณะภูมิศาสตร์และพื้นฐานทางเศรษฐกิจใกล้เคียงกับหัวเมืองมลายูในเขตอิทธิพลของอังกฤษอยู่แล้วและป้องกันมิให้มีช่องว่างที่เอื้อต่อการแทรกแซงของมหาอำนาจชาติดังกล่าวนี้ได้

อังกฤษเริ่มเปลี่ยนท่าทีจนเป็นทวีตกของรัฐบาลไทยเมื่ออังกฤษยกเลิกนโยบาย "ไม่แทรกแซง" (non-intervention) ในแหลมมลายู แต่เดิมนั้นรัฐบาลอังกฤษที่กรุงลอนดอนได้ปฏิเสธไม่รับนิคมชอบเรื่องต่าง ๆ ของรัฐมลายูเพื่อหลีกเลี่ยงการกระทำที่เป็นเสมือนทำลายสิทธิของไทย แต่ชาวหลวงอังกฤษประจำเสนาเขตเขตเทอลเมนต์หลายคนเคย

พยายามแทรกแซงเพื่อหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจในหัวเมืองมลายูมาแล้ว เช่น เซอร์วิลเลียม เจอวัวร์ (Sir William Jervois) และ เซอร์แฟรงค์ สเวทเทนแฮม (Sir Frank Swettenham) เป็นต้น สำหรับเซอร์วิลเลียม เจอวัวร์นั้น สนใจทรัพยากรธรรมชาติในเขต กลันตัน ตรังกานู สงขลา และปัตตานีถึงกับเคยเข้าไปสำรวจแหล่งคิงบูก เหล็ก และทองแดง ในหัวเมืองเหล่านั้น อย่างไรก็ตามรัฐบาลอังกฤษที่ลอนดอนยังคงรักษานโยบาย "ไม่แทรกแซง" เพื่อให้ไทยเป็นรัฐกันกระแทก (Buffer State)¹ ระหว่างอินโดจีนของฝรั่งเศสกับพม่าของอังกฤษ รัฐบาลไทยก็พยายามรักษาสถานะดังกล่าวไว้ตามนโยบายเพื่อความอยู่รอด (Survival Policy) โดยให้ประโยชน์จากการแข่งขันระหว่างชาติทั้งสอง ต่อมาใน พ.ศ. 2436 เมื่อเมอร์ซีเออร์ปาวี (Mr. Auguste Pavi) กงสุลฝรั่งเศสในนโยบายเรือปืน (Gun Boat Policy) บีบบังคับรัฐบาลไทยให้ยินยอมตามข้อเรียกร้องเกี่ยวกับสิทธิเหนืออาณาเขต ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงและเกาะต่าง ๆ ให้กับฝรั่งเศส รวมทั้งการที่มีชาวฝรั่งเศสสนใจสำรวจคอคอดกระเพื่อขุดคลองตัดผ่านแบบเดียวกับคลองสุเอซและคลองปานามา² ทั้งสองกรณีนี้เป็นแรงกระตุ้นให้รัฐบาลอังกฤษเปลี่ยนท่าทีที่ต้องการ ควบคุมแหลมมลายูมากขึ้น นอกจากฝรั่งเศสแล้วเยอรมันนี่ก็เป็นคู่แข่งทางการค้าที่สำคัญของอังกฤษในแหลมมลายู พ่อค้านักธุรกิจชาวเยอรมันมีผลประโยชน์อย่างมากในการขนส่งสินค้าและคน เช่น การ

¹ Chandran Jeshurun, "Lordsdowne and The 'Anti-German Clique' at the Foreign Office: Agreement of 1902," Journal of Southeast Asian Studies.3 (September 1972): 236.

² กจช. B.P.P. 2/15, Siam Commercial Report. 1883.

เดินเรือขนส่งสินค้าเลียบฝั่งตะวันตก การสร้างทางรถไฟเป็นคู่แข่งที่สำคัญของอังกฤษ ทำการขนส่งชาวจีนอพยพมาเป็นกรรมกรตามเหมืองแร่ที่สำคัญและยังมีนโยบายแสวงหาเมืองท่าหรือเกาะเพื่อใช้เป็นสถานีเติมเชื้อเพลิงค่านมหาสมุทรอินเดียตอนใต้ด้วย¹

นโยบายของอังกฤษเริ่มเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัดจากกรณีรัฐกลันตัน เมื่ออังกฤษถือว่าไทยต้องยอมให้อังกฤษร่วมตั้งที่ปรึกษาเป็นคนชาติอังกฤษและมีสิทธิร่วมแต่งตั้งถอดถอนได้ ใน พ.ศ. 2438 ลอร์ดคิมเบอร์ลี (Lord Kimberley) เป็นรัฐมนตรีว่าการอาณานิคม อังกฤษจึงเข้าแทรกแซงในรัฐมลายูเต็มที่ สาเหตุหลักกันขณะนั้นที่เห็นได้ชัดคือ การจลาจลของกรรมกรเหมืองแร่ในเปรักและกรณีพิพาทระหว่างเจ้าเมืองกับเจ้าของเมืองชาวอังกฤษ ซึ่งไม่พอใจการให้สัมปทานอย่างสับสนของเจ้าเมืองมลายู² ทำให้ผลประโยชน์ของนักธุรกิจชาวอังกฤษได้รับความกระทบกระเทือนโดยที่รัฐบาลไทยเองมิได้มีมาตรการแก้ไขเรื่องนี้แต่อย่างใด พ่อค้าและมูลงทุนในกิจการเหมืองแร่บางคน เช่น นายอาร์ คัมเบิลยู คัพพ์ (Mr. Robert William Duff) เจ้าของบริษัทคัพพ์ซินดิเคท (The Duff Syndicate Company) ซึ่งมีผลประโยชน์อยู่ในหัวเมืองแถบนี้ไ้เร่งให้รัฐบาลอังกฤษเข้าครอบครองหัวเมืองมลายู หากรัฐบาลอังกฤษไม่สามารถเข้าไปพิทักษ์ผลประโยชน์ของตนและนักธุรกิจคนอื่น ๆ ได้ ตนจะขอความช่วยเหลือจากมหาอำนาจอื่นซึ่งหมายถึงเยอรมันนั่นเอง เหตุนี้รัฐบาลอังกฤษจึงเข้าแทรกแซงและดำเนินนโยบายพิทักษ์ผลประโยชน์ของตนตั้งแต่เขตตะนาวศรีจนถึงรัฐปะหัง โดยเฉพาะรัฐมลายูนั้นอังกฤษอ้างว่ารัฐบาลไทยไม่สามารถจัดการเบียบทั้งการปกครองและเศรษฐกิจ อาณาบริเวณนี้มีแร่ธาตุอุดมสมบูรณ์ แต่พลเมือง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 237.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 230.

เป็นอยู่อย่างสาหัสไม่ได้นำทรัพยากรเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์อย่างแท้จริง ถ้ารัฐบาลอังกฤษไม่ยื่นมือเข้าใช้จระเขียักษ์เป็นที่น่าเสียดายยิ่ง¹ จะเห็นได้ว่าอังกฤษใช้ข้ออ้างรัฐบาลไทยไม่สามารถจัดระเบียบทางเศรษฐกิจได้ เช่น การสัมปทานเหมืองแร่เพื่อเข้าแทรกแซงรัฐมลายู เหตุการณ์ดังกล่าวจึงเป็นแรงกระตุ้นให้รัฐบาลสนใจจัดระเบียบกิจการต่าง ๆ ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจและเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของอังกฤษมากขึ้นในเรื่องเหมืองแร่ การเกษตรและการจัดระบบเงินตรา เป็นต้น ทั้งนี้การปรับปรุงเศรษฐกิจของมณฑลภูเก็ตมีปัญหาในเรื่องขาดกำลังคนที่มีความสามารถและขาดงบประมาณ ซึ่งแม้รายได้ของมณฑลนี้ในแต่ละปีจะมากกว่ามณฑลอื่น ๆ อีกหลายมณฑล แต่ส่วนใหญ่ก็ต้องส่งให้กับทางรัฐบาลเพื่อสนับสนุนโครงการปฏิรูปต่าง ๆ รัฐบาลจึงได้แต่อาศัยความสามารถในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของข้าหลวงเทศาภิบาลไปก่อน

✦ ในคานการเลือกตัวเทศาภิบาลเพื่อสนองนโยบายของรัฐบาลระยะนี้จำเป็นต้องโดยที่มีความสามารถทางเศรษฐกิจและต้องเข้าใจปัญหาต่าง ๆ ของมณฑลนี้คือพอปรากฏว่ารัฐบาลไม่อาจหาบุคคลที่มีความสามารถตามที่ต้องการได้ในส่วนกลาง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และกรมหลวงดำรงราชานุภาพ (ยศขณะนั้น) เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยตระหนักถึงปัญหาเรื่องนี้ว่าบุคคลที่จะมาดำเนินนโยบายต่าง ๆ ในฐานะตัวแทนของรัฐบาลและสนองนโยบายของรัฐบาลได้อย่างมีประสิทธิภาพในแต่ละท้องถิ่นนั้นนอกจากจะเป็นข้าราชการที่จงรักภักดีและมีความสามารถในการบริหารงานตามหน้าที่แล้ว ยังจะต้อง

¹ คุรายละเอียดยุคใน สายจิตต์ เหมินทร์, "การเสียดูไรบรี กลันตัน ตรังกาน และปลิศของไทยให้แก่อังกฤษ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว"

(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2507), หน้า 266.

มีคุณสมบัติที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งคือ ต้องเป็นผู้มีอำนาจและมีอิทธิพลสนับสนุนทั้งในส่วนตัวและครอบครัว ประกอบกับมีตำแหน่งและบรรดาศักดิ์เหนือกว่าข้าราชการคนอื่น ๆ ในมณฑลเดียวกัน จึงจะสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ รัฐบาลจึงมีนโยบายตั้งข้าหลวงเทศาภิบาลจากข้าราชการที่สืบตระกูลมาจากเจ้าเมืองหรือคหบดีดั้งเดิมในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นส่วนใหญ่ เช่น การตั้งข้าหลวงมณฑลราชบุรีก็ได้เลือกพระยาสุรินทรฤาชัย (เทศ บุนนาค) เชื้อสายตระกูลบุนนาคซึ่งได้สร้างอำนาจไว้ในมณฑลนี้ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เหตุผลในการตั้งพระยาภิรมย์ฐานประคิษฐา (คตธิมบี ณ ระนอง) เป็นข้าหลวงมณฑลภูเก็ตก็เป็นทำนองเดียวกัน รัฐบาลไม่อาจปฏิเสธได้ว่าตระกูล ณ ระนองเป็นตระกูลสำคัญตระกูลหนึ่งในหัวเมืองฝั่งตะวันตกที่มีอำนาจและอิทธิพลเหนือกลุ่มครอบครัวชาวจีนที่ประกอบกิจการค้าขายและกิจการเหมืองแร่ในบริเวณนี้ สมาชิกในตระกูล ณ ระนอง ได้ควบคุมกิจการสำคัญ ๆ หลายด้านในหลายเมืองของแถบนี้ เช่น บริษัทโกหงวน ซึ่งเดินเรือขนส่งผู้คนและสินค้าระหว่างปีนัง, สิงคโปร์และหัวเมืองฝั่งตะวันตกแต่เพียงบริษัทเดียว นอกจากนี้ยังมีกิจการเหมืองแร่ในเมืองระนอง, หลังสวนและตรัง ซึ่งรวมทั้งการทำสวนพืชส่งออก เช่น มะพร้าว พริกไทยและจันทน์เทศ เป็นต้น

ในด้านการปกครอง นอกจากได้เป็นเจ้าเมืองระนองติดต่อกันมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 แล้ว สมาชิกในตระกูลนี้ยังได้เจ้าเมืองและข้าหลวงเทศาภิบาลอีกหลายแห่ง ทางฝั่งตะวันตก ก็จะได้เห็นได้จากตารางต่อไปนี้

¹ Ig Bunnag, "The Provincial Administration of Siam From 1892 to 1915 : A Study of The Creation, The Growth, The Achievements and The Implications for Modern Siam, of The Ministry of The Interior under Prince Damrong Rachanuphap." (Thesis for the Degree of Philosophy at the University of Oxford, 1968), p.36.

ตารางที่ 7 ชื่อเจ้าเมืองและชาหลวงเทศาภิบาลในตระกูล ณ ระนอง
สมัยรัชกาลที่ 5¹

เมือง	กระบุรี	พระอภัยมณีศรีรักษา (คอซิมบี๊)	พ.ศ. 2413
		พระยาอภัยมณีศรีรักษา (คอซิมขิม)	พ.ศ. 2433
	ครัง	พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊)	พ.ศ. 2433
		พระยารัตนเศรษฐี (คอซิมก่อง)	พ.ศ. 2420
		พระยาจรูญราชโศภการ (คอซิมเต็ก)	พ.ศ. 2440
หลังสวน	จางวางกำกับราชการ		
มณฑล	ชุมพร	พระยาคำรงสุจริตมหิศรภักดี (คอซิมก่อง)	พ.ศ. 2438
	ภูเก็ต	พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊)	พ.ศ. 2442
		ชาหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต	

สำหรับพระยารัษฎานุประดิษฐ์นั้นเป็นบุตรชายคนสุดท้าย² ของพระยาคำรงสุจริต
มหิศรภักดี (คอซิมเจียง) คนตระกูล ณ ระนอง เกิดกับภรรยาคนไทยชื่อ กิม³ เคยรับราชการ

¹ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 50, หน้า 76 - 77 และ
กจร. ประวัติข้าราชการมหาดไทย เมษายน - กันยายน ร.ศ. 131

หน้า 15 ดูประกอบหน้า 140-104

² กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 50, หน้า 20.

³ ขุนเสนาณรงค์ภักดี (พิทร ฦ นกร), ประวัติและงานของพระยารัษฎานุประดิษฐ์
(พระนคร : สำนักพิมพ์ไต้วัฒนาพานิช, 2513), หน้า 1.

เป็นเจ้าเมืองกระบี่และตรังมาก่อนเป็นเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต แม้จะไม่รู้หนังสือไทยทั้งอ่านและเขียน รู้แค่หนังสือจีนพอสมควร แต่มีการสมาคมคบค้ากับพ่อค้าและข้าราชการในเมืองใกล้เคียงอย่างดี เช่น ในเขตอิทธิพลของอังกฤษ เป็นต้น นอกจากนั้นยังชอบหาความรู้และความเคลื่อนไหวของตลาดภายนอกประเทศ เพื่อนำเข้ามาใช้ในเมืองไทยหัวเมืองฝั่งตะวันตกอยู่เสมอ จึงนับได้ว่าพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ เหมาะสมจะเป็นผู้สนองนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาลได้

ในการเลือกบุคคลขึ้นมาทำหน้าที่ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภาคใต้ในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้ ปรากฏว่าสมาชิกตระกูล ณ ระนองได้ทำหน้าที่นี้ถึงสองมณฑลคือ ใน พ.ศ. 2438 โปรดฯ ให้พระยาคำรงสุจริตมหิศรภักดี (คอซิมบกong) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลชุมพร และต่อมาอีก 4 ปี ก็โปรดฯ ให้พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ (คอซิมบี๊) ขึ้นเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตใน พ.ศ. 2442

* การแต่งตั้งข้าหลวงเทศาภิบาลทั้งสองมณฑลนี้ ยืนยันให้เห็นว่ารัฐบาลให้ความสำคัญต่อพื้นฐานอำนาจและอิทธิพลของตระกูล ณ ระนอง ที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้นมาแต่เดิม แม้จะคาดการณ์ได้ว่าการแต่งตั้งดังกล่าวจะเป็นการเปิดโอกาสให้ตระกูล ณ ระนองก้าวขึ้นมามีอำนาจและอิทธิพลทางเศรษฐกิจขยายออกไปกว้างขวางกว่าที่เป็นอยู่ ไม่เพียงมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจในเขตเมืองเท่านั้น แต่แผ่กว้างออกไปเป็นระดับมณฑลถึง 2 มณฑลทีเดียว รัฐบาลต้องเลือกหนทางดังกล่าว เพื่อแลกกับความชำนาญและความสามารถส่วนตัวของข้าหลวงเทศาภิบาลทั้งสอง โดยเฉพาะพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ซึ่งได้แสดงฝีมือการปรับปรุงเศรษฐกิจไว้ครั้งเป็นข้าราชการเมืองกระบี่และเมืองตรัง ซึ่งทำให้รัฐบาลมีรายได้จากภาษีอากรของเมืองทั้งสองเพิ่มขึ้นมากกว่าเดิมหลายเท่า *

ส่วนการแต่งตั้งข้าราชการชั้นรองลงไปและเสมียนพนักงานต่าง ๆ ในมณฑลก็ประสบปัญหาการขาดแคลนข้าราชการส่วนกลางที่มีความรู้ ความชำนาญในกิจการท้องถิ่นเช่นเดียวกัน รัฐบาลจึงให้อำนาจข้าหลวงเทศาภิบาลคัดเลือกบรมสั่งสอนข้าราชการส่วนท้องถิ่นตามเหมาะสมกับหน้าที่ ปรากฏว่ามีข้าราชการท้องถิ่นจำนวนมากที่ไม่สามารถอ่านและเขียนหนังสือไทย แต่ปฏิบัติราชการได้ตามที่ข้าหลวงเทศาภิบาลต้องการ ผลเสียคือ เมื่ออ่าน

หนังสือไม่ออกก็ไม่อาจเข้าพระราชบัญญัติหรือกฎเกณฑ์ที่ทางรัฐบาลประกาศใช้ไ้สะดวกนัก¹ และยังเป็น การเพิ่มอำนาจของข้าหลวงเทศาภิบาลในหัวเมืองส่วนนี้ โดยเปิดโอกาสให้ เลือคนและควบคุมคนเหล่านั้นไว้ในอำนาจได้โดยตรงเป็นการเสริมสถานะของข้าหลวง เทศาภิบาลให้มั่นคงใกล้เคียงกับการปกครองหัวเมืองแบบเดิมทีเดียว โดยเฉพาะในมณฑล กูเก้ซึ่งรัฐบาลยังไม่มั่งบประมาณพอจะจ่ายเงินเดือนแก่ข้าราชการระดับท้องถิ่นได้ อำนาจ ของเทศาภิบาลจึงรวมไปถึงการจ่ายเงินเดือนข้าราชการเหล่านั้นด้วย

วิธีการนี้แม้จะแสดงให้เห็นความล้มเหลวของรัฐบาลในการเลือกระบบกินเมือง และก่อให้เกิดอุปสรรคต่อการลงทุนของชาวต่างชาติ แต่รัฐบาลจะไม่ถือเป็นเรื่องใหญ่ กรมหลวงดำรงราชานุภาพเอง ซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยขณะนั้นไม่นิยมให้ชาว ยุโรปเข้ามาลงทุนในหัวเมืองแถบนี้เร็วนัก เพราะเกรงจะนำไปสู่การแทรกแซงทางการเมือง แบบในรัฐกัณฑ์ ศรีลังกา นอกจากนี้จำนวนเงินที่ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลกูเก้สามารถ หาส่งมาให้รัฐบาลในรูปของภาษีอากรต่าง ๆ แต่ละปีก็มากพอที่จะทำให้รัฐบาลไม่สนใจแก้ไข เรื่องนี้สักเพราะถือว่าสามารถสนองนโยบายหลักของรัฐบาลได้คือแล้ว

พระยารัษฎานุประดิษฐ์เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลที่พยายามแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วย วิธีช่วยตนเอง ทั้งด้าน การดำเนินงานและเงินงบประมาณ ผลงานของท่านมีส่วนสัมพันธ์กับ ความสามารถในการขอความร่วมมือสนับสนุนจากพ่อค้าและนายเหมืองในมณฑลนั้นมาโดย ตลอด ทั้งนี้ใช่เป็นการบังคับกดขี่ แต่เป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันให้ การสนับสนุน งานของทางราชการหรือส่วนรวมก็จะได้ประโยชน์จากกิจการนั้น ๆ ด้วย การที่ชีวิตนี้ ได้ดีดึกกับผู้อื่น อาจเป็นเพราะมีพื้นฐานอำนาจของตระกูล ณ ระนอง เป็นปัจจัยสนับสนุนที่ สำคัญนั่นเอง

¹ กจข. ร.5 ม.2.14/50, รายงานการตรวจราชการมณฑลกูเก้ของ
พระยาศรีสุเทพและนายเจตส์ เอ. เวสต์เอนการ์ด (Mr. Jens A. Westengard)

ในคานตางประเทศจะเห็นไควการที่รัฐบาลคัดสินใจเลือกพระยารัชฎานุประดิษฐา
 เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตนี้เป็นที่พอใจของกงสุลอังกฤษประจำหัวเมืองฝั่งตะวันตก
 และพ้อคำที่สำคัญ ๆ ในเซตปีนังและสิงคโปร์อยู่ไม่น้อย กงสุลอังกฤษประจำหัวเมืองฝั่งตะวันตก
 ขณะนั้นก็มีความสนิทสนมกับพระยารัชฎานุประดิษฐาเป็นการส่วนตัว เพราะตระกูลนี้มีธุรกิจ
 ติดต่อกับปีนังมาแต่เดิม กงสุลอังกฤษนี้ไม่เคยสนทนากับกรมหลวงดำรงราชานุภาพถึงสภาพ
 ความเลื่อมโทรมของมณฑลภูเก็ตเมื่อระยะที่ใกล้จะเปลี่ยนพระยารัชฎานุประดิษฐา (โตยัก)
 ข้าหลวงเทศาภิบาลคนก่อนและเมื่อไควทราบวาทางรัฐบาลกำลังจะแต่งตั้งพระยารัชฎานุประ
 ติษฐาขึ้นเป็นแทน กงสุลอังกฤษก็ได้แสดงความยินดีกับพระองค์และหวังว่าสภาพมณฑลภูเก็ต
 จะดีขึ้น เพราะเห็นความสามารถของพระยารัชฎานุประดิษฐาเมื่อครั้งจัดการเมืองตรังได้
 เรียบร้อยดี ใอย่าง ไรก็ตามพ้อคำอังกฤษบางคนที่มีผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับมณฑลนี้ไม่พอใจกับ
 การตั้งพระยารัชฎานุประดิษฐานัก ไควรองเรียนรัฐบาลว่า พระยารัชฎานุประดิษฐาและ
 ครอบครัวผูกขาดการค้าและไชซาราชการในมณฑลเป็นประโยชน์แก่กิจการส่วนตัวก็กันผู้น
 มีใไควชายแซง แต่ก็ไม่ปรากฏวาทางรัฐบาลให้ความสำคัญกับคำร้องเหล่านี้สัก

งานคานตาง ๆ ที่ท่านไควทำไปในฐานะตัวแทนของรัฐบาลที่มีทั้งการปกครองและ
 คานเศรษฐกิจในที่นี้จะขอล่าวถึงคานเศรษฐกิจเป็นหลักซึ่งปรากฏหลักฐานในการประชุม
 เทศาภิบาลและการปฏิบัติราชการในมณฑล ในการประชุมเทศาภิบาลท่านไควทำให้รัฐบาลไคว
 รับรู้ความจำเป็นตาง ๆ เพื่อการพัฒนาผลซึ่งอยู่ในอำนาจของรัฐบาลที่ควรจะดำเนินการ
 และความคิดเห็นตาง ๆ ก็ไควได้รับความสนใจเชื่อถือจากรัฐบาลหลายเรื่อง เช่น การที่ท่านไคว
 รับแต่งตั้งจากที่ประชุมเทศาภิบาลให้เป็นประธานและกรรมการร่างพระราชบัญญัติหลายฉบับ
 ไควแก่ พระราชบัญญัติเหมืองแร่ พระราชบัญญัติสุขาภิบาลและพระราชบัญญัติที่ดิน เป็นต้น ใน
 แต่ละครั้งที่ประชุมก็มักจะมีมติเห็นชอบกับการแต่งตั้งดังกล่าว เพราะเหตุผลที่ว่าพระยา -

¹ กจช. ร.5 ม.53/5, หนังสือกราบบังคมทูลของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ
 ที่ 79/2583 4 มิถุนายน ร.ศ. 122.

รัฐบาลประคิษฐาเป็นผู้มีความชำนาญรอบรู้ในกิจการเหล่านั้นคือพอนั้นเอง งานต่าง ๆ ที่ รัฐบาลและชาหลวงเทศาภิบาลผู้ใดดำเนินการ เช่น การส่งเสริมอุตสาหกรรมเหมืองแร่ค้ำก

สำหรับกิจการเหมืองแร่ค้ำกในมณฑลภูเก็ตมีความสำคัญต่อฐานะทางเศรษฐกิจของ รัฐบาลและของหัวเมืองส่วนนี้เป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นที่มาของรายไคส่วนใหญ่ทั้งยังมีส่วน สัมพันธ์กับการขายเงินซึ่งเป็นรายไคที่สำคัญยิ่งอีกอย่างหนึ่งของมณฑลนี้ ความสำคัญของกิจการ กังกลาวยังเป็นที่น่าสนใจของชาวต่างประเทศโดยเฉพาะอังกฤษซึ่งได้รับสิทธิพิเศษเหนือชาว ยุโรปชาติอื่นหลังจากที่ไทยไคทำปฏิญญาลับกับอังกฤษใน พ.ศ. 2440 อีกด้วย กังนั้นรัฐบาลจึง ต้องหาวิธีแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ในกิจการนี้เสียก่อนที่จะอังกฤษจะเข้ามาแทรกแซงไคคั้งที่ เคยเกิดขึ้นในรัฐมลายูมาแล้ว พระยารัฐานประคิษฐาชาหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตขณะนั้น ไคมีความคิดที่จะปรับปรุงกิจการเหมืองแร่ให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมเหมืองแร่ในรัฐมลายู จะ ไคมีผู้สนใจมาลงทุนในหัวเมืองนี้มากขึ้นซึ่งจะยังประโยชน์แก่แผ่นดินในอีกหลาย ๆ ทาง ความคิดหลักของพระยารัฐานประคิษฐาในการปรับปรุงกิจการค้ำกนี้คือ¹ ต้องหาทางจัด ระเบียบการทำเหมืองแร่เสียใหม่ทั้งค้ำกการอ้างสิทธิวิธีการและเรื่องแรงงานซึ่งเป็น ปัจจัยสำคัญในการประกอบกิจการเหมืองแร่สมัยนั้น โดยนำเอาหลักการที่ดีและใช้ไคได้แล้ว ของรัฐบาลอังกฤษในเศครเทศเทอลเมนต์มาค้ำกแปลงให้เหมาะสมกับของไทย รัฐบาลเห็น ชอบควยในการแก้ปัญหาคังกลาวและพยายามสนับสนุนเท่าที่กำลั้งคนและกำลั้งเงินงบประมาณ จะอำนวยให้ รัฐบาลยังไคพยายามแก้ไขปัญหายางประการจากส่วนกลาง เช่นมีการออก พระราชบัญญัติเหมืองแร่ และพระราชบัญญัติแรงงานเหมืองแร่ ซึ่งมีส่วนช่วยให้ชาหลวง เทศาภิบาลแก้ปัญหาในมณฑลที่รับผิดชอบไคค้ำกขึ้น

¹ กจร. ร.5 ม.53/10, หนังสือของพระยารัฐานประคิษฐากราบทูลกรมหลวง คำรงราชานุภาพ 29 มกราคม ร.ศ. 126.

พระราชบัญญัติเมืองแรคังกล่าวประกาศใช้บังคับเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2444 มีทั้งหมด 12 หมวด 84 มาตรา ครอบคลุมบังคับสำหรับกิจการเมืองแรคังต่าง ๆ ไวดังนี้¹

- หมวดที่ 1. วัตถุประสงค์การใช้กำหนดโดยคำอธิบายคำในพระราชบัญญัติ .
2. วัตถุประสงค์การทำเมืองแรคังก่อนพระราชบัญญัตินี้
  3. วัตถุประสงค์อนุญาตรอนหาแร
  4. วัตถุประสงค์ตรวจแร
  5. วัตถุประสงค์ผูกขาดตรวจแร
  6. วัตถุประสงค์ทำเมืองแร
  7. วัตถุประสงค์กำหนดเวลาทำการและเวรคืนเมืองแร
  8. วัตถุประสงค์ประทานบัตร
  9. วัตถุประสงค์ทำเมืองแร
  10. วัตถุประสงค์ทางน้ำ
  11. วัตถุประสงค์สัญจร
  12. วัตถุประสงค์เปิดเสรีจ

ในมาตราแรกของพระราชบัญญัตินี้ได้กำหนดคำจำกัดความของศัพท์ต่าง ๆ ที่ใช้ในพระราชบัญญัติไว้อย่างละเอียดและบางคำเทียบไว้กับคำในภาษาอังกฤษด้วย ได้แก่

1. ใบอนุญาตต่าง ๆ ได้แก่ ใบอนุญาตรอนหาแร, อนุญาตบัตรตรวจแร, อนุญาตบัตรผูกขาดตรวจแร และประทานบัตรทำเมืองแร เป็นต้น

¹ร.ต.ท. เสถียร ดายลักษณ์ และคณะ รวบรวม, "พระราชบัญญัติเมืองแร ร.ศ. 120," ประชุมกฎหมายประจำศก (พระนคร : เคลิเมล์, 2478), 18 : 107 -

2. เขตต่าง ๆ ไคแก่ จังหวัดตรวจแร่, จังหวัดเหมืองแร่, ลานแร่ต่าง ๆ ,
เหมืองที่ว่าง, ทางน้ำ เป็นต้น
3. ผู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจการเหมืองแร่ ไคแก่ ผู้รับประทานบัตรและขอบเขตอำนาจ
หน้าที่โดยย่อรวมทั้งระดับอำนาจของข้าหลวงราชโลหกิจและเสนาบดีที่บังคับบัญชาไว้ด้วย
4. วิธีการต่าง ๆ เช่น การทำเหมืองแร่ เป็นต้น

ประเด็นสำคัญ ๆ ของพระราชบัญญัติเหมืองแร่มีดังนี้

ก. การยืนยันอำนาจสิทธิขาดเหนือทรัพย์สินกรรมชาติทั้งปวง เรื่องนี้ใคร่ระบุไว้ใน
หมวดแรกของพระราชบัญญัตินี้ไว้ว่า ที่ดินและแร่โลหธาตุทั้งหลายในพระราชอาณาจักยกยอม
เป็นของหลวงโดยพระบรมเชษานุภาพ ถึงผู้หนึ่งผู้ใดได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต
หวงห้ามที่ดินใดกรรมสิทธิ์เพื่อทำการปลุกสร้างบานเรือนหรือเพาะปลูกพืชพรรณไมต่าง ๆ
หรือเพื่อการอย่างอื่น ๆ ก็มิได้รวมถึงพระบรมราชานุญาตให้ทำเหมืองแร่ ตรวจหาแร่หรือมี
สิทธิหวงห้ามที่ดินนั้น ๆ ต้องขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตโดยเฉพาะก่อนจึงจะทำได้
ขอความในมาตราที่ 4 หมวดแรกนี้แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลต้องการถึงอำนาจการตัดสินใจ
เกี่ยวกับสิทธิในการทำเหมืองแร่ในหัวเมืองต่าง ๆ มาสู่ส่วนกลางให้กระชับยิ่งขึ้น การให้
สัมปทานหรืออนุญาตให้ตรวจแร่จึงมิได้ขึ้นอยู่กับข้าหลวงเทศาภิบาลอีกต่อไป ในทางทฤษฎี
อำนาจในเรื่องนี้ของรัฐบาลมีมาตั้งแต่เดิมแต่ในทางปฏิบัติที่รัฐบาลปล่อยให้เจ้าเมืองหรือวา
ราชการเมืองดูแลรับผิดชอบเรื่องนี้ รัฐบาลเป็นแต่ผู้รับเงินภาษีผลประโยชน์จะได้รับการความ
เป็นไปในกิจการนี้ต่อเมื่อมีผู้ขอรับทำภาษีอากรเหมืองแร่เท่านั้น การปล่อยให้ราชการส่วน
ท้องถิ่นมีอำนาจดังกล่าวจึงเป็นช่องทางให้อังกฤษเข้าแทรกแซง เพราะเจ้าเมืองบางแห่ง
เช่นเจ้าเมืองในรัฐมลายูเมื่อยังเป็นของไทย ให้สิทธิชาวต่างชาติเข้ามาทำเหมืองชำระ
กันอย่างไม่เรียบร้อย เพราะเห็นแก่ประโยชน์ที่จะได้รับมากเกินไป ก่อให้เกิดความไม่พอใจ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 111.

แก่ชาวต่างชาติอย่างรุนแรง และก็เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ห้องกฎหมายแผน
อิทธิพลเข้ามาในรัฐมลายูเพื่อจัดระเบียบเรื่องนี้แทนรัฐบาลไทยในเวลาต่อมา

ข. การจัดระเบียบควบคุมเหมืองแร่

1. การควบคุมเจ้าของเหมืองแร่ที่ดำเนินการมาก่อนการออกพระราชบัญญัติ ใน
หมวดที่ 2 รัฐบาลได้นำถึงสิทธิและหน้าที่ของเจ้าของเหมืองประเภทนี้ โดยกำหนดให้ถือ
ตามกฎข้อบังคับตามข้อความในใบพระบรมราชานุญาตหรือประทานบัตร จนกว่าจะหมดอายุของ
เอกสารนั้น ๆ หากผู้ทำการอุทธรณ์มิได้รับพระราชทานใบอนุญาตต่าง ๆ ก็มีสิทธิทำเรื่อง
รាយยื่นต่อกรมราชโลหกิจ ทั้งนี้ต้องทำแผนที่บอกเขตหรือขนาดเหมืองประกอบหนังสือที่อ้างว่า
ได้รับอำนาจให้ทำหรือปกครองเหมืองแร่แห่งนั้นภายใน 90 วัน นับแต่ได้รับหมายเรียกตัว
ถ้าผู้ยื่นขอมีหนังสือสำคัญดังกล่าวซึ่งรัฐบาลยอมให้ใช้เหมือนประทานบัตร ก็ให้เจ้าหน้าที่คัด
หนังสือนั้นลงทะเบียนไว้และให้ถือว่าเป็นประทานบัตรได้ แต่ถ้าผู้ยื่นขอไม่มีหนังสือที่อาจใช้แทน
ประทานบัตรมาแสดงและทางราชการไม่มีเหตุขัดข้องก็ให้ยื่นขอพระราชทานประทานบัตรได้
ทั้งนี้ถ้าไม่มีหลักฐานมาแสดงตามที่อ้างไว้หรือดำเนินการไม่เรียบร้อยภายใน 90 วัน ทาง
ราชการก็อาจยกเลิกคำร้องทั้งหลายเสียเลยก็ได้ แต่ประการที่สำคัญก็คือ การออกประทาน
บัตรจะทำได้ต่อเมื่อไม่มีคดีข้อวิวาทค้างเกี่ยวกับเหมืองแร่นั้น จากข้อบังคับทั้งหมดนี้จะเห็น
ได้ว่ารัฐบาลให้โอกาสผู้ดำเนินการอยู่แล้วประกอบกิจการของตนได้ต่อไปแม้จะไม่มีหนังสือ
อนุญาตใด ๆ มาก่อนก็ตาม ทั้งนี้เพื่อมิให้กระทบกระเทือนนายเหมืองที่เคยเป็นนารายได้
มาให้รัฐบาลไม่ใช่น้อย

2. การออกระเบียบสำหรับผู้เริ่มดำเนินการหลังจากประกาศใช้พระราชบัญญัติ

เรื่องนี้รัฐบาลได้เข้าควบคุมผู้ขออนุญาตตั้งแต่การตรวจแร่ไปจนถึงการทำเหมืองผู้ที่จะได้
รัยคนญาติให้ประกอบกิจการในชั้นตอนไหนก็ตามจะต้องแสดงให้เห็นทางรัฐบาลเชื่อว่ามีเงินทุน
มากพอที่จะดำเนินการได้ถ้าได้รับอนุญาต ทั้งนี้รัฐบาลได้เริ่มเข้าควบคุมดูแลตั้งแต่การตรวจ
แร่ตลอดไปจนถึงการลงมือทำเหมืองกล่าวคือ

2.1 การตรวจหาแร่¹

เคมิสตราไทยและต่างชาติสามารถดำเนินการตรวจหาแร่ได้โดยอิสระ รัฐบาลไม่มีส่วนเข้าไปควบคุมโดยตรง แต่ในพระราชบัญญัตินี้ก็มีความเปลี่ยนแปลงในเรื่องนี้ ด้วยโดยไ้ระบุข้อบังคับต่าง ๆ ไว้ในหมวดที่ 4 - 5 ความว่า ผู้ใดจะตรวจแร่ทองซอไบ อาชญาบัตรตรวจแร่จากรัฐบาลก่อน กำหนดให้เอกชนตรวจแร่ได้ไม่เกิน 3,000 ไร่ อาชญาบัตรที่ขอไปใช้ได้เป็นเวลา 1 ปี เมื่อสิ้นกำหนดจะขอต่อไปอีกคราวละไม่เกินหนึ่งปีก็ได้ ก่อนรับอาชญาบัตรต้องเสียค่าธรรมเนียมให้ครบตามกำหนดเสียก่อนทั้งครั้งแรกและครั้งต่อไป เพื่อควบคุมมิให้มีการตรวจแร่นอกเหนือการควบคุมของรัฐบาลและในขณะเดียวกันก็เป็นการ ปิดโอกาสผู้ที่มีทุนน้อยมิให้ตรวจหาแร่อย่างอิสระอย่างที่เคยเป็นมา รัฐบาลยังสงวนสิทธิ์ที่จะ จำกัดบริเวณตรวจแร่ไว้ในอำนาจของข้าหลวงราชโลหกิจ หากฝ่าฝืนข้อบังคับหรือคำสั่งต่าง ๆ จะถูกปรับไม่เกิน 40 บาท และเรียกอาชญาบัตรคืนก็ได้ หากข้าหลวงราชโลหกิจออกตรวจ พบว่าผู้ใดทำการตรวจแร่โดยไม่มีใบอาชญาบัตร ข้าหลวงมีอำนาจปรับผู้นั้นไม่เกิน 80 บาท

2.2 การร่อนแร่²

การร่อนแร่ก็เช่นเกี่ยวกับการตรวจแร่คือ ต้องเสียค่าธรรมเนียม³ขอใบ อนุญาตจากข้าหลวงราชโลหกิจ ใบอนุญาตมีกำหนด 1 ปี ถ้าฝ่าฝืนทำการร่อนแร่โดยอิสระ เช่นเดิม มีความผิดปรับเป็นเงินไม่เกิน 40 บาท และต้องทำตามข้อบังคับที่มีในใบอนุญาต ถ้าไม่ทำปรับไม่เกิน 20 บาท และอาจถูกริบใบอนุญาตก็ได้ นอกจากนั้นทางราชการยังบังคับ ให้ผู้ร่อนแร่ เสียค่าภาคหลวงค่าการร่อนแร่โดยปราศจากใบอนุญาตจะต้องถูกปรับเป็นเงินไม่ เกิน 40 บาท

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 114 - 5 หมวดที่ 4.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 113 - 4 หมวดที่ 3.

³ กจช. ร.5 กษ.6.1/36, จดหมายกราบบังคมทูลของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 78/1005, 14 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 124 : กำหนดให้เก็บค่าธรรมเนียมใบอนุญาตร่อนหาแร่ จากผู้ร่อนหาแร่ ฉบับละ 5 บาท ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 125 เป็นต้นไป.

2.3 การขออนุญาตทำเหมืองแร่¹

การขออนุญาตนี้รัฐบาลเน้นการส่งค่าธรรมเนียมให้ครบตามกำหนดพร้อมเรื่องราวที่ยื่นขออนุญาต เมื่อเสนาบดีลงนามและประทับตราแล้ว ให้เรียกค่าธรรมเนียมประทับตราประทานบัตรฉบับละ 50 บาท เป็นกำหนด รัฐบาลพยายามรักษาผลประโยชน์อย่างเคร่งครัดในแต่ละขั้นตอน เพราะผู้ที่ขออนุญาตทำเหมืองนั้น รัฐบาลถือว่าเป็นผู้มีทุนรอนมากพอ ทั้งผลประโยชน์ที่จะได้รับต่อไปก็เกินกว่าค่าธรรมเนียมอยู่แล้ว การยื่นขออนุญาตทำเหมืองจากรัฐบาลโดยตรง นับเป็นการจี้กระเบื้องที่พยายามดึงอำนาจเข้าสั่นศูนย์กลางมากขึ้น เพราะเกรงจะเกิดปัญหาการให้สัมปทานซ้ำซ้อนอาจทำให้ชาวต่างประเทศไม่พอใจได้ดังที่เคยปรากฏในหัวเมืองมลายูมาแล้ว ทั้งนี้ยังใคร่ระบุให้ขออนุญาตทำแผนที่แสดงบริเวณที่จะขอประทานบัตรมีหนังสือสำคัญลงชื่อวาระราชการ เมืองเป็นพยานยืนยันว่า บริเวณที่ขออนุญาตไม่มีผู้ใดทำเหมืองมาก่อนถ้าที่ดินเป็นของผู้ที่ตกลงยินยอมกันแล้ว ให้ใส่ชื่อเจ้าของที่ดินควยประทานบัตรแต่ละฉบับมีอายุไม่เกิน 25 ปี ตลอดเวลานั้นผู้รับประทานบัตรต้องจ่ายค่าเช่าที่ดินเขตเหมืองแร่กำหนดค่าเช่าไว้ในประทานบัตร เป็นรายปีแต่ต้องส่งครั้งละหกเดือน ส่วนค่าภาคหลวงต้องแล้วแต่รัฐบาลกำหนดจะให้เสียเป็นเงินหรือเป็นเนื้อแร่ก็ได้ตามแต่รัฐบาลจะเห็นสมควร เมื่อได้รับประทานบัตรแล้วเจ้าของประทานบัตรยังต้องรับผิดชอบในการทำแผนที่โดยละเอียดตามเงื่อนไขของรัฐบาล ซึ่งแสดงทางแร่ ทางน้ำ ปากปล่องลงเหมือง สิ่งก่อสร้างและชื่อเจ้าของที่ดิน รวมทั้งแสดงคำอธิบายและหลักเขตตามที่ได้ไว้อย่างเคร่งครัด ถ้าไม่ทำตามอาจยกเลิกประทานบัตรได้

เมื่อได้รับอนุญาตให้ดำเนินการแล้ว จะทำเหมืองออกนอกเขตที่ขออนุญาตไม่ได้ ทั้งนี้ทางรัฐบาลได้กำหนดไว้ว่า ทางแร่ไม่ให้ออกกว้างเกินกว่า 100 ไร่ ถ้าเป็นลานแร่หรือบริเวณแหล่งแร่ประเภทอื่น ๆ ไม่เกิน 300 ไร่ เว้นแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าเป็น

¹ร.ท.ท.เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก., 13 :

อย่างอื่น เมื่อห้าครบปีเจ้าของจะต้องทำบัญชีรายงานสภาพเหมืองนั้น เช่น จำนวนแร่ที่ขุด และจำหน่ายได้, จำนวนวันที่ทำงาน, จำนวนคนงานเฉลี่ยตามวันที่ทำการว่าทำประมาณวันละกี่แรง, แผนที่แสดงทางขุดแร่ทั้งบนดินและใต้อิน, สำเนาหนังสือหรือโฆษณาต่าง ๆ ของบริษัทถ้ามี เป็นต้น ถ้ารายงานเท็จต้องระวางปรับไม่เกิน 1,600 บาท

2.4 ข้อบังคับเวลาค่าเนนกิจการ การเวนคืนและการโอนกรรมสิทธิ์ประ- ทานบัตร¹

เหมืองแต่ละแห่งจำเป็นต้องมีคนประจำทำงานจริง ๆ ไม่ต่ำกว่าที่กำหนดไว้ในประทานบัตรและต้องมีเวลาค่าเนนกิจการไม่ต่ำกว่า 6 เดือน ในระยะเวลาทั้งหมด 1 ปี หรือ 12 เดือน ในระยะเวลาทั้งหมด 2 ปี นอกจากจะได้รับอนุญาตพิเศษจากกรมราชโลหกิจ ถ้าไม่ทำตามอาจต้องระวางโทษปรับครั้งหนึ่งไม่เกิน 500 บาท และอาจเรียกประทานบัตรคืนก็ได้ อย่างไรก็ตามถ้ามีเหตุจำเป็นจริง ๆ ที่ต้องหยุดทำการ ก็อาจยื่นเรื่องราวต่อกรมราชโลหกิจซึ่งอนุญาตให้หยุดทำการได้ไม่เกิน 3 ปี แต่ต้องส่งค่าธรรมเนียมตามกำหนดก่อน จึงจะได้ใบอนุญาตให้หยุดทำ ส่วนค่าเช่าที่ก็ยังคงเสียตามประทานบัตรต่อไปจนกว่าจะหมดอายุ หากจะยื่นเรื่องขอเวนคืนให้รัฐบาลก็ได้ แต่ประทานบัตรจะหมดอายุในเวลา 6 เดือนตั้งแต่วันที่ขอลงราชโลหกิจรับเรื่องราว นอกจากจะตกลงกันเป็นอย่างอื่น ทั้งนี้ผู้รับประทานบัตรเป็นคนใช้หนี้เงินหลวงที่เกี่ยวกับเหมืองของตน ในฐานะที่ผู้ประทานบัตร จนกว่าจะสิ้นอายุของประทานบัตรนั้น ๆ

สำหรับการยกเลิกประทานบัตรเพราะผู้รับมีความผิด รัฐบาลอาจรอให้ครบ 90 วัน เพื่อให้อุทธรณ์ ถ้าไม่อุทธรณ์หรือคำอุทธรณ์ตกไป ก็ให้ดำเนินการยกเลิกแล้วประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษาทุกครั้ง ทางผู้รับประทานบัตรต้องส่งเอกสารต่าง ๆ คืนกรมราชโลหกิจด้วย ทั้งนี้ต้องย้ายอุปกรณ์สิ่งก่อสร้างและวัสดุอื่น ๆ ออกไปจากบริเวณนั้นด้วยภายใน 6 เดือน ถ้าไม่รีบรื้อถอนอนุญาตให้ขอขยายเวลาได้ หากพ้นเวลานี้แล้ว สิ่งต่าง ๆ ในบริเวณนั้นต้องตกเป็นของหลวง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 122 - 124 หมวดที่ 7.

การโอนกรรมสิทธิ์ประธานบัตร¹ รัฐบาลพยายามควบคุมมิให้เกิดช่องว่างเชิงอัตราการแทรกแซงของชาวต่างชาติได้ โดยควบคุมการโอนอย่างใกล้ชิด ถ้าเสนาบดีไม่ตกลงนามและประทับตราตำแหน่งโดยพระบรมราชานุญาตยอมให้โอนแล้ว จะโอนไม่ได้เป็นอันขาด เจ้าของประธานบัตรผู้ใดประสงค์จะโอนประธานบัตรแก่ผู้อื่น ให้ยื่นเรื่องราวขออนุญาตต่อกรมราชโลมหักจกอน ถ้ารัฐบาลตกลงจึงจะดำเนินการได้ ทั้งนี้เจ้าของประธานบัตรและผู้รับโอน ต้องมาพร้อมกันที่กรมราชโลมหักจกอน หนังสือโอนให้ทำเป็น 3 ฉบับ รักษาไว้ในกรมราชโลมหักจก 1 ฉบับ มอบให้รับประธานบัตรคนเดิมและผู้รับโอนถือไว้คนละฉบับ การโอนจะเรียบร้อยต่อเมื่อได้จ่ายเงินค่าธรรมเนียมต่าง ๆ รวมทั้งหนี้หลวงควย

การเปลี่ยนเจ้าของในกรณีอื่น ๆ โดยเฉพาะเมื่อเกิดการล้มละลายหรือหลุดจำนำจำนอง รัฐบาลก็ได้กำหนดข้อบังคับไว้ว่า ห้ามให้นำประธานบัตรไปจำหน่ายหรือค้ำประกันทรัพย์สินที่ยื่นนอกจากได้รับอนุญาตจากกรมราชโลมหักจกเสียก่อน และห้ามมิให้เอาประธานบัตรไป ชะแทนหนี้สินหรือยึดประธานบัตรไว้แทนหนี้สิน ถ้าผู้รับประธานบัตรล้มละลายถือว่าประธานบัตรนั้นหมดอายุโดยทันที ข้อบังคับหมวดนี้ที่รัฐบาลพยายามมิให้เจ้าของเงินต้นที่ให้เจ้าของเหมืองกัมพูชิ่งมักเป็นชาวสิงคโปร์และป็นังเข้ามาถือสิทธิครอบครองเหมือง โดยอาศัยความเป็นเจ้าหนี้ อย่างไรก็ตามรัฐบาลก็ยังมีข้อยกเว้นให้อำนาจกรมราชโลมหักจกเป็นผู้อนุญาตเป็นกรณีพิเศษเฉพาะรายไป การใช้หนี้โดยยกสิทธิประธานบัตรให้คงมีอยู่บ้าง แต่ยังคงดีกว่าเดิมเพราะรัฐบาลสามารถเข้าควบคุมได้มากขึ้น

3. ข้อบังคับในการทำเหมืองแร่² ในพระราชบัญญัติไคร่ระบบข้อบังคับในการทำเหมืองไว้คือ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 124 - 126 หมวดที่ 8.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 126 - 133.

3.1 กานบคคลากร รัฐบาลกำหนดไว้เพียงให้เจ้าของประธานบัตรจัดหาผู้
ชำนานมาเป็นผู้จัดการ 1 คน แจงชื่อให้กรมราชโลหกิจทราบด้วย

3.2 การหาเชื้อเพลิง ให้ใช้ตามพระราชบัญญัติป่าไม้และธรรมเนียมในพื้นที่
บ้านนั้น ๆ

3.3 การรกล้าเขตของผู้อื่น ถ้าไปรกล้าที่ดินผู้อื่นต้องรีบแจ้งให้เจ้าของทราบ
และคืนแรกที่ชดได้ให้เจ้าของผู้นั้นด้วยแต่อาจคิดค่าแรงในการชดได้ อาจกระทำไปโดยเจตนา
จะตองคืนแและเสียค่าปรับไม่เกิน 1,000 บาทด้วย

3.4 การใช้ทางน้ำ ปัญหาการใช้ทางน้ำเป็นเรื่องที่ก่อให้เกิดกรณีพิพาทใน
หมู่ชาวเหมืองแร่ในมณฑลทุกแคว้นมานานเนื่องจากก่อนหน้านี้รัฐบาลยังไม่มีกฎหมายใช้บังคับ
แน่นอน มีเพียงประกาศของมหาราชการ เมืองเท่านั้น ในสมัยพระบาทปิโยภาเป็นข้าหลวง
ผู้กำกับราชการก็เคยเสนอปัญหาเรื่องนี้ให้รัฐบาลไกรทราบมาแล้ว แต่รัฐบาลก็ยังไม่ได้ให้
ความสนใจมากนักแม้แต่การส่งเจ้าหน้าที่ออกไปทำแผนที่ก็ยังต้องผัดผ่อนไว้ก่อน การกำหนด
ระเบียบการใช้ทางน้ำในพระราชบัญญัติดังกล่าวนี้จึงตรงกับความต้องการของนายเหมือง
โดยเฉพาะพวกที่ไม่มีอำนาจพอจะครอบครองทางน้ำ ในหมวดที่ 10 ของพระราชบัญญัตินี้ได้
ประกาศไว้ว่าอำนาจในการปกครองทางน้ำเพื่อกิจการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเกษตรกรรม
หรือการนำเหมืองแร่รวมทั้งการคมนาคมอยู่ในอำนาจของรัฐบาลที่จะจัดการตามสมควรโดย
ไม่ยกอำนาจนี้ให้แก่ผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ นอกจากนั้นรัฐบาลยังได้ควบคุมการทอดน้ำไปใช้ตาม
เหมืองแร่ว่าจะต้องขออนุญาตจากข้าหลวงราชโลหกิจก่อน ถ้าการกระทำดังกล่าวจะก่อให้เกิด
ความเดือดร้อนแก่เหมืองอื่น ๆ ก็จะไม่ได้รับอนุญาตให้ดำเนินการ ในการขออนุญาตทอดน้ำจะ
ต้องระบุในคำร้องให้ชัดเจนว่าทางน้ำนั้นมีแหล่งกำเนิดมาจากไหนและไหลไปทางไหนบ้าง
รวมทั้งชี้แจงวิธีการที่จะเปลี่ยนแปลงทางน้ำนั้นมาให้ชัดเจนด้วย นอกจากนั้นรัฐบาลยังบังคับ
ให้เจ้าของเหมืองแร่รักษาทางน้ำมิให้ถึงน้ำค้างหรือสิ่งของต่าง ๆ ลงในทางน้ำที่ใช้สัญจร
และเพื่อการสัญจรไปมาหากผู้ใดฝ่าฝืนต้องระวางโทษปรับครั้งหนึ่งเป็นเงินไม่เกิน 1,000
บาท ข้อบังคับนี้รวมไปถึงการระวางรักษาธารสมบัติอื่น ๆ ด้วย เช่นถนนหนทางเป็นถนน

3.5 การสร้างถนนเพื่อใช้ในกิจการเหมืองแร่¹ บริเวณเหมืองแร่ใดที่มีทางเข้าหรือถนนซึ่งเป็นสาธารณสมบัติมาแต่เดิม เจ้าของเหมืองไม่มีสิทธิอ้างว่าเป็นเจ้าของสาธารณสมบัติเหล่านั้น นอกจากถนนที่รัฐบาลให้สิทธิเจ้าของประทานบัตรตัดถนนใช้ในบริเวณเหมืองแร่ของตน หากจะต้องทำทางผ่านที่ดินของผู้อื่นต้องตกลงกับเจ้าของที่ดินให้เรียบร้อยก่อน ถ้าเป็นการตัดถนนนอกเขตเหมืองแร่ของตนต้องเสนอเรื่องราวมายังกรมราชโลหกิจเพื่อเสนอรัฐบาลก่อน

3.6 การใช้ทรัพยากรอื่น ๆ ในเขตเหมืองแร่² รัฐบาลได้สงวนสิทธิในการเรียกใช้หิน ดินและทรายเพื่อการก่อสร้างต่าง ๆ ของทางราชการ และสงวนสิทธิที่จะอนุญาตให้ใครก็ได้ทำทำการตัดไม้หรือเผาถ่านรวมทั้งหาของป่าในเขตเหมืองแร่ ผู้รับประทานเขตนั้น ๆ ไม่มีสิทธิหวงห้ามทรัพยากรซึ่งอยู่นอกเหนือที่ปรากฏในประทานบัตร ข้อบังคับดังกล่าวเป็นการลดอำนาจการผูกขาดของนายเหมืองซึ่งแต่เดิมมักถือสิทธิเหนือทรัพยากรต่าง ๆ ในเขตเหมืองของตนแบบเดียวกับที่เจ้าภาษีถือสิทธิผูกขาดมาก่อนราษฎรทั่วไปจึงมีโอกาสประกอบอาชีพค่านับมากขึ้น นอกจากนั้นรัฐบาลยังสงวนสิทธิที่จะสร้างอาคารของทางราชการหรือท่าทางคมนาคมผ่านเขตเหมืองแร่โดยผู้ขอรับประทานบัตรจะหวงห้ามหรือเรียกค่าเสียหายไม่ได้ นอกจากจะเห็นว่าทำให้ขาดทุนมากจริงจึงจะคิดค่าตอบแทนให้

3.7 บริเวณที่ห้ามขุดแร่ รัฐบาลห้ามมิให้มีการขุดแร่ใกล้สถานที่ต่าง ๆ ในระยะใกล้ดังนี้คือ

- ก. ห้ามขุดใกล้เขตเหมืองแร่ผู้อื่นภายในระยะ 20 วา
- ข. ห้ามขุดใกล้ถนน ทางน้ำ หรือบ้านเรือนราษฎรภายในระยะ 20 วา
- ค. ห้ามขุดใกล้ป้อมค่ายทหารบกทหารเรือภายใน 500 วา นอกจากจะ

ได้รับอนุญาตจากกรมราชโลหกิจ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 133.
² เรื่องเดียวกัน, หน้า 133 - 137.

ถ้าไม่ปฏิบัติตาม ต้องระวางโทษไม่เกิน 800 บาทและถ้าเกิดความเสียหายก็จะเป็น
 ฎีไซท์

สรุปจากข้อความในพระราชบัญญัติดังกล่าวทั้งหมด จะเห็นได้ว่ารัฐบาลมีนโยบาย
 เกี่ยวกับระเบียบของอุตสาหกรรมประเภทนี้แน่นอนขึ้นกว่าเดิม มีการกำหนดสิทธิของประ-
 กอบการและให้เสรีภาพภายในขอบเขต แต่การกำหนดโทษไว้น่าสงสัยโดยให้จ่ายเงินและไม่
 โทษจำขัง แสดงว่ารัฐบาลเล็งเห็นประโยชน์จากเงินค่าปรับมากกว่าความเดือดร้อนของ
 กฎหมาย ทั้งนี้คงเป็นเพราะผู้ที่เข้ามาลงทุนค่านี้น่าจะมีเงินพอเสียค่าปรับและรัฐบาลก็มี
 ใจหวงห้ามชาวต่างประเทศ การหลีกเลี่ยงโทษจำขังก็เป็นการตัดปัญหาความยุ่งยากอันเนื่อง
 มาจากการอ้างสิทธิสภาพนอกอาณาเขตชาวต่างประเทศงบบินก็จ่ายค่าปรับมากกว่าการจำขัง
 อย่างแน่นอนปัญหาทางศาลก็คงหมดไป สำหรับเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบ รัฐบาลกำหนดอำนาจ
 ใจให้ชาวหลวงกรมราชโลหกิจฯ ซึ่งก็เท่ากับอาศัยอำนาจของชาวหลวงเทศาภิบาลนั่นเอง
 เพราะชาวหลวงกรมราชโลหกิจอยู่ใต้อำนาจบัญชาของเทศาภิบาลหรือมองอีกด้านหนึ่งก็เป็นการ
 แบ่งเบาภาระของชาวหลวงเทศาภิบาลนั่นเอง อย่างไรก็ตามแม้ว่าพระราชบัญญัตินี้จะมีความ
 ละเอียดรัดกุมและมุ่งจัดระเบียบลิขสิทธิ์เหมือนรวมทั้งสิทธิหน้าที่ของผู้ประกอบการไว้อย่าง
 ถี่ถ้วน แต่ผลของการใช้ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการปฏิบัติราชการของเจ้าหน้าที่กรมราช -
 โลหกิจและของชาวหลวงเทศาภิบาลด้วย แมว่าจะมีการจัดทำแผนพัฒนาหลักวิชาและกำหนด
 โทษเปลี่ยนแปลงไปแล้วแต่หากเจ้าหน้าที่ไม่เข้มแข็งพอก็อาจตกอยู่ที่อิทธิพลของนายเหมือง
 หรือผู้ประกอบการที่มีเงินมากก็ได้และเมื่อนั้นพระราชบัญญัตินี้ก็จะไม่มีประโยชน์ อยางไรก็
 ตามโดยสรุปแล้วการออกพระราชบัญญัตินี้ก็มีผลคือการทำให้เหมืองแร่ โดยเฉพาะในสายตา
 ของชาวต่างประเทศที่ถือว่าพระราชบัญญัตินี้เป็นหลักประกัน การทำเหมืองจะมีเสถียรภาพ
 และความปลอดภัยมากขึ้น มิใช่ปล่อยให้ลอยนวลในดุลยพินิจของข้าราชการเมืองดังแต่ก่อน การ
 ประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้จึงมีส่วนคึงคั่นกลางหนีให้เข้ามาประกอบการในหัวเมืองส่วนนี้
 มากขึ้นโดยรัฐบาลเองก็ได้มีโอกาสดูแลใกล้ชิดขึ้น ในส่วนราษฎรและผู้ประกอบการเหมือง
 แร่ในหัวเมืองส่วนนี้ก็สามารถประกอบอาชีพได้สะดวกกว่าเดิมโดยไม่ต้องสร้างสมอำนาจหรือ
 อิทธิพลแข่งกันมากเท่าแต่ก่อน เพราะรัฐบาลได้ออกกฎหมายมาบังคับใช้แทนการตัดสินกรณี

พิพาทด้วยกำลังระหว่างนายเหมืองควยกันเอง เช่น หมวดที่ว่าควยการใช้ทางน้ำเป็นคน
 อย่างไรก็ตามเมื่อประกาศใช้แล้วผู้ที่กระทบกระเทือนก็ย่อมมี เช่นเดียวกับผู้ที่ได้รับประโยชน์
 แต่ก็นักเป็นผู้ที่วางอำนาจหรือครอบครองที่ดินและทางน้ำรวมทั้งถนนที่ใช้สัญจร เป็นสาธารณ
 สมบัติโดยมิชอบ ซึ่งจำต้องปล่อยให้วางสิทธิอันไม่ชอบธรรมนั้น ผลประโยชน์จากการให้เขาหรือ
 เก็บค่าผ่านทางทั้งหมดไปควย แต่ความกระทบกระเทือนนี้ยังประโยชน์ให้กับส่วนรวมมากและทาง
 ราชการก็ได้ใช้พระราชบัญญัตินี้เป็นแบบแผนปฏิบัติจนกระทั่งการอุตสาหกรรมเหมืองแร่ขยาย
 กว้างมากขึ้นจึงได้นำไปคิดแปลงแก้ไขในรัชกาลต่อ ๆ มา

นอกจากการจัดระเบียบกิจการเหมืองแร่โดยการออกพระราชบัญญัติดังกล่าวข้าง
 ถอนแล้ว รัฐบาลได้ให้ความสนใจต่อปัญหาแหล่งเงินทุนของนายเหมืองควย เพราะเมื่อล้มเลิก
 ระบบเหมืองแล้ว นวาระราชการเมืองไม่มีผลประโยชน์โดยตรงจากกิจการเหมืองแร่ จึง
 ลกการให้ยืมเงินทุน แม้รัฐบาลจะเคยอนุญาตให้พระยาทิพย์โกชนำเงินหลวงไปให้นาย
 เหมืองยืมลงทุนแต่ก็ไม่เคยลดี นายเหมืองทั่วไปนิยมยกเงินจากชาวจีนและชาวอินเดียนี่นึ่ง
 และสิ่งโคปรมากกว่าเพราะไม่ต้องมีชั้นตอนมาก และคิดดอกเบี้ยต่ำ แต่ก็เอาเปรียบเรื่องอื่น
 เช่น ทุจริตในการลงจำนวนเงินสูงกว่าจำนวนที่แท้ไปจริง เป็นต้น สภากงกล่าวเป็นมา
 แมจนในสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ และในสมัยนี้บริษัทเสครทเทรคคิงคอมปานี (The
 Strait Trading Company) ของอังกฤษได้เข้ามามีบทบาทในเรื่องเงินทุนของนายเหมือง
 หัวเมืองนี้ควย¹ บริษัทดังกล่าวรับซื้อแร่ควยเงินสดจึงเป็นที่นิยมของนายเหมืองทั่วไป เพราะ
 จะได้อะไรเงินหมุนเวียนมากขึ้น และที่สำคัญคือทางบริษัทยังทรงจ่ายเงินล่วงหน้าให้นายเหมือง
 ที่ขาดแคลนไปใช้ก่อน แล้วรับซื้อคืนเป็นแร่คืบๆ ในระยะแรกก็เป็นประโยชน์ค่อนนายเหมืองราย
 ย่อยทั้งหลาย แต่ต่อมาการทำเงินทุนควยวิธีดังกล่าว ทำให้นายเหมืองตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ
 ต้องยอมให้บริษัทผูกขาดซื้อแร่คืบๆของตนตาม และจะกำหนดราคา เพราะไม่สามารถจะหา
 เงินไปใช้หนี้ได้ ใน พ.ศ. 2449 ถ้าความบริษัทดังกล่าวผูกขาดการซื้อแร่คืบๆในมณฑลนี้ไว้ได้

¹ ดูเรื่องปัญหาการถลุงแร่คืบๆประกอบ หน้า 130.

ถึงครั้งหนึ่งของเรื่อกับทั้งหมด เมื่อบริษัทต่างชาติเข้ามามีอิทธิพลเหนือเศรษฐกิจหัวเมืองส่วนนี้มากขึ้น รัฐบาลจึงได้หาทางแก้ไข โดยคณะกรรมการที่ปรึกษาเรื่องการทำนารุงเศรษฐกิจมณฑลนี้ให้ความเห็นว่า ควรจะอนุญาตให้มีการตั้งธนาคาร เพื่อเป็นแหล่งเงินก่อกอบเบี้ยค่าแก่นายเหมือง และป้องกันการขยายอิทธิพลของแหล่งเงินเอกชน ซึ่งทำให้นายเหมืองเสียเปรียบมากเกินไป ทั้งรัฐบาลจะได้ใช้เป็นสาขารับส่งเงินแผ่นดินแทนธนาคารที่ป็นภัยปรากฏว่าธนาคารชาร์เตอร์ที่ป็นขอมายังสาขาที่ก่อกและได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ พ.ศ. 2450 อย่างไรก็ตามปรากฏว่า ธนาคารดังกล่าวก็ไม่อาจแก้ปัญหานี้ได้ เพราะธนาคารนี้มีได้เปิดเครดิตให้พอกนายเหมืองกู้เงินแต่อย่างใด สภาพการเสียเปรียบในเรื่องเงินทุนของผู้ประกอบกิจการเหมืองแร่จึงยังคงเป็นอยู่ แม้จนสมัยรัชกาลที่ 7 ก็ตาม

ส่วนการลงทุนและเข้ามาประกอบกิจการโดยตรงของชาวต่างประเทศในระยะนี้ นั้น ปรากฏว่ามีทั้งชาวเยอรมัน ชาวฮอลันดาและชาวอังกฤษที่อยู่ในประเทศไทย รวมทั้งที่มาจากอาณานิคมแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ออสเตรเลีย สิงคโปร์ ปีนัง เป็นต้น แต่บริษัทที่ได้ประทานบัตรส่วนใหญ่ เป็นของชาวอังกฤษ เพราะได้รับความสะดวกกว่าชาติอื่น เนื่องจากผลของปฏิญญาลึกระหว่างไทยกับอังกฤษ พ.ศ. 2440 ทำให้ไทยต้องขอความเห็นชอบจากอังกฤษก่อนให้สัมปทานชาติอื่น ซึ่งส่วนใหญ่รัฐบาลอังกฤษมักเห็นชอบกับการให้สัมปทานบริษัทของชาวอังกฤษ

นายเหมืองแต่ละบริษัทที่เข้ามาดำเนินงานเกี่ยวกับเหมืองแร่ในมณฑลภูเก็ต ส่วนมากมีพื้นฐานความรู้และประสบการณ์เกี่ยวข้องกับหัวเมือง ส่วนนี้มาแล้ว เช่น บริษัทไซแอมมิสเตรี้คคิงคอปอเรชันลิมิเต็ด (The Siamese Trading Coperation Ltd.) ของนายหลุยส์ เลียวโนแวนซ์ (Mr. Louis Lionowens) ซึ่งมีกิจการค้าอยู่ในกรุงเทพมหานคร นอกจากนั้นก็มียนายเฮนรี บี. สกอตต์ (Mr. Henry G. Scots) ซึ่งเคยรับราชการเป็นเจ้า

¹ กช. ร.5 ม.53/10, มติเห็นความเห็นของคณะกรรมการที่ปรึกษาเรื่องการทำนารุงเศรษฐกิจมณฑลภูเก็ต.

กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ระหว่าง พ.ศ. 2441 - 2450 เป็นเวลาถึง 9 ปี และเคยตรวจตรากิจการเหมืองแร่ในหัวเมืองส่วนนี้มาก่อน เมื่อช่วงปลายรัชกาลที่ 5 มีความคิดที่จะออกไปทำเหมืองเป็นอาชีพ จึงติดต่อกับพี่ชายในประเทศอังกฤษเพื่อหาทุน แต่ยังไม่มีการเข้ามาลงทุนในประเทศไทย เพราะมีความหวาดเกรงอุปสรรคต่าง ๆ นายสกอตต์ต้องใช้เวลานานเพื่อชักจูงให้ถือหุ้นและพยายามให้เห็นว่ารัฐบาลไทยมีฐานะมั่นคงพร้อมที่จะช่วยเหลือ ให้ความเป็นธรรมแก่ชาวต่างประเทศที่เข้ามาลงทุน ในที่สุดได้มีการก่อตั้งและจดทะเบียนบริษัทไซมิสทิน ซินดิเก้ตจำกัด (The Siamese Syndicate Ltd.) เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2449 เริ่มลงมือสำรวจแหล่งแร่ที่ภูเก็ตเป็นครั้งแรก ใน พ.ศ. 2450¹

ในระยะเริ่มต้นเหมืองแร่ของชาวยุโรปยังไม่ได้คืบคั้น ส่วนใหญ่เสียเปรียบนายเหมืองเชื้อสายจีน เพราะเหตุผลหลายประการ เช่น ค่าแรงฝีมือ เหมืองของชาวยุโรปนิยมใช้เครื่องจักรทุนแรงจึงต้องลงทุนจำนวนมากตั้งแต่ระยะแรกของการทำงาน ดังนั้นกว่าจะคุ้มค่าไรนายเหมืองยุโรปก็มักประสบปัญหาการหมุนเงินไม่ทันใช้ ทั้งยังต้องเสียเวลากับการคัดแปลงแก้ไขเครื่องจักรกลให้เหมาะกับสภาพภูมิประเทศ เมื่อเกิดปัญหาขัดข้องทางเทคนิคก็ต้องใช้เวลาแก้ไขนาน เพราะเหมืองมักอยู่ในที่ทุรกันดาร การคมนาคมไม่สะดวก การใช้เครื่องจักรกลในระยะนั้นจึงเสียเปรียบชาวจีน ซึ่งมักใช้วิธีการและเครื่องมือที่มีลักษณะง่ายแบบพื้นเมือง ใช้แรงงานคนเป็นส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นการตักดินหรือการล้างแร่ ซึ่งเสียค่าใช้จ่ายน้อยกว่าเครื่องจักรกลของชาวยุโรป นอกจากนี้นายเหมืองชาวจีนยังได้เปรียบในลานแรงงาน เพราะกุลิจีนมีความอดทนต่อสภาพของพื้นที่ได้ดีกว่าเจ้าหน้าที่ชาวยุโรป ส่วนนายเหมืองชาวยุโรปนั้นหากจ้างกุลิจีนมาก ก็มักประสบปัญหาการควบคุมกุลิจีนที่จ้างมา เพราะชาวจีนนิยมทำงานกับนายจ้างที่เป็นเชื้อชาติเดียวกัน ในด้านระบบการทำงานส่วนใหญ่ เหมืองของจีนมีลักษณะดัดแปลงให้เหมาะกับสภาพการณ์ใต้อ่างและเร็วกว่าของชาว

¹ กจร. ร.5 กษ.6.1/37, หนังสือกรมราชเลขานุการ - กรมหลวงดำรง - ราชานุภาพ ที่ 3/172 7 พฤษภาคม ร.ศ. 125.

ยุโรปซึ่งใช้ระบบบริษัท แม้การทำงานจะเป็นขั้นตอนแต่ก็ไม่ทันเหตุการณ์ นายเหมืองชาว
ยุโรปยังเสียเปรียบชาวจีนในเรื่องผลประโยชน์จากการผูกขาดต่าง ๆ ที่นายเหมืองนิยมทำ
ควบคู่ไปกับการทำเหมืองแร่ เช่น การผูกขาดขายดิน บอนเม็ย และเครื่องอุปโภคบริโภค
ต่าง ๆ แก่ผู้ขุดในเหมืองควย ส่วนนายเหมืองชาวยุโรปมักปฏิเสธที่จะยุ่งเกี่ยวกับกิจการ
เหล่านี้ สถานการเงิน เหมืองแร่ของชาวยุโรปมักใช้ระบบเงินที่ไม่มีการทำบัญชีโดยละเอียด
และตรวจสอบอย่างใกล้ชิดเช่นของชาวจีน เพราะถือว่าเป็นเงินของบริษัท ผิดกับระบบครอบครัว
ของชาวจีน ซึ่งมักทำบัญชีการใช้จ่ายและตรวจตราอย่างละเอียด ระบบบริษัทของชาว
ยุโรปยังต้องเสียค่าจ้างให้กับเจ้าหน้าที่หลายระดับ เช่น ผู้จัดการ รองผู้จัดการ พนักงาน
บัญชี วิศวกร เจ้าหน้าที่ลงแร่ เป็นต้น รวมทั้งค่าที่พักและสวัสดิการของเจ้าหน้าที่ระดับ
ต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่ต้องจ่ายเงินทุนของบริษัทออกไปเรื่อย ๆ ผิดกับระบบของชาวจีนซึ่ง
ใช้ระบบเครดิตเป็นส่วนใหญ่ ปรากฏว่ากิจการเหมืองของชาวยุโรปส่วนใหญ่ต้องล้มเหลว
เพราะรายรับในระยะแรกไม่คุ้มกับค่าใช้จ่าย เมื่อค่าเนิ่นงานต่อไปก็ยิ่งขาดทุนจึงไม่ค่อยมี
ผู้เขามาลงทุนมากมาย นอกจากผู้สนใจและรู้เรื่องความเป็นไปในหัวเหมืองแถบนั้นมาก่อนอย่าง
ดี หรือมีเงินนั้นก็เคยประกอบอาชีพเกี่ยวกับเหมืองแร่ในอาณานิคมบริเวณคล้ายคลึงกับมณฑลกุ่ก
มาก่อน

๔ การที่ชาวยุโรปเข้ามาประกอบกิจการเหมืองแร่ ใ้ค่นำไปสู่วิวัฒนาการด้านเทคนิค
คือการใช้เครื่องจักรแทนแรงงานกรรมกรจีน โดยเฉพาะการใช้เรือขุดซึ่งเป็นการเปิดสมัย
ใหม่ของการทำเหมืองในไทย โดยกัปตันเอ็ดเวิร์ด ที. ไมล์ส (Captain Edward T.
Miles) การใช้เทคนิคเหล่านี้ทางรัฐบาลให้ความสนใจอยู่ไม่น้อย แต่ก็ยังวิตกว่าจะเป็นเหตุ
ให้ผู้คนเข้ามาทำมาหากินน้อย ทำให้ภาษีอากรที่จะได้รับก็ลดน้อยลงไปด้วย โดยเฉพาะภาษี

๑ กุช. ร. 6 กษ. 6/2. กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องการทำแร่ 15 สิงหาคม ร.ศ. 128 : เหมืองชาวอังกฤษที่
ดำเนินการใดก็มี 2 แห่งคือ เหมืองอิทาของกัปตันเคมป์เป็นผู้อำนวยการ กับเหมือง
ที่บริเวณทุ่งคาของบริษัทยาสูบของกัปตันไมล์ส.

เงินและสุรา ซึ่งจะกระทบกระเทือนมากรัฐบาลจะได้รับแต่ภาคหลวงมากขึ้นแต่เพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตามรัฐบาลยังหวังประโยชน์จากการขยายพื้นที่ทำเหมืองและค่าภาคหลวงที่จะเพิ่มตามมา จึงอนุญาตให้เข้ามาทำ แต่ไม่ลบล้างค่าภาคหลวงให้ตามที่กัปตันไมลส์ขอ โดยยกเว้นค่าเช่าที่ดินหนึ่งในอัตราหนึ่งเหรียญต่อหนึ่งไร่ รวมทั้งภาษีขาเข้าร้อยละสาม เพื่ออำนวยความสะดวกในการขนส่งสินค้า เครื่องจักรและเชื้อเพลิง เพื่อสนับสนุนการลงทุนโดยรัฐบาลไม่ต้องเสียเปรียบอีกด้วย¹

อย่างไรก็ตามนโยบายการให้สัมปทานแก่ชาวยุโรปนี้ รัฐบาลต้องดำเนินไปตามเงื่อนไขของปฏิญญาฉบับที่ห้าไว้กับอังกฤษ ทำให้การดำเนินงานต่าง ๆ ไม่สะดวกเท่าที่ควร กรมราชโลหกิจซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบเรื่องเหมืองแร่โดยตรงก็ไม่ได้มีบทบาทในการสนับสนุนการลงทุนของชาวยุโรป เพราะรัฐบาลไม่ได้มีนโยบายชัดเจนว่าจะสนับสนุนการลงทุนของชาวต่างชาติอย่างไร นอกจากพิจารณาตามความเหมาะสมเป็นราย ๆ ไปเท่านั้น แต่ทางด้านพระบารมีฐานประคิษฐานักสนับสนุนผู้ที่ใช้เครื่องมือหรือเทคนิคใหม่ ๆ ให้เข้ามาประกอบกิจการ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการเพิ่มผลผลิตของมณฑลเอง เช่น การสนับสนุนกัปตันเอ็ดเวิร์ด ที. ไมลส์ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยก็เห็นพ้องกับพระบารมีฐานประคิษฐานักว่าการลงทุนของฝรั่งผู้นี้จะเป็นประโยชน์ต่อการทำเหมืองแร่ของไทยต่อไป เพราะหลังจากการใช้เรือซุกของบริษัททงคาฮาเบอร์ของกัปตันไมลส์ประสบความสำเร็จ การใช้เรือซุกก็เป็นที่นิยมของนายเหมืองแร่หลายในเวลาต่อมา นับว่าเป็นการเปิดสมัยใหม่ของการทำเหมืองแร่ที่บุกในไทยที่เดียว

การถลุงแร่ดีบุก

เมื่อชาวยุโรปสนใจเข้ามาลงทุนในรัฐมลายูและมณฑลภูเก็ตมากขึ้น นายเหมืองในมณฑลภูเก็ตได้รับเอาเครื่องมือที่แรงหลายอย่างมาใช้ให้เป็นประโยชน์ผสมผสานกับการทำ

¹ เรื่องเดียวกัน.

เหมือนแบบเดิม เช่น การใช้เครื่องสูบน้ำแบบต่าง ๆ มาแก้ปัญหาหน้าท่วมแหลมแร่ทั้งยังรวมถึงวิธีการล้างแร่ให้ได้น้ำเนื้อแรมมากขึ้นด้วย แม้กระนั้นนายเหมืองในไทยก็ยังไม่สามารถถลุงแร่ได้คือเท่าชาวยุโรป จึงต้องส่งออกไปถลุงที่ปิ้งนังและสิงคโปร์อีกกวนขายสุดดาดโลก เมื่อพระยาพิทยโกษาและพระยารัชฎานุประดิษฐ์ฯ เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลก็ไต่พยายามสนับสนุนการตั้งโรงถลุงแร่ที่บึงขึ้นในมณฑล แต่ปรากฏว่าไม่สำเร็จ เพราะปริมาณแร่ที่บึงในมณฑลถูกเก็บและบริเวณใกล้เคียงไม่มากพอ รายได้จากการถลุงจึงไม่คุ้มกับการที่ต้องถือเตาถลุงอยู่ตลอดเวลา ในระยะนั้นบริษัทที่รับซื้อและถลุงแร่รายใหญ่ที่สุดในแถบนี้คือ บริษัท เสตรทเทรคคิงคอมปานี (The Strait Trading Company) ได้ตั้งทำการรับซื้อแร่ที่บึงตามศูนย์กลางการผลิตเหมืองแร่ในที่ต่าง ๆ พระยารัชฎานุประดิษฐ์ฯ จึงชักชวนให้เข้ามาเปิดสาขาในมณฑลภูเก็ตด้วย ทำให้การถลุงแร่ในหัวเมืองแถบนี้สะดวกขึ้น¹

บริษัท เสตรทเทรคคิงคอมปานีซึ่งเข้ามาเมื่ออิทธิพลในกิจการเหมืองแร่ในมณฑลภูเก็ตนี้ ก่อตั้งขึ้นโดยนายเฮอแมน มาห์ลิงโฮส (Mr. Hermann Mahlinghaus) และเพื่อนอีกสองสามคน เขาชำนาญการค้าในแถบนี้เพราะเคยค้าขายอยู่เมืองท่าต่าง ๆ ทางมหาสมุทรอินเดียระหว่างเกาะลังกาคับหมู่เกาะอินเดียตะวันออกและสิงคโปร์ เคยสำรวจตลาดแร่ที่บึงในหัวเมืองมลายูมาแล้ว เดิมทีเดียวกับบริษัทนี้มีเงินลงทุนถึง 150,000 เหรียญ ใช้จ่ายกิจการไปในเขตอิทธิพลต่าง ๆ ของอังกฤษ เช่น ออสเตรเลียและแหลมมลายู รวมทั้งประเทศอื่น ๆ ทางตะวันออกอย่างกว้างขวาง มีโรงถลุงแร่ที่บึงที่สิงคโปร์และตั้งศูนย์รับซื้อแร่ที่บึงตามต่าง ๆ โดยใช้ระบบเงินสดและมักทรวงจ่ายให้นายเหมืองหรือพอกาเอาไปชกอนแล้วขายคืนเป็นแร่ที่บึง²

¹ ทรายละเอียดเพิ่มเติม หน้า 126

² Chai Hon - Chau, The Development of British Malaya

การตัดสินใจชักชวนบริษัทนี้เข้ามาประกอบกิจการในมณฑลเกิดขึ้นครั้งแรกก็เป็นผลก็เพราะเป็นการอำนวยความสะดวกแก่ชายเมืองและพ่อค้าทั่วไปในเรื่องการดุงแร่และยังได้เงินสดไว้ใช้หมุนเวียนด้วย แต่ในระยะต่อ ๆ มาบริษัทโคชขายกิจการครอบคลุมไปถึงการค้าฝิ่นและสินค้าอื่น ๆ ที่นายเมืองต้องการด้วย ทำให้นายเมืองต่าง ๆ ตกเป็นลูกหนี้ของบริษัทมากขึ้น ทั้งยังทำให้การดุงแร่แก่ที่ไทยทำเองอยู่ กระทบกระเทือนและปริมาณการผลิตลดน้อยลงไปด้วย

นโยบายคานแรงงานเหมืองแร่คิมก

ปัญหาการขาดแคลนแรงงานที่เกิดขึ้นทั่วไปในแหลมมลายูระหว่าง 2435 - 2445 และกระทบกระเทือนมาถึงแรงงานในเหมืองแร่คิมกของมณฑลภูเก็ต เพราะราคาคิมกในตลาดโลกตกต่ำ และคนจีนที่อพยพออกนอกประเทศลดจำนวนลง ประกอบกับค่าจ้างในการขนส่งกรรมกรเหล่านั้นมีราคาสูงขึ้นจากประมาณ 13 - 14 เหรียญเป็น 30 กว่าเหรียญ ทำให้เงินหัวหน้าไมกล้าค่าเนนกิจการต่อไป ปัญหาการขาดแคลนแรงงานนี้เรื้อรังมานาน รัฐบาลให้ความช่วยเหลือผ่านพระยาพิภพโกษาชาหลวงผู้กำกับราชการและพระยารัฐานุประสิทธิ์ชาหลวงเทศาภิบาลหลายครั้ง ส่วนใหญ่เป็นความคึกของข้าราชการผู้ทำหน้าที่ต่างพระเนตรพระกรรณในท้องถิ่นเหล่านั้น รัฐบาลเป็นผู้ให้ความเห็นชอบสนับสนุนคานเงินทุนในการขนส่ง แสดงให้เห็นการมองปัญหาแรงงานเหมืองแร่ของไทยว่า มุ่งแก้ไขเฉพาะวิธีการนำกรรมกรเข้าเมือง ซึ่งไม่ใช่ทางแก้การขาดแคลนแรงงานระยะยาว ทั้งยังไม่มองถึงโรคและโรคภัยที่สภาพของกรรมกรแต่อย่างใด ความยุ่งยากจากเรื่องแรงงานในหัวเมืองแถบนี้ เริ่มกระทบกระเทือนความมั่นคงของประเทศ ทั้งคานการ เมืองและคานเศรษฐกิจมาตั้งแต่ พ.ศ. 2411 ซึ่งกรรมกรจีนก่อความวุ่นวายเนื่องจากไม่พอใจการจ่ายค่าแรงงาน การแก้ปัญหาของรัฐบาลในระยะนั้นก็เพียงนำบ้านเมืองให้อยู่ในความสงบอย่างรวดเร็วด้วยวิเทโศบายแบบ "เลี้ยงอังกู" และใช้กำลังทหารระงับเหตุ แต่ก็มีได้แก้ปัญหาอย่างแท้จริง

ทั้งนี้เพราะตัวแทนของรัฐบาล เช่น จมื่นเสมอใจราช (ชื่น บุนนาค) ชาหลวงรักษาการก็มีใจผูกพันอยู่ในคานเศรษฐกิจของท้องถิ่นนี้ และยังมีความสัมพันธ์คานครอบครัว

กับเจ้าเมือง - เจ้าธานีบางตระกูล¹ ซึ่งผูกขาดเศรษฐกิจของหัวเมืองฝั่งตะวันตกในระยะนั้น จึงไม่อาจแก้ปัญหาพื้นฐานต่าง ๆ ได้เวลาเดียวกัน แนวนโยบายและวิธีการแก้ปัญหากรรมกรจีนในเขตอิทธิพลของอังกฤษก้าวหน้าไปมากแล้ว โดยรัฐบาลอังกฤษ² ดำเนินการหาข้อมูลความเดือดร้อนของกรรมกรจีนซึ่งเป็นต้นเหตุของความไม่สงบทั้งหลาย โดยได้จัดตั้งองค์กรขึ้นรับผิดชอบคดีตามคุณแลสภาพความเป็นอยู่และการจ้างของกรรมกรจีน คือ คณะกรรมการสำรวจปัญหาแรงงานและคุ้มครองสิทธิของกรรมกรจีนขึ้น (The Labour Commission and The Chinese Protectorate) ใช้เจ้าหน้าที่ซึ่งทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ จนกรรมการให้ความเชื่อถือมาก เช่น นายดับเบิลยู เอ พิคเคอริง (Mr. W. A. Pickering) จากรายงานของคณะกรรมการดังกล่าว ทำให้รัฐบาลอังกฤษพยายามลดจำนวนกรรมกรซึ่งทำงานใช้หนี้ให้มีจำนวนน้อยลงโดยควบคุมการทำสัญญาจ้าง ไม่สนับสนุนการขนส่งกรรมกรด้วยระบบเครดิต (The Credit Ticket System) รวมไปถึงการตรวจสอบสภาพของกรรมกรด้วย ส่วนปัญหาลูกจ้างหลบหนีไม่ทำงานให้ครบตามสัญญาซึ่งทำให้นายเหมืองชาดทุนนั้น รัฐบาลได้กำหนดขออนุญาตนายเหมืองว่าต้องจ้างเฉพาะผู้ที่มิได้แสดงว่าหมดขออนุญาตจากสัญญาว่าจ้างเดิมแล้ว (The Discharge Ticket) มิฉะนั้นนายเหมืองจะถูกปรับถึง 200 เหรียญ ในระยะแรกวิธีการดังกล่าวไม่ได้รับความร่วมมือจากนายเหมืองเท่าที่ควร เพราะทำให้นายเหมืองประสบความลำบากในการหาแรงงานอิสระ โดยเฉพาะเรื่องการยกเลิกระบบเครดิตและพยายามควบคุมสัญญาจ้างมากขึ้น

ส่วนการแก้ปัญหาแรงงานในมณฑลภูเก็ตยังเป็นแบบเดิม คือ รัฐบาลเห็นชอบกับการให้เงินช่วยเหลือเงินหัวหน้า เพื่อขนส่งกรรมกรเข้าเมืองด้วยระบบเครดิตในระยะนั้น

¹ หมายถึงตระกูล รัตนคิลิก ณ ภูเก็ต สายพระยาวิชิตสงคราม (ทัต) ภูรายละเอียดยกในบทที่ 2.

² Chai Hon - Chan, The Development of British Malaya 1896 - 1909, p.109.

กรรมกรมักหลบหนีขึ้นที่สิงคโปร์ โดยไม่ให้ค่าโดยสรว และเมื่อค่าขนส่งรายหัวแพงขึ้น จึงไม่ค่อยมีเงินหัวหน้ากล้าเลี้ยงลงทุน ทำให้เหมืองแร่ในมณฑลภูเก็ตต้องลดการผลิต กระทั่งกระ —
 เทือนรายโคแค้นดิน พระยารัษฎานุประดิษฐ์มีความคิดว่า ต้องจัดเรือรับพวกอพยพจากประ —
 เทศจีนจากเมืองเอมฮิง (Amoy) ถึงภูเก็ตโดยตรง เรือที่ไซของไม่ต่ำกว่าหนึ่งพันคนต่อหนึ่ง
 เที่ยว วิธีการดังกล่าวคล้ายกับของพระยาทิพย์โกษา นึกกันที่พระยารัษฎานุประดิษฐ์เห็นว่า¹
 รัฐบาลไม่ควรออกทุนตรองให้จีนหัวหน้าคั้งที่เกยท่ามา แต่ควรจะให้ นายอากรปีนมณฑลภูเก็ต
 เป็นผู้ออกทุนเช่าเรือกลไฟมา 3 เที่ยวต่อ 1 ปี คือ ในเดือนกุมภาพันธ์ มีนาคม และ
 เมษายน ส่วนค่าโดยสรวนั้นยอมให้กรรมกรที่อพยพมาติดค้างไวกอง แล้วนายอากรปีนจะคิด
 เอาจากนายเหมืองนึ่งซื้อแรงงานจีนคั้งกลาวเข้ามา จีนหัวหน้าอาจขาดทุนบาง เพราะหวง
 จากนายเหมืองไม่ไค แต่ นายอากรปีนก็จะขายผีโคมากขึ้น จะเห็นไคว่าทั้งรัฐบาลและชา
 หลวงเทศาภิบาลมองปัญหาแรงงานต่างไปจากรัฐบาลอังกฤษ ทำให้กรรมกรจีนขาดแคลนยัง
 คงมีอยู่ เพราะยังไม่ไคปรับปรุงสภาพการจ้างและความเป็นอยู่ของกรรมกรให้ดีขึ้น การที่
 กรรมกรจีนขึ้นบกเมื่อเรือจอดพักที่สิงคโปร์ เสมอมา นั้น ชี้ให้เห็นไคได้ว่าวิธีการเดิมไม่ไคผลใน
 ระยะยาว การปรับปรุงสภาพแวดล้อมการจ้างและสวัสดิการ เท่านั้นจะเป็นสิ่งจูงใจที่สำคัญให้
 กรรมกรจีนเข้ามาทำงานมากขึ้น แต่เดิมการดำเนินนโยบายของไทยคั้งกลาวไม่มีกฎหมาย
 เกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรง กรรมกรจึงมักจะทำงานโดยไม่ไคค่าแรงตอบแทน เพราะต้องหักใช้
 หนี้นายเหมืองไปหมด รัฐบาลเองก็สนับสนุนให้กรรมกรทำงานไคหนี้คาระวางเรือ เช่น ใน
 พ.ศ. 2450 รัฐบาลไค้ออกเงินช่วยเหลือการขนส่งกรรมกรตามขอเสนอของเทศาภิบาลถึง
 40,000 เหรียญต่อปี² แล้วกรรมกรยังต้องยืมเงินนายเหมือง เพื่อซื้อหาเครื่องอุปโภคบริโภค
 โดยเฉพาะที่สำคัญคือผีนึ่งซึ่งมีราคาสูง สำหรับค่าจ้างของกรรมกรจีนที่เข้ามาทำงานในเมือง

¹ กจธ. ร.5 ม.53/5, จดหมายของพระยารัษฎานุประดิษฐ์กราบทูลกรมหลวง
ดำรงราชานุภาพ ที่ 159/62 2 ธันวาคม ร.ศ. 120.

² กจธ. ร.5 ม.53/5, เรื่องเดียวกัน.

ไทยนั้นแม้จะค่อนข้างสูงกว่าในเขตเศรษฐกิจเขตเทอลเมนต์ แต่เมื่อราคาเงินที่ขึ้นสูงมากเงินที่ไต่
จึงหมดไปกับการซื้อเงิน¹ เจ้าภาษีเงินและรัฐบาลเป็นผู้ได้ประโยชน์ส่วนรวมกรจีนก็ยังเสีย
เปรียบตามเดิม ดังนั้นหลังจากการทำงานในแต่ละปีกรรกรจึงมักไม่มีเงินเหลือ โอกาสที่จะ
พบนีมาเป็นกรรกรอิสระจึงมีไม่มาก การป้องกันโรคระบาดในหมกรกรจีนก็มีบ้างแต่ก็มี
ไ้เพื่อสวัสดิการของกรรกรอย่างเคียว การตรวจและรักษากรรกรจีนคงมีจุดมุ่งหมายหลัก
เพื่อรักษาผลประโยชน์ของเงินหัวหน้าและของนายเหมืองมิให้เสียกรรกรไปมากโดยยังไม่ได้
ผลกำไรตอบแทน การตรวจรักษาโรคติดต่อทำที่สถานีตรวจโรค (The Quarantine
Station) ที่เกาะตะเกาหน้าเมืองภูเก็ต มีแพทย์ตรวจร่างกายกรรกรเพื่อป้องกันกาฟโรค
ซึ่งกำลังระบาดอยู่ในประเทศจีน ไ้กรรกรอาบน้าเปลี่ยนเสื้อผ้าและโกนศีรษะ เรียบร้อย
แล้วจึงรับไปพักที่สถานีหรือสำนักจีนใหม่ในเมือง โดยกรรกรจีนต้องเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายค่า
ที่พักคนละ 1 เหรียญและค่าหม่ออีกคนละ 25 เซ็นต์²

ต่อมารัฐบาลได้ออกกฎหมายจัดระเบียบเกี่ยวกับกรรกรจีนคือ ใน พ.ศ. 2447
และ พ.ศ. 2450 มีการออกพระราชบัญญัติจีนใหม่และพระราชบัญญัติลูกจ้างเหมืองแร่ตาม
ลำดับ จุดมุ่งหมายของพระราชบัญญัติทั้งสองมุ่งรักษาความสงบเรียบร้อยของกิจการเหมืองแร่
พยายามกำจัดที่มาของปัญหาต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่มาของกรณีพิพาทระหว่างนายเหมืองกับกรรกร
เพื่อมิให้เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานของเหมือง นอกจากนี้ยังได้กำหนดค่าธรรมเนียม
กรรกร

¹ กจข. ร.5 ม.2.14/50, เรื่องรายงานตรวจราชการมณฑลภูเก็ตของพระยา
ศรีสุทเทพและนายเวสเคนการ์ด ที่ 158/9973 6 กันยายน ร.ศ. 125.

² กจข. ร.5 ม.53/5, จดหมายของพระยารัษฎานุประดิษฐ์กราบบังคมทูล
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ.

จีนใหม่ที่เกิดขึ้นทางเข้ามาทำงานควย คือ การตั้ง "แปกครอง" ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่คล้ายกับของ อังกฤษเพื่อดูแลพวกจีน สำหรับเจ้าหน้าที่ของไทยมีหน้าที่เป็นยุคแลและอธิบายข้อถกมภ์ตาม สัญญาจ้างให้จีนใหม่เรื่อง ถ้าทำผิดสัญญาแปกครองมีอำนาจกักตัวจีนใหม่ไว้จนกว่าจะตกลง กับจีนหัวหน้าหรือนายจ้างได้ ดังปรากฏในพระราชบัญญัติจีนใหม่ มาตราที่ 14 ความว่า ถ้าจีนใหม่คนใดยังไม่ได้ใช้เงินค่าโดยสารไทแก่เจ้าของเรือหรือผู้ที่จัดการขนส่งจากเมืองจีน แปกครองมีอำนาจที่จะยึดตัวจีนใหม่คนนั้นไว้ จนกว่าจะได้จัดการเรื่องใช้เงินค่าโดยสารแก่ เจ้าของเรือ หรือผู้ที่จัดการขนส่งนั้นเรียบร้อย และในมาตราที่ 18 ความว่า จีนใหม่จะรับ จ้างผู้ใดนานเกินหนึ่ง เดือนต้องทำเป็นหนังสือและให้แปกครองอธิบายข้อความในสัญญาให้จีน ใหม่เข้าใจแจ่มแจ้งแล้วลงชื่อไว้ต่อหน้าแปกครอง การทำงานของแปกครองจึงเน้นหนักไปใน ทางควบคุมจีนใหม่มิให้ผิดพลัวต่อนายจ้างมากกว่าจะเป็นการดูแลผลประโยชน์ของจีนใหม่ได้ ถคนายจ้างเอาเปรียบ นอกจากนี้อิทธิพลของนายเหมืองและจีนหัวหน้าตามท้องถิ่นยังมีมาก แม้พระบารมีรัฐาณประคิษฐาจะนิยมวิธีการต่าง ๆ ของอังกฤษในเรื่องแรงงานและเรื่องอื่น ๆ แต่ในทางปฏิบัติก็คงไม่อาจทำให้เกิดความไม่พอใจจากจีนหัวหน้าและนายเหมืองได้นัก เพราะ พวกนี้เป็นผู้สร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้กับรัฐบาล

ใน พ.ศ. 2450 รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติเลิกจ้างเหมืองแร่² เพื่อควบคุม ความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและลูกจ้างกรรมกรในคานต่าง ๆ ดังนี้

1. การทำสัญญาจ้าง หากเป็นการจ้างระยะยาวเกินกว่า 1 เดือนต้องทำเป็น

¹ กจร. ร.5 ม.2 11/11, รายงานการประชุมเทศบาล 14 กันยายน ร.ศ. 123.

² กจร. ร.5.ม.2 11/11, ร่างพระราชบัญญัติเลิกจ้างเหมืองแร่.

ลายลักษณ์อักษรและห้ามจ้างเกิน 3 ปี ในสัญญาจ้างให้ระบุนวันเริ่มทำการ อัตราร่างและผู้มีอำนาจหักเงินเดือนไว้ควยให้เก็บคนชั่วสัญญาไว้ที่ทางราชการ เพื่อให้ตรวจสอบไคสะควก เมื่อเกิดกรณีพิพาท การกำหนดคนเก็บตัวสัญญาใหนายจ้างเป็นผเก็บแคฝ่ายเดียว จึงเป็นโอกาสใหนายจ้างหาประโยชน์บิดเบือนขอยกมัดใในสัญญาจ้างใค แมจะมีคนชั่วอยู่ใที่ทางราชการแต่กรรมกรจีนักคงไมกลารองทุกซึก เพราะนอกจากจะไม่หนังสือแล้ว ยังเกรงกลัวอำนาจของนายจ้างควย

2. การจ่ายค่าจ้าง รัฐบาลพยายามแก้ไขการจ่ายค่าแรงงานทุก 6 เดือน ซึ่งช้าเกินไปไม่เหมาะสมกับความจำเป็นในการครองชีพ โดยใคกำหนดใให้มีการจ่ายเงินค่าจ้างภายในวันที่ 7 ของทุกเดือนตามอัตราค่าจ้างใที่ระบุใในสัญญาทุกประการ แต่นายเหมืองก็ยังมีอำนาจหักเงินค่าอาหารและค่าเครื่องนุ่งห่มในายเหมืองออกไปแทนกรรมกรลูกจ้างใคใไม่เกิน 1 ใน 3 ของเงินเดือนนอกจากจะสัญญาอย่างอื่น มีการกำหนดเวลาจ่ายเงินเดือนใที่แน่นอนเร็วกว่าเดิมและใคจำกัดอำนาจการหักเงินเดือนของนายจ้างเอาใไว้ ทำให้กรรมกรเหมืองเริ่มมีโอกาสเป็นหนี้สินนายเหมืองน้อยลงกว่าเดิม เป็นทางหนึ่งใที่สามารถแก้ปัญหาใที่กรรมกรต้องยืมเงินคอกเบี้ยสูงของนายจ้างทรองใชจ่ายใในช่วงเวลา 6 เดือนก่อนใได้รับเงินค่าจ้าง ใอย่างไรก็ใการระบุใใในวรรคสุดท้ายว่า "นอกจากจะทำสัญญาใกันใไว้เป็นอย่างอื่น" ก็ยังเปิดช่องใให้นายเหมืองหาประโยชน์แบบเดิมใคใค้อย่างเดิม

3. การลงโทษเมื่อลูกจ้างหรือนายจ้างผิดพลั¹ พระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดใให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองใเข้าไปเกี่ยวของใในกรณีพิพาทตั้งแต่เริ่มต้น โดยไมต้องการปลอยใให้บานปลายเป็นเรื่องจลาจลร้ายแรง โดยกำหนดการลงโทษใไว้แน่นอน เช่น ถาลูกจ้างผิดพลัผิดสัญญาใให้ลงโทษใตั้งแต่ปรับหักเงินเดือนไปจนถึงจำคุกไมเกิน 6 เดือน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเจ้าหน้าที่จะตัดสินใมีความรุนแรงขนาดใไหน ถานายจ้างผิดพลัหรือฟ้องร้องผิดก็ถูกปรับเงินเช่นกัน แต่ไม

¹ เรื่องเดียวกัน, มาตราใที่ 17, 19, 20 และ 35.

มีการจำคุก ค่าทำขวัญที่กำหนดให้นายจ้างจ่ายก็ให้คิดเพียงไม่เกินกว่าเงินที่ลูกจ้างพึงได้ใน 1 เดือน หรือ 1 ใน 4 ของเงินเดือนก็ได้ แล้วแต่การพิจารณาของเจ้าหน้าที่ ถ้าเปรียบเทียบโทษที่รัฐบาลกำหนดไว้จะเห็นว่า มีบทลงโทษกรรมกรรุนแรงกว่านายจ้าง โดยเฉพาะโทษการจำคุก และแม้ว่ารัฐบาลจะมีได้ให้นายเหมืองใช้อำนาจลงโทษกรรมกรอย่างที่เคยเป็นมา แต่การกำหนดให้เจ้าหน้าที่มีอำนาจพิจารณาเปรียบเทียบคดี แทนที่จะใช้ระบบศาลก็เป็นการเปิดโอกาสให้นายเหมือง ซึ่งมีอิทธิพลด้านการเงินคดโกงบนเจ้าหน้าที่ เพื่อบิดเบือนคดีเอาเปรียบกรรมกร เช่นเดิมได้ง่าย

4. ค่านิสวัสดิการ¹ รัฐบาลได้กำหนดให้นายจ้างเป็นผู้ออกค่าใช้จ่าย ในการจัดหาหม้อหรือการจัดส่งลูกจ้างไปรับการรักษาที่โรงพยาบาล นอกจากเป็นโรคบุรุษ นโยบายค่านักกึ่งประสพความล้มเหลว เช่นเดียวกับในรัฐบาลมลายูของอังกฤษ ซึ่งปรากฏว่านายจ้างไม่สนใจกฎหมายข้อนี้สัก เพราะไม่มีบทลงโทษชัดเจน ทั้งเป็นการเสียผลประโยชน์ของนายจ้างเอง

5. การเลิกจ้าง² เมื่อหมดสัญญา นายจ้างจะเป็นผู้ออกหนังสือแสดงสภาพสิ้นสุดสัญญาให้กรรมกรนั้นถือไว้ หากไม่ถือถือหนังสือแสดงสภาพสิ้นสุดสัญญาดังกล่าวจะออกไปจากเหมืองไม่ได้ ระเบียบนี้อาจแก้ปัญหากรรมกรหลบหนีงานก่อนไซ้หินหมดตามสัญญา แต่ก็ทำให้นายเหมืองมีอำนาจครอบคลุมไปถึงการเลิกจ้างของกรรมกรควย เพราะอาจประวิงเวลาหรือไม่ออกหนังสือดังกล่าวโดยอ้างว่ายังไซ้หินไม่หมดก็ได้

ในพระราชบัญญัตินี้รัฐบาลมิได้ประกันการจ้างว่า นายเหมืองมีข้อนกมัดที่จะต้องปฏิบัติต่อลูกจ้างอย่างไรบ้าง เมื่อจะปลดลูกจ้างออกจากงาน ลูกจ้างจึงจะไม่เคียดแค้นเกินไป ปรากฏว่าเมื่อเริ่มมีราคาตกลงมาก นายเหมืองก็สามารถปลดคนงานออก โดยจ่ายเพียงเงิน

¹ เรื่องเดียวกัน, หมวดที่ 4.

² เรื่องเดียวกัน, มาตราที่ 35.

ค่าจ้างที่จ้างอยู่เท่านั้นหรืออาจไม่จ่ายเลยก็ได้โดยอ้างว่าชาวคนไม่มีเงินเหลือ บางรายถ้าไม่ปลดกรรมกรออกหมด ก็ลดค่าจ้างของพวกที่เหลือลงตามแต่จะตกลงกันกับลูกจ้างแล้วจ่ายอาหารประจำวันเป็นการทดแทน¹ เป็นต้น

เมื่อพิจารณาโดยสรุปแล้ว จะเห็นว่านโยบายด้านแรงงาน เมืองแรกคือกึ่งในมณฑลนี้มุ่งรักษาผลประโยชน์เจ้าของเหมืองมากกว่าของกรรมกรหรือกุลิจีน แต่ไม่สามารถแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานในมณฑลนี้ได้ เพราะสวัสดิการของกรรมกรยังคงน้อยกว่าในเสตรทเซทเทอลเมนต์ แม้อุสจีนในมณฑลนี้จะได้อาชีพสูงกว่าของอังกฤษ แต่ก็ต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก เช่น ต้องซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคราคาแพงโดยเฉพาะอย่างยิ่งฝิ่นซึ่งสูบกันมาก ค่าจ้างที่ได้จึงไม่คุ้มกับค่าใช้จ่ายติดกับกรรมกรในเสตรทเซทเทอลเมนต์ซึ่งมีกฎหมายฐานะสวัสดิการของกรรมกรใหม่สภาพความเป็นอยู่ดีขึ้นกว่าในมณฑลภูเก็ต นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดให้กรรมกรเข้าไปทำงานมากขึ้น

อย่างไรก็ตามในที่สุดแล้วปัญหาขาดแคลนแรงงานได้ลดน้อยลง เมื่อนายเหมืองในไทยใช้เครื่องทุ่นแรงในการทำเหมืองสูบลมมากขึ้น เช่น เครื่องสูบลมแบบต่าง ๆ และเรือขุดความต่องการกรรมกรจีนซึ่งเหมาะกับการทำเหมืองแบบเดิมเพราะต้องการแรงงานมากก็ลดลงไป เปลี่ยนไปใช้กรรมกรชาวพื้นเมืองมากขึ้นเพราะออกทนงานประเภทที่ต้องแช่น้ำในเหมืองสูบลมได้ดีกว่ากรรมกรจีน และเมื่อการใช้เครื่องจักรขยายตัว นายเหมืองจึงหันมานิยมแรงงานที่มีความชำนาญด้านเครื่องจักรมากขึ้นแทน ปัญหาเกี่ยวกับกรรมกรจีนจึงลดความสำคัญลงไปตามลำดับ

¹ กจร. ร.7 สบ.2.28/29, บันทึกเรื่องสนทนากับกรรมการพิเศษจังหวัดภูเก็ตของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย (14 - 17 มีนาคม พ.ศ. 2473) เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2473.

การส่งเสริมเกษตรกรรม

พื้นที่ในมณฑลภูเก็ตมีไร่จะทำเหมืองแร่ได้อย่างเดียว หากได้รับการส่งเสริมจากทางราชการยังสามารถเพาะปลูกพืชได้อีกหลายประเภท ในสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลได้ส่งเสริมการเพาะปลูกพืชเพื่อบริโภคและส่งออก เป็นอาชีพเสริมการทำเหมืองแร่ โดยเฉพาะในหมู่ชาวพื้นเมือง ซึ่งมีกร่อนแร่เป็นครั้งคราวแก่พอกินไปแต่ละวัน ถึงจะมีที่ดินว่างเปล่าอยู่ ก็ไม่นิยมทำการเพาะปลูกพืชต่าง ๆ ให้เป็นประโยชน์ นอกจากนั้นยังมีความวิตกว่าเหมืองแร่ที่ขุดจะหมดไปในไม่ช้า จึงควรหาอาชีพอื่นมาทดแทนได้แก่การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์นั่นเอง¹

แนวนโยบายเศรษฐกิจด้านการเกษตรในมณฑลภูเก็ต ได้เกิดจากความคิดริเริ่มของพระยารัษฎานุประดิษฐ์เป็นส่วนใหญ่ โดยอาศัยประสบการณ์ที่เคยเป็นข้าหลวงราชการเมืองแถบนี้มาแต่เดิมประกอบกับคุณสมบัติส่วนตัว ซึ่งเป็นผู้ชำนาญทางการค้า รู้จักคบหาสมาคมกับพ่อค้าจีนข้าราชการในหัวเมืองมลายูและเสครเทศเขตแดนของอังกฤษอยู่เสมอ มีความสนใจความเป็นไปทางเศรษฐกิจการเกษตรในต่างประเทศแถบนี้ แล่นำมาประยุกต์ใช้กับมณฑลภูเก็ต² นโยบายการส่งเสริมการเกษตรของพระยารัษฎานุประดิษฐ์เน้นทั้งการปลูกพืชเพื่อการบริโภคและพืชเพื่อการส่งออก

ก: พืชเพื่อการบริโภค

แต่เดิมการใช้ที่ดินในมณฑลภูเก็ตเน้นหนักไปในการทำเหมืองแร่คือเป็นส่วนใหญ่ ที่ราบซึ่งเหมาะกับการเพาะปลูกทำนาทำสวนก็ไม่ใช้ให้เป็นประโยชน์ เพราะราษฎรไม่นิยมการเกษตรกรรม แต่มักใช้แร่ที่ขุดที่ร่อนได้แลกเปลี่ยนข้าวและพืชเพื่อการบริโภคอื่น ๆ จาก

¹ กจช. ร.5 กษ.10.2/1, หนังสือกราบบังคมทูลของพระยารัษฎานุประดิษฐ์
ที่ 235/9575 7 มกราคม ร.ศ. 120.

² กจช. ร.5 กษ.10.2/1, เรื่องเดียวกัน.

เมืองใกล้เคียง เช่น พัตลุง ไทรบุรีและปีนัง เป็นต้น บริเวณที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูกซึ่ง
 ว่างเปล่ามีอยู่หลายแห่ง เช่น ที่ราบในเขตเมืองกลางและเมืองครึ่ง เป็นต้น นอก-
 จากมีราษฎรส่วนใหญ่มิสามารถตัดแปลงที่ดินให้เหมาะแก่การเพาะปลูกได้ ก่อนหน้านั้น
 รัฐบาลก็ยังไม่มียุบายสนับสนุนการเกษตรในมณฑลแก่อย่างจริงจังแต่อย่างใด นอก-
 จากนั้นข้าหลวงเทศาภิบาลแต่ละท่านที่ได้มาปฏิบัติราชการในมณฑลก็ต่างมุ่งสนใจการพา
 เหมืองแร่ เป็นส่วนใหญ่ การเกษตรของมณฑลจึงไม่ได้รับการสนับสนุน

การเกษตรที่มีอยู่มักเป็นแบบเลื่อนลอยเป็นส่วนน้อย แบบเดียวกับในเสตรทเซท -
 เทอร์เมนต์ ซึ่งเรียกว่าลาดางส์ (Ladangs) รัฐบาลอังกฤษคงยื่นมือเข้ามาปรับปรุง
 สนับสนุนให้ทำการเกษตรเป็นอาชีพถาวร เช่น การปลูกมะพร้าว ข้าว ยางพาราและกาแฟ
 เป็นต้น รวมทั้งได้สอนเทคนิคการปลูกและการบำรุงพันธุ์ ส่วนทางมณฑลก็เริ่มสนใจ
 ปัญหานี้มากกว่าอังกฤษ ราษฎรพื้นเมืองในมณฑลก็มักเลือกทำนาตามเนินเขา โคนต้นไม้
 ใหญ่รวมทั้งไม้ป่าอื่น ๆ ที่นำประโยชน์มาให้ทั้งแก่รัฐบาลและราษฎรเอง เช่น หวาย
 เป็นต้น ทำให้เกิดความเสียหายอย่างยิ่งต่อทรัพยากรธรรมชาติในระยะยาว

พระยารัษฎานุประดิษฐ์ได้สังเกตเห็นปัญหาเรื่องนี้ว่าเป็นเรื่องรีบด่วนเรื่องหนึ่ง
 และจำเป็นต้องใช้อำนาจการปกครองที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ในการปรับปรุงการทำนา
 ทำสวนเลื่อนลอยให้กลายเป็นอาชีพมั่นคงและทำเป็นหลักแหล่งแน่นอนมากขึ้น แต่ปัญหาเรื่อง
 นี้เป็นปัญหาเรื้อรังมานาน การแก้ไขจึงต้องใช้ทั้งอำนาจบังคับและให้กำลังใจอยู่ในโครง-
 การ ควบคู่การยกเว้นภาษีอากรบางอย่างเป็นเครื่องสนับสนุน ทั้งยังต้องระดมสรรพกำลัง
 ตามแบบสากล ทั้งได้แก่ข้าราชการส่วนท้องถิ่น เช่น นายอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน
 ให้เป็นบุคคลตามคณณงานเกษตรท้องถิ่นอย่างใกล้ชิดและสม่ำเสมอ มีการประชุมรายงาน
 ผลการปฏิบัติราชการตามนี้ ข้าหลวงเทศาภิบาลทราบความเคลื่อนไหวทุกเดือน ผู้ใด
 ขาดประชุมโดยไม่มีเหตุผลหรือไม่ส่งผู้แทนเข้าประชุม ถือเป็นโทษหนัก¹

¹ขุนเสนาณรงค์ภักดิ์ (พิทร ๗ นคร), ประวัติและผลงานของ...
พระยารัษฎานุประดิษฐ์, หน้า 39.

เพื่อส่งเสริมการทำนาทำสวนให้เป็นหลักแหล่งมากขึ้น พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ได้กำหนดให้ นายอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้านมีหน้าที่ออกตรวจตราท้องที่ของตนว่า มีที่ใดบ้างเหมาะแก่การทำนาทำสวน เมื่อสำรวจพบแล้วให้สนับสนุนราษฎรเข้าไปจับจอง โดยบังคับว่าแต่ละครัวเรือนต้องมีที่นาไม่ต่ำกว่า 10 ไร่ หรือทำสวนไม่ต่ำกว่า 20 ไร่ กวามคุมการสร้างทำนบกั้นน้ำของราษฎร และจัดระบบผลักดันช่วยเหลือทำนาทำสวน คนละ 2 วัน รวมทั้งให้คำแนะนำแก้ปัญหาการไร้ที่ดินที่แห้งแล้ง และที่ตองอาศัยการทศน้ำควย แต่ยังไม่ได้ให้ความสนใจปรับปรุงเครื่องมือและอุปกรณ์การเกษตร เทาไร้นัก

สำหรับการขยายพื้นที่เพาะปลูกควยวิธีสร้างทำนบกั้นน้ำ เป็นวิธีที่เหมาะสมที่สุดในมณฑลภูเก็ตหลายแห่ง เช่น ที่ดินในเมืองถลางและเมืองศรีัง เป็นต้น เนื่องจากทางน้ำส่วนใหญ่ไหลแรงและเป็นทางน้ำสายสั้น ๆ เสียเป็นส่วนใหญ่ ทางราชการได้หาทางชักชวนควยการออกประกาศว่า ถ้าผู้ใดทำนาในเขตที่สามารถร่วมมือกันทำทำนบกั้นน้ำไว้ได้ก็จะออกใบเหยียบย่ำแก่ผู้นั้น โดยยกเว้นค่าทางข้าวคานาให้เป็นเวลาถึง 3 ปี สำหรับชาวนครจรที่เริ่มทำนาของตนเองก็ได้รับยกเว้นไม่ยกทำราชการหรือเกณฑ์แรงงานภายใน 3 ปี เพื่อให้สามารถทำนาได้ตลอดเนื่องอีกควย¹

ข. พืชเพื่อการส่งออก

* 1. การเลือกพันธุ์พืช พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ มีนโยบายสนับสนุนการปลูกพืชชนิดที่ จะทำประโยชน์ให้กับราษฎรผู้ปลูกและรัฐบาลได้มากพอดำกับการลงทุนคงจะเห็นได้จากการสนับสนุนให้มีการปลูกยางพารา (Indian Rubber) ที่เมืองศรีัง เมื่อเริ่มโครงการก็จัดทำรายงานกะประมาณรายได้ กราบบังคับมทูลให้ทรงทราบ โดยแสดงบัญชี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กจช. ๙.5 ม.53/5, สำเนารายงานจคราชการของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ

1 พฤศจิกายน - 15 พฤศจิกายน ร.ศ. 120 แนบมากับหนังสือกราบบังคมทูลของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 1193/11205 17 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 120.

ต่าง ๆ ไว้อย่างชัดเจน ซึ่งคงได้ตัวเลขจากแปลงทดลองของทางราชการ คือ¹

- 1) แสดงรายได้ทั้งหมดของเจ้าของสวนภายใน 8 ปีต่อเนื้อที่ 1 ไร่
- 2) แสดงภาษีขาออก ซึ่งรัฐบาลจะได้รับภายใน 8 ปีต่อเนื้อที่ 1 ไร่
- 3) กำไรส่วนเจ้าของ เมื่อเสียภาษีและค่าโสหุ้ยแล้วภายใน 10 ปี
- 4) รายได้ทั้งหมดของรัฐบาลจากสวนยางภายใน 10 ปี

นอกจากนี้ได้แสดงรายได้แต่ละปีเปรียบเทียบกันไว้ เพื่อให้เห็นแนวโน้มว่าจะมีรายได้เพิ่มพูนขึ้นในระยะยาว นอกจากนั้นยังได้แสดงให้เห็นรายจ่ายเบื้องต้น ซึ่งต้องลงทุนไววก่อนจะปลูกยางพารา เช่น

- 1) ค่าถางป่า ขุดหลุม คานยาง ซึ่งต้องเพาะเอง ตกราคาคนละครึ่งสตางค์ เบ็ดเสร็จรวมเป็น 5 บาท 87 สตางค์ต่อ 1 ไร่
- 2) เงินเดือนกุ๊กกับค่าน้ำอาหารคนละ 25 บาท แต่ละคนทำงานได้ประมาณ 72 ไร่
- 3) เงินเดือนผู้จัดการหัวหน้ากุ๊ก และเครื่องมือต่าง ๆ รวมทั้งสิ้นปีละ 5 บาท 66 สตางค์

นอกจากนั้นเหตุผลในการเลือกสนับสนุนพืชแต่ละชนิดยังขึ้นอยู่กับสภาวะของราคาพืชนั้น ๆ ด้วย เช่น การปลูกมะพร้าว จันทน์เทศ และยางพาราแทนพริกไทย ซึ่งกำลังมีราคาตกต่ำประกอบกับในเวลานั้นความต้องการพืชต่าง ๆ ดังกล่าวเพิ่มขึ้นและสามารถปลูกในมณฑลภูเก็ตได้ จึงเร่งสนับสนุนให้ราษฎรปลูกมากขึ้นแทนพริกไทย อย่างไรก็ตามแมทาง

¹ กจช. ร.5 กษ. 10.2/5, หนังสือกราบบังคมทูลของพระยารัษฎานุประดิษฐ์
เรื่องรายงานกะประมาณการปลูกต้นยางรับเบอเมืองตรัง โปรคคการางแสดงรายได้
เจ้าของสวนยาง และรายได้ของรัฐบาลโดยประมาณ ในภาคผนวก จ.

เมืองศรี

3. การสืบราคาและการหาตลาด ทางราชการก็รับเป็นหน้าที่ให้ในระยะเริ่มแรก ทำให้คาดการณ์เรื่องตลาดได้ เช่นเมื่อพริกไทยล้นตลาด ราคาจึงตกต่ำลง ทางราชการก็หันมาส่งเสริมให้ปลูกพืชอย่างอื่นแทน นอกจากนั้นเมื่อ พ.ศ. 2452 พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี จะปลูกพืชส่งออกชนิดใหม่ เช่น กลวยป่า เพื่อนำตนมาทำใบทอผ้าซึ่งกำลังเป็นสินค้าที่ตลาดต้องการ ก่อนที่จะสนับสนุนให้ราษฎรดำเนินการ ก็ได้นำมาปลูกทดลองในแปลงของทางราชการก่อนแล้วส่งผลผลิตไปให้พ่อค้าต่างประเทศที่ราคาก่อน เช่นที่อเมริกาและเคนมาร์ก หากได้ราคาก็จะส่งเสริมให้ราษฎรปลูก¹ ซึ่งนับว่าเป็นการวางโครงการที่รอบคอบพอสมควรทีเดียว

ก. การตั้งชาหลวงเกษร

รัฐบาลได้แสดงความสนใจงานปรับปรุงเกษรในมณฑลต่าง ๆ เฉพาะอย่างยิ่งเขตที่มีการเพาะปลูกและเหมืองแร่ โดยตั้งชาหลวงเกษรออกไปประจำตามมณฑลต่าง ๆ ลักษณะเดียวกับชาหลวงคลังและชาหลวงธรรมการ ชาหลวงเกษรมีหน้าที่เป็นนช่วยเทศบาลเกี่ยวกับการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และการค้าขายสินค้าที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ในสามมณฑลที่มีชาหลวงเกษรเป็นครั้งแรก คือ มณฑลภูเก็ต ส่วนอีกสองมณฑล คือ กรุงเทพฯ และนครไชยศรี

หน้าที่โดยละเอียดของชาหลวงเกษรครอบคลุมไปถึงด้านต่าง ๆ ดังนี้คือ²

- 1) ทำรายงานนำหาและนำฝน
- 2) ทำรายงานสภาพคนชาว

¹ กจท. ร.5 กษ. 10.2/4, หนังสือกราบบังคมทูลของพระยารัษฎานุประดิษฐ์, 19 เมษายน ร.ศ. 128.

² กจท. ร.5 ม.2 11/13, รายงานการประชุมกระทรวงเกษตราธิการกับชาหลวงเทศบาล.

ข้าหลวงเกษตรที่มีผลงานช่วยสนับสนุนนโยบายเกษตรของมณฑลภูเก็ตสมัยนั้นอย่างก่
 อาทิเช่น หลวงอิริรักษ์ราชฤทธิ (นกยง วิเศษกุล) ซึ่งได้รับฉันทชอบส่งเสริมการทำสวนครัว
 เช่น ปลูกพริก มะเขือ ชিং ซ่า มะพร้าว มะกรูด มะนาว มะละกอ การเลี้ยงสัตว์ ไก่แก
 วัว ควาย หมู เป็ด ไก่ เป็นต้น ให้เป็นไปตามนโยบายของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯโดย
 กำหนดให้ปลูกพืชดังกล่าวอย่างน้อยคนละห้าคนทุกครัวเรือน เลี้ยงไก่ตัวเมียคนละห้าตัว ส่วน
 สุนัขให้เลี้ยงตามฐานะของครอบครัว เป็นต้น¹

การใช้นโยบายส่งเสริมการเกษตรดังกล่าวปรากฏผลว่ามีราษฎรผู้ประกอบอาชีพการ
 เกษตรเป็นอาชีพหลักประมาณ 54,086 คน²นับว่าการทำมาหากินของราษฎรทั่วไปขยายตัว
 ออกไปไม่ต้องพึ่งรายได้หลักจากเรือกมเพียงอย่างเดียว ผลของการส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์
 ยังทำให้มณฑลภูเก็ตมีอาหารเลี้ยงตนเองและเหลือพอสำหรับส่งออกขายต่างประเทศด้วย
 ดังปรากฏว่ามีผู้เลี้ยงสัตว์เพื่อการส่งออกอยู่ถึง 34,712 คน³ทางราชการเองก็มีรายได้
 จากค่าธรรมเนียมใบอนุญาตต่าง ๆ เพิ่มขึ้นด้วย เช่นใน พ.ศ. 2445 มณฑลภูเก็ตมีรายได้
 จากค่าธรรมเนียมใบอนุญาตต่าง ๆ ถึง 57,315 บาท 54 อัฐ⁴ในปี พ.ศ. 2499 เก็บ
 ได้เพิ่มขึ้นเป็น 65,829 บาท 31 อัฐ แมวรายได้ของรัฐบาลจากภาษีขาออกจากการ
 เกษตรจะเพิ่มขึ้นไม่มากนัก แต่เป็นการขยายงานอาชีพของราษฎรให้กว้างขวางออกไปและ

¹ขุนเสนาณรงค์ภักดิ์ (พิตร ฒ นคร), ประวัติและงานของพระยารัษฎานุประดิษฐ์,
 หน้า 39.

²กจร., เทศาภิบาล 1 : 229.

³เรื่องเดียวกัน.

⁴เรื่องเดียวกัน.

ลดปัญหาการขาดแคลนอาหารลงไปได้

การค้าขาย

นโยบายการค้าขายในหัวเมืองฝั่งตะวันตกในสมัยพระยารัตนาธิเบศร์เป็น
ชาห์หลวงเทศาภิบาลนี้เกี่ยวข้องกับเรื่องสำคัญ ๆ คือ บทบาทของพ่อค้าจีนและการจัดระบบ
เงินตราที่โหมหนเวียนในตลาด

ก. การค้าขายภายในประเทศ

ตลาดแลกเปลี่ยนภายในประเทศที่มณฑลสินค้าขายดิบมี 2 ประเภทคือ ตลาด
ภายในมณฑลและภายนอกมณฑล การค้าภายในทั่วไปของมณฑลนี้ตกอยู่ในมือของชาวจีนเชื้อ
คือราษฎรไทย สินค้าที่ซื้อขายกันในท้องตลาดคือ เครื่องอุปโภคบริโภคจากนอกประเทศ โดย
เชื้อจะนำแร่ดิบหรือของป่าที่ส่งออกได้ราคาดีมาแลกจากพ่อค้าจีน ตลาดส่วนใหญ่เป็นถิ่นที่อยู่
ของจีนเกือบทุกเมือง เช่นที่ระนอง ตลาดเป็นโรงงานของจีนทั้งหมด การซื้อขายภายในเมือง
ของมณฑลที่เกิดขึ้นที่สำคัญอีกอย่างคือ การจัดส่งเครื่องอุปโภคบริโภคให้กับนายเหมือง การค้า
ประเภทนี้ไว้ระบบเครดิตให้เชื่อไวก่อน เมื่อถึงเวลาขายแร่ดิบก็ได้แล้ว พ่อค้าจึงไปรับเงิน
หรือไม่ก็รับเป็นคูปองก็ได้ ส่วนมากนายเหมืองจะเสียเปรียบพ่อค้าซึ่งคิดเอากำไรมาก แต่
นายเหมืองก็ไปคิดเอากำไรจากกรรมกรอีกทอดหนึ่ง กรรมกรจำยอมครองชีวิตของแพง เพราะ
เหมืองแต่ละแห่งตั้งอยู่ที่ทรกั้นการการเดินทางมาซื้อสินค้าเหล่านี้ในเมืองเอง ต้องใช้เวลา
มากและยากลำบากพ่อค้ากับนายเหมืองจึงได้เปรียบกรรมกรเหมืองแร่อยุเสมอ¹

ส่วนสินค้าที่ส่งไปขายในมณฑลอื่น ๆ ไคแก่ที่มณฑลนครศรีธรรมราช ชมพร
และกรุงเทพฯ นั้น สินค้าทางใต้แก่ เครื่องประดับและผ้าต่างประเทศชนิดต่าง ๆ เช่น
ผ้าแพร ผาขาว พรม หวาย ผืนและคืบก สินค้าที่รับมาเป็นข้าวและเกลือ รวมทั้งเครื่องใช้
เช่น หม้อ ไห เป็นต้น สินค้าซึ่งเป็นที่ต้องการของมณฑลอื่น ๆ ส่วนมากเป็นสินค้าที่มาจาก

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, สาส์นสมเด็จ, 4 : 334

ต่างประเทศโดยพ่อค้าจีนคนกลางในหัวเมืองฝั่งตะวันตกซื้อมาจากเมืองท่าต่าง ๆ และจากเรือสินค้าที่ผ่านไปมา เช่น ชื้อเครื่องประดับและผ้าต่าง ๆ จากอินเดีย เป็นจากบีนัง ของป่า และคิบบกเท่านั้นที่เป็นผลิตผลของหัวเมืองนี้สำหรับกรุงเทพฯ นั้นเคยรับแร้คิบบกในฐานะส่วยเพื่อใช้ทำสิ่งต่าง ๆ เช่น ภาชนะประเภทถ้วยชาม ทำเครื่องประดับอาคารส่วนหลังคา และเป็นส่วนผสมสำคัญในการทำพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ เมื่อไม่ได้รับส่วยเป็นคิบบกก็ยังเป็นที่ต้องการของตลาดกรุงเทพฯ อยู่มาก คิบบกจึงกลายเป็นสินค้าสำคัญและยังส่งออกต่างประเทศผ่านทางเรือกรุงเทพฯ ควบ¹ ของป่า เช่น หวาย ก็เป็นสินค้าที่ตลาดกรุงเทพฯ ต้องการ ส่วนสินค้าจากกรุงเทพฯ ที่หัวเมืองตะวันตกต้องการคือ หม้อสำหรับใส่อาหาร แต่สินค้าเหล่านี้กว่าจะถึงปลายทางต้องผ่านมือพ่อค้าคนกลางในหัวเมืองฝั่งตะวันออกเสียก่อน เช่น ถ้าจะส่งหยาไปขายกรุงเทพฯ ก็ต้องผ่านพ่อค้าที่ชุมพรก่อน เป็นต้น เมื่อมีโคคาขายกันโดยตรง ต้องผ่านพ่อค้าคนกลางทั้งการคมนาคมก็ยังไม่สะดวกเท่าที่ควร ราคาสินค้าเมื่อถึงปลายทางจึงสูงขึ้นกว่าสองเท่า เช่น การค้าระหว่างกระบรีกับชุมพร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงอธิบายไว้ว่า²

" แขวงเมืองชุมพรต่อเมืองกระ... ได้เห็นหม้อเข้มาของอยู่มากเป็นสินค้าสำคัญจากคนหาบ 2 บาท หาบหนึ่งโค 50 ใบ บรรทุกข้างโคข้างละ 100 หม้อ ค่าจ้าง 4 บาท ขากลับพอคาก็นำหยาขกลับมา ...ราคา [หยา] ที่เมืองกระ 2 บาท มาถึงชุมพร 5 บาท ... การขนส่งไซข้างมากทั้งบรรทุกและลาก ถูกบรรทุกเที่ยวละ 2 บาท แต่ การขนส่งหยา มาไม่มีเลย เพราะพวกเมืองกระซื้อไปขายที่บีนังมาก "

จากพระราชบันทึกดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการขนส่งมีบทบาทต่อการค้าขายระหว่างเมืองในแถบนี้ไม่น้อยในฐานะเป็นตัวกำหนดราคาสินค้าอย่างหนึ่งด้วย อย่างไรก็ตามการค้าการระหว่างเมืองโดยทางบกมีน้อยกว่าทางเรือ ดังจะเห็นได้ว่าการขนส่งทางบกที่นิยมก็มี

¹ กจช. B.P.P. 2/2, Siam - Commercial Reports 1865.

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ระยะทางเสด็จพระราชดำเนินประพาสทางบกทางเรือรอบแหลมมลายู ร.ศ. 109 . (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2475): หน้า 14, 26.

เพียงเส้นทางระหว่างกระบี่ชุมพร และระหว่างตะกั่วป่ากับนครศรีธรรมราช แต่ส่วนใหญ่หัวเมืองแถบนี้ติดต่อกันโดยทางเรือ เช่น การค้าขายระหว่างระนอง กาญจนบุรี พังงา ภูเก็ต การขนส่งทางเรือเท่านั้น¹ การค้าขายทางบกมาเจริญมากขึ้นเมื่อมีการตัดถนนเชื่อมระหว่างเมืองต่าง ๆ ภายในเขตมณฑลภูเก็ตและกับมณฑลอื่น ๆ ใกล้เคียง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การค้าขายระหว่างกลางกับภูเก็ต และตรงกับภูเก็ต เป็นต้น เส้นทางเหล่านี้เชื่อมต่อแหล่งผลิตทั้งทางอุตสาหกรรมเหมืองแร่ และการเกษตรกรรมให้ติดต่อกับท่าเรือขาย เช่น ท่าเรือกันตัง ท่าเรือทุ่งคา และท่าเรือเมืองระนอง เป็นต้น เป็นการส่งเสริมการค้าทางเรือระหว่างหัวเมืองใกล้เคียงและกรุงเทพฯ ไปในตัว การขนส่งทางเรือยังเป็นที่นิยมมากขึ้นเมื่อบริษัทเดินเรือนำเอาเรือกลไฟแบบยุโรปเข้ามาใช้บริการพอลาคอย

หากพิจารณาถึงการประเมินความสำคัญของการค้าภายในในสายตาของรัฐบาลแล้ว นับได้ว่ายังเป็นรองการค้าภายนอกประเทศ เนื่องจากการค้าภายในมีปัญหาหนัก เช่น ปัญหาจากการกมณาคมนขนส่ง การขนพอลาคอยคนกลางหลายชั้น และสินค้าที่มณฑลอื่น ๆ ต้องการเป็นสินค้าจากต่างประเทศเสียหลายรายการ² ดังนั้นการค้ากับต่างประเทศซึ่งสามารถซื้อขายสินค้าต่าง ๆ ตามที่ต้องการได้กำไรจำนวนมากและสะดวกกว่าการค้ากับเมืองต่าง ๆ ภายในประเทศ จึงเป็นที่สนใจของพ่อค้ารายใหญ่ในมณฑลภูเก็ตมากกว่าการค้ารายย่อยดังกล่าว นอกจากนั้นผลประโยชน์จากภาษีอากรจากการค้าภายนอกประเทศ ยังเป็นเหตุผลสำคัญยิ่งที่ทำให้ทางราชการเห็นความสำคัญต่อการค้าประเภทนี้มากกว่าการค้าภายใน นโยบายสนับสนุนการค้าภายในแม้จะมีอยู่บ้าง แต่ไม่มากพอจะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของการค้าภายในให้มาอยู่ในมือของคนไทยได้ เช่น การสนับสนุนตลาดคนักตามชุมชนหรือ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

² เช่น ข้าวชนิดต่าง ๆ และฝิ่น เป็นต้น.

วิมถนที่สำคัญอย่างสม่ำเสมอแบบชวา เปิดโอกาสให้ราษฎรทั่วไปนำเอาผลิตผลการเกษตรไป
และเลี้ยงสัตว์มาแลกเปลี่ยนกัน ทำให้การค้าขายเครื่องอุปโภคบริโภคตื่นตัวมากขึ้นกว่าเดิม
แต่ก็มีโคลงคอบบาทของพ่อค้าจีนลงไปได้ โดยสรุปแล้วการค้าภายในยังคงเป็นรูปเดิม คือ
ถูกค้าส่วนใหญ่เป็นราษฎรไทย แต่พ่อค้าส่วนใหญ่เป็นชาวจีน ซึ่งคุณสมบัติประโยชน์จากการค้า
ภายในไว้ในมือและมีอิทธิพลเหนือการค้าของชีวิตของไทยมาโดยตลอด

ข. การค้ากับต่างประเทศ

การค้ากับต่างประเทศของมณฑลส่วนใหญ่เป็นการติดต่อกับเมืองท่าสำคัญของ
อังกฤษ คือ ปีนังและสิงคโปร์ สินค้าออกส่วนใหญ่ ได้แก่ แร่ดีบุก พริกไทย ฝูสัตว์ เนื้อ
มะพร้าวแห้ง¹ เป็นต้น สินค้าเข้าที่สำคัญ คือ เงินเหรียญ² ผ้าฝ้าย ผ้าไหมและผ้าชนิดอื่น ๆ
และอื่น³ การค้ากับภายนอกประเทศก็เช่น เกี่ยวกับการค้าภายใน คือ ผลประโยชน์ตกอยู่
กับพ่อค้าจีนซึ่งทำหน้าที่คนกลางมาแต่ดั้งเดิม คนจีนที่เข้ามามีบทบาทในการค้ากับต่างประเทศ
และยังคงมีผลประโยชน์ในกิจการนี้ตลอดมาจนสมัยรัชกาลที่ 5 โดยมีผลประโยชน์ร่วมกับเจ้าเมือง
เจ้าเมือง-เจ้าภาษี ซึ่งมีอำนาจเต็มที่ในการจัดเก็บภาษีอากร รวมทั้งเป็นตัวแทนซื้อขายสินค้า
สินค้าในนามของรัฐบาล ต่อมาเมื่อเลิกระบบเจ้าเมือง-เจ้าภาษี จึงมีระบบจัดเก็บภาษี
อากรที่แน่นอนขึ้น เช่น การเก็บและอนุญาตให้ซื้อขายโดยเสรีมากขึ้นตามข้อตกลงในสัญญา
เบาว์ริง ซึ่งกำหนดมิให้มีกฎผูกขาดการค้าระหว่างประเทศ ระเบียบต่าง ๆ อยู่ภายใต้อำนาจของ

¹A.W. Graham, Siam: A Handbook of Practical, Commercial and Political Information. (London: Alexander Moring; 1912), p. 396.

²B.P.P. 2/8, Siam Commercial Reports 1885.

³A.W. Graham, Siam: A Handbook of Practical, Commercial and Political Information, p. 396.

รัฐบาลผ่านทางข้าหลวงเทศาภิบาล การค้าชายในเขตผลภูเก็จจึงเจริญขึ้นพัวพันในค่านของจำ-
นวนผู้ประกอบกิจการและปริมาณสินค้า นอกจากสมาชิกตระกูล ณ ระนองซึ่งยังเป็นผู้กุมผล
ประโยชน์รายใหญ่ในกิจการค้ากับกบป็นิ่ง และกิจการขนส่งทางเรือระหว่างหัวเมืองฝั่งตะ-
วันตกกับป็นิ่งและสิงคโปร์ และยังมีพ่อค้าจีนคนอื่น ๆ เข้ามามีบทบาทด้วย เช่น หลวงบำรุง-
จีนประเทศ จีนตันเลียนก็และจีนตันเพ็กก็เคยผูกหลวงอรามสาคร เขตศตฤกษ์คัตตพิย¹หลวงประ-
ประเทศจีนารักันจีนหวังสกุลหงษ์หยก² เป็นต้น อย่างไรก็ตามรัฐบาลไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยว
กับการค้าชายในเขตผลนี้มากนัก เพราะข้าหลวงเทศาภิบาลก่อนพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ เช่น
พระยาวรดิทธิเสวีวัณน์ มิได้ชำนาญทางค่านนี้โดยตรง งานที่ทำจึงเป็นแต่เก็บภาษีอากรให้
เหมาะสมและเรียบร้อยเท่านั้น ในสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯซึ่งมีความสามารถทางค่านนี้
และยังเป็นสมาชิกในตระกูล ณ ระนองคนสำคัญคนหนึ่ง ทางรัฐบาลได้พยายามใช้ประโยชน์
ความสามารถเฉพาะตัวดังกล่าว ให้เป็นประโยชน์ในการปรับปรุงการค้าชายของมณฑลนี้
เช่น การหาตลาด การปรับปรุงการคมนาคมขนส่งสินค้าและความปลอดภัยของเส้นทางต่าง ๆ
การแนะนำผลิตภัณฑ์ตลาดต้องการให้แก่ราษฎรไปเพาะปลูกเป็นสินค้าออก การลดภาษีอากร
บางอย่าง เช่น ภาษีหลวงเพื่อส่งเสริมการส่งออกของแร่ดีบุก ในขณะที่ข้าหลวงเทศาภิบาล
ผู้นี้วางโครงการปรับปรุงเกษตรกรรมในมณฑล ก็ได้หาตลาดเพื่อขายสินค้าจากการเกษตร
เหล่านี้ให้กับราษฎรด้วย เช่น เมื่อสนับสนุนให้ราษฎรเลี้ยงเบ็ด ไก่ สุกร ก็ได้หาตลาดที่ป็นิ่ง
และสิงคโปร์ให้ ใน พ.ศ. 2453 ปรากฏว่ามีราษฎรส่งสัตว์เหล่านี้ไปขายต่างประเทศถึง
34,712 คน ซึ่งมากกว่าทุกมณฑลที่เคียว³

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ระยะทางเสด็จพระราชดำเนิน
ประพาสทางบกทางเรือรอบแหลมมลายู ร.ศ. 109, หน้า 94.

² กจข. ร. 7 สบ. 2. 28/29, บันทึกเรื่องสนทนากับกรมการพิเศษจังหวัดภูเก็ต
ของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย (14 - 17 มีนาคม พ.ศ. 2473).

³ กจข., เทศาภิบาล 1 : 24 - 27.

การค้าขายในช่วงนี้เจริญขึ้นมากก็จริง แต่ก็ประสบปัญหาจากการเข้ามาลงทุนหาผลประโยชน์จากชาวยุโรปโดยเฉพาะชาวอังกฤษ เช่น บริษัทเสครทเทรคคิงคอมปานีเข้ามาซื้อแร่ดีบุกไปดองควย ระบบจ่ายเงินสดล่วงหน้าให้นายเหมืองแล้วเก็บคืนเป็นแร่ดีบุก ทำให้นายเหมืองรายย่อยตกเป็นหนี้แก่บริษัทต้องขายแร่ดีบุกให้แก่บริษัทนี้เพียงแห่งเดียวเท่านั้น การขายดีบุกให้กับเมืองท่าของอังกฤษแต่เพียงแห่งเดียวยังทำให้เศรษฐกิจของหัวเมืองฝั่งตะวันตกต้องผูกพันกับเศรษฐกิจของเมืองท่าเหล่านั้นที่ขึ้นลงตามราคาค่าดีบุกซึ่งใช้ราคามาตรฐานโลกที่กรุงลอนดอน (London Metal - Exchange)¹ ทั้งนี้ยังต้องเข้ามาตราฐานในการดอง วิธีการและปริมาณส่งออกซึ่งกำหนดโดยพ่อค้าอังกฤษด้วย ดังนั้นเศรษฐกิจของมณฑลภูเก็ตก็พลอยกระทบกระเทือนตามลักษณะและสภาพเศรษฐกิจในเสครทเซล เทอลเมนต์ของอังกฤษตลอดมา แต่ไม่ว่าอังกฤษจะเข้ามามีอิทธิพลทางการค้าขายในมณฑลนี้มากขึ้นในลักษณะใดก็ตาม พ่อค้าจีนก็ยังคงรักษาอิทธิพลทางการค้าเอาไว้ได้ เช่น แม้บริษัทเสครทเทรคคิงคอมปานีจะเข้ามาผูกขาดการซื้อแร่ดีบุกไปดอง แต่ก็ต้องอาศัยพ่อค้าคนกลางชาวจีนไปรับซื้อมาจากเหมืองต่าง ๆ เพราะชาวจีนพื้นถิ่นที่กว่าทั้งยังสะดวกในการติดต่อกับนายเหมืองต่าง ๆ ซึ่งเป็นคนจีนเหมือนกัน นอกจากนั้นการค้าขายระหว่างคนจีนด้วยกันยังใช้ระบบเครดิตเป็นส่วนมาก หากจะเปิดการค้ากับชาวตะวันตกโดยตรง ก็ต้องใช้ระบบจ่ายเงินสด ซึ่งก่อให้เกิดความยุ่งยากแก่นายเหมืองโดยเฉพาะเวลาซื้อสินค้าเข้า คนจีนจึงยังสามารถครอบครองผลประโยชน์จากการค้าขายของมณฑลนี้ได้ต่อไป

จากสภาพดังกล่าวจะเห็นได้ว่ารัฐบาลมีนโยบายให้ชาวจีนผูกขาดการค้าขายแทนที่จะเป็นชาวยุโรป นอกจากนั้นการปรับปรุงการทำมาหากินของราษฎรในมณฑลนี้ยังมีส่วนทำให้ปริมาณการส่งออกและปศุสัตว์ออกมีเป็นจำนวนมาก เช่น ที่ครั้ง การเพาะปลูกได้ผลดีพอใช้

¹ดูรายละเอียดภาคผนวก . ฉ .

บริโภคภายในและยังเหลือส่งออกด้วย ส่วนเมืองภูเก็ตและระนองไว้ที่คืนเพื่อทำเหมือง
การทำนาจึงไม่เคยไม่พอกับความต้องการของ พิตซอร์ จากเมืองใกล้เคียงและจากต่างประ-
เทศ

การปรับปรุงระบบเงินตรา

ก. ระยะก่อนการใช้เงินไทย

เงินตราที่ใช้หมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจของมณฑลภูเก็ตนั้น ต่างจากที่ใช้กันทั่ว
ไปในกรุงเทพฯ และหัวเมืองรอบ ๆ กรุงเทพฯ กล่าวคือ หัวเมืองฝั่งตะวันตกในมณฑลภูเก็ต
นี้ใช้เงินเหรียญต่างประเทศ เช่น เหรียญเม็กซิกันหรือเหรียญดอลลาร์ (Mexican Dollars)²
เหรียญอังกฤษและเหรียญเสตราซึ่งทำในเสตราเขตเทอลเมนตี³ ส่วนการค้าขายย่อยใช้
เบี้ยตะกั่วทำเอง⁴ สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะ อาณาบริเวณนี้ทำการค้าขายกับต่างประเทศ
เป็นส่วนใหญ่ พ่อค้าจึงถือเป็นความสะดวกที่จะรับเหรียญ ซึ่งแพร่หลายในต่างประเทศมาใช้
แทน เงินเหรียญเม็กซิกัน ซึ่งใช้อยู่ในป่บิ่งและสิงคโปร์ เป็นต้น นอกจากนั้นยังเป็นเพราะ

ครั้งมีเหรียญญี่ปุ่นหรือเหรียญมังกร (Japanese Dollars) ใช้ประกอบด้วย
เพราะปรากฏว่าเงินเหรียญดังกล่าวใช้กันแพร่หลายในหัวเมืองมลายู สิงคโปร์และเมืองต่าง
ฝั่งตะวันออกของไทย เช่น นครศรีธรรมราชด้วย.

² กจธ. ร.5 ก.26/13, เรื่องกัตราเงินแลทอง (18 เมษายน ร.ศ. 120 -
10 สิงหาคม ร.ศ. 125).

³ กจธ. ร.5 ก.26/5, จดหมายกราบบังคมทูลของกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ
ถึงกรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ที่ 43/2641 20 พฤษภาคม ร.ศ. 114.

⁴ กจธ. ร.5 ก.26/1, เรื่องข้าหลวงเมืองภูเก็ตขอรับพระราชทานเบี้ยทองแดง
ไปจำหน่ายให้ราษฎรใช้ 200 ชั่ง (27 มกราคม ร.ศ. 111 - 27 พฤษภาคม ร.ศ. 112).

สินค้าออกมีมากกว่าสินค้าเข้า¹ เงินเหล่านี้จึงเข้าเมืองมากขึ้นเรื่อย ๆ และที่สำคัญคือทางรัฐบาลยังยอมให้พ่อค้าและราษฎรเสียด่านอากรต่าง ๆ เป็นเงินเหรียญด้วย ดังนั้นพ่อค้าและราษฎรทั่วไปจึงไม่ค่อยจะได้อาศัยเงินไทยที่ผลิตออกมาโดยรัฐบาลไทยเลย

สำหรับเบี้ยตะกั่ว นั้น เป็นสิ่งที่ผู้ว่าราชการเมืองแต่ละเมืองจัดทำขึ้น เพื่อใช้หมุนเวียนในระดับการค้าภายในเมือง เมื่อไม่พอใช้ก็ผลิตขึ้นเองแล้วแต่ผู้ว่าราชการเมืองจะเห็นชอบว่าต้องจัดทำขึ้นจำนวนเท่าใด เมื่อทำขึ้นใหม่แล้วก็ให้ราษฎรเอาเบี้ยเก่ามาแลกเอาไป ปรกติเวลาใช้มีอัตราแลกเปลี่ยนประมาณ 400 เบี้ยต่อ 1 เหรียญเม็กซิกัน² เบี้ยตะกั่วนี้ใช้กันแพร่หลายทั้งทางฝั่งตะวันออกและตะวันตก แต่การใช้เบี้ยตะกั่วมีผลเสียในกรณีที่รัฐบาลไม่สามารถควบคุมค่าของเบี้ยดังกล่าวได้ เพราะผู้ว่าราชการเมืองผลิตขึ้นเองโดยพลการ นอกจากนี้ยังทำให้เกิดความยุ่งยากสับสนเมื่อการค้าขายกว้างขวางขึ้นเพราะราคาของเบี้ยไม่มีมาตรฐานแน่นอนด้วย

ส่วนเหรียญเม็กซิกันเป็นเงินตราที่พ่อค้าต่างประเทศชาวยุโรปนิยมใช้ เพราะมีราคาขึ้นลงเท่ากับราคาแร่เงิน ซึ่งยังมีค่าสูง หัวเมืองฝั่งตะวันตกได้รับมาใช้มาก โดยเฉพาะในสมัยที่กรุงรัตนโกสินทร์ชาวพื้นเมืองและพ่อค้าในหัวเมืองส่วนนี้ใช้เหรียญเม็กซิกันติดต่อกันมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อมาในราว พ.ศ. 2428 โรงกษาปณ์ของอังกฤษที่อินเดียออกเงินเหรียญอังกฤษมาใช้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเทียบค่าตามมาตรฐานเงินเท่ากับเหรียญเม็กซิกัน รัฐบาลไทยก็ยอมรับให้พ่อค้านำมาแลกเงินบาท เงินเหรียญ

¹ กจช. ร.5 ค.26/13. จดหมายกราบบังคมทูลของพระยาสุรียานุวัตร
ที่ 69/2278 17 กรกฎาคม ร.ศ. 125.

² กจช. ร.5 ค.26/17. จดหมายของพระยาทิพโกษากราบทูลกรมหมื่น
สมมตอมรพันธุ์ ที่ 8/523.

อังกฤษนี้ไคแพร่หลายเข้าไปหมดเวียนในหัวเมืองฝั่งตะวันตกและหัวเมืองเสครทเขตเทอล
 เบนท์มากเป็นพิเศษ เมื่อแรเงินราคาตกต่ำ เเงินเหรียญเม็กซิกันจึงออกจากประเทศน้อยลง
 หัวเมืองฝั่งตะวันตกและเสครทเขตเทอลเมทซึ่งต้องหันไปใช้เงินญี่ปุ่นก็ประสบปัญหาขาดทุน
 เพราะรัฐบาลรับแลกเงินญี่ปุ่นในอัตราค่ากว่าเหรียญเม็กซิกัน คือ 49 เหรียญต่อ 80 บาท
 การใช้เงินเหรียญอังกฤษ ซึ่งมีค่าเท่ากับเหรียญเม็กซิกันและรัฐบาลยอมรับแลกในอัตราเท่า
 กันคือ 48 เหรียญต่อ 80 บาท จึงแก้ปัญหาได้อย่างดี¹

ข. การใช้เบี้ยทองแดงและเบี้ยทองขาว

ใน พ.ศ. 2441 รัฐบาลไคผลิตเบี้ยทองแดงออกมาใช้และมีนโยบายกระจาย
 เบี้ยทองแดงไปตามหัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งใช้เงินที่ห้าขึ้นเองเป็นเครื่องแลกเปลี่ยนสินค้าตาม
 ท้องถิ่น ซ้ำหลวงที่ออกไปตรวจการกำกับ ไคมีบทบาทในการนำเบี้ยทองแดงเข้าไปแทนที่
 เบี้ยตะกั่วที่ใช้อยู่ในหัวเมืองฝั่งตะวันตก² ในทำนองเดียวกับที่เข้าไปใช้แทนเบี้ยตะกั่วใน
 นครศรีธรรมราช สงขลา พัทลุง รวมทั้งในมณฑลลาวเฉียงซึ่งใช้แทนเงินลาด เป็นต้น แต่
 แนวรัฐบาลจะใช้นโยบายนำเบี้ยทองแดงจำนวนมากเข้าไปใช้ คือ เมื่อประเมินค่าจาก
 พ.ศ. 2440 ถึงราว พ.ศ. 2452 จ่ายเบี้ยทองแดงออกไปประมาณ 3,000,000 บาท
 ก็เหลือหมุนเวียนในตลาดเพียงประมาณ 750,000 บาท³ รัฐบาลจึงต้องผลิตเงินบาทและ
 สังกะสีทองขาวขึ้นเพื่อหมุนเวียนเพิ่มเติมใน พ.ศ. 2441

การนำเงินบาทและสังกะสีทองขาวมาใช้จริงจังในหัวเมืองต่าง ๆ รอบ
 นอก เช่น มณฑลภูเก็ต นครศรีธรรมราช และชุมพร รวมทั้งเจ้าหัวเมืองมลายูนั้น ไคใช้ใน

¹ กจช. ร.5 ค.26/5, จดหมายของกรมหมื่นเทววงษ์โรปการกราบทูลกรมหมื่น
 สมมตอมรินทร์ ที่ 43/2641 20 พฤษภาคม ร.ศ. 114.

² กจช. ร.5 ค.26/1, จดหมายกราบบังคมทูลของกรมหมื่นนราธิประพันธ์พงศ์
 ที่ 235 27 มกราคม ร.ศ. 111.

³ กจช. ร.5 ค.26/16, เรื่องพิทักษ์เงินแลกทอง (18 พฤษภาคม ร.ศ. 1127 -
 24 มกราคม ร.ศ. 128).

มณฑลนครศรีธรรมราชและเจ็ดหัวเมืองมลายู¹ ก่อนแล้วจึงใช้ในมณฑลภูเก็ตโดยรัฐบาล ประกาศให้แลกเงินเหรียญกับเงินบาทใช้ในมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2442 ในเจ็ดหัวเมืองมลายู พ.ศ. 2443 และมณฑลภูเก็ต พ.ศ. 2449 คีราคาแลกเปลี่ยน 106 อัฐ 1 โสฬส เท่ากับ 1 เหรียญ

การใช้นโยบายเงินตราในหัวเมืองฝั่งตะวันตกของรัฐบาลในระยะ 2442-2449 นี้ มีสาเหตุจูงใจมาจากสภาพการค้าระหว่างหัวเมืองเหล่านั้นกับเซตอิทธิพลของอังกฤษ ต่าง ๆ เช่น เสครทเซทเทอลเมนต์ ปีนังและสิงคโปร์ โดยเฉพาะในหัวเมืองฝั่งตะวันตกหรือมณฑลภูเก็ตมีการค้ากับเมืองดังกล่าวอย่างมาก ฉะนั้นระบบเงินตราของไทยไว้ระเบียบก็ย่อมกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของอังกฤษ ซึ่งคงจะใช้ทางการเมืองระหว่างประเทศ ยับยั้งคับไทยให้แก่โชสถานการณ์ได้ ใน พ.ศ. 2448 มิสเตอร์ เจ เค เบิร์ช (Mr. J. K. Birch) กงสุลอังกฤษฝ่ายรัฐบาลไทยที่ขึ้นกับไทยได้แจ้งมาว่า พ่อค้าที่หัวเมืองเสครทเซทเทอลเมนต์และป็นัง ใคร่องทุกช้อหอการค้าป็นัง (Penang Chamber of Commerce) ว่าได้รับความลำบากในการค้าขาย เพราะการรับเงินจากพ่อค้าไทยยุ่งยาก คงเป็นเพราะค่าของเงินตราในมณฑลภูเก็ตไม่เป็นระเบียบ ขอให้ดำเนินการแก้ไขด้วย²

นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงของนโยบายเงินตราอังกฤษ ในเสครทเซทเทอลเมนต์และป็นังยังเป็นตัวเร่งให้รัฐบาลตัดสินใจจัดระบบเงินตราใหม่ โดยการนำเงินไทยไปใช้ในมณฑลภูเก็ตใหม่ด้วย โดยใน พ.ศ. 2449 รัฐบาลอังกฤษเลิกใช้เงินเหรียญเม็กซิกกัน

¹ กช. ร.5 ม.49/27, เรื่องจัดการเมืองแขกทั้ง 7 เมือง (23 พฤศจิกายน ร.ศ. 117 - ร.ศ. 119) บริเวณ 7 หัวเมืองประกอบด้วยเมืองต่าง ๆ ดังนี้คือ ปัตตานี, ยะหริ่ง, สายบุรี, มลายู, รามันห์, ระแงะ, ยะลาและหนองจิก.

² กช. ร.5 ม.53/5, สำเนาจดหมายมิสเตอร์ เจ เค เบช แนบมาในจดหมายของกรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลกรมขุนสมมตอมรินทร์ ที่ 737/3762 26 กรกฎาคม ร.ศ. 124.

และเงินอังกฤษแบบเก่าในเขตเศรทเซทเทอลเมนต์ เป็นการกักกันมณฑลภูเก็ต ซึ่งใช้เงินคังกลาวแบบเดียวกับเศรทเซทเทอลเมนต์มาแต่เดิมให้ออกจากบริเวณค้าขายของอังกฤษ¹ เมื่อรัฐบาลอังกฤษเลิกใช้เงินเหรียญเม็กซิกันและเงินเหรียญอังกฤษแบบเก่า รัฐบาลไทยจึงเห็นเป็นโอกาสนำเงินบาทเข้าไปใช้ในมณฑลภูเก็ตให้เต็มที่² กงสุลอังกฤษที่หัวเมืองเศรทเซทเทอลเมนต์สนใจปัญหานี้มากถึงกับพยายามสอบถามท่าทีของรัฐบาลไทยจากนาย คับเบิลยูเจ เอฟ วิลเดียมสัน (Mr. W.J. Williamson) ที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจของไทย กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัยแสดงความเห็นไว้ว่า กงสุลอังกฤษคิดเตรียมจะผูกมัดไทยให้ทำสัญญาว่าจะไม่ส่งเงินบาทลงไปในตัวเมืองมณฑลภูเก็ต เพื่อเป็นประโยชน์ต่ออังกฤษเองที่จะได้ใช้เงินแบบใหม่เข้ามาแพร่หลายในตัวเมืองไทยอีก โดยยอมขาดทุนในระยะแรกรับทำเงินเหรียญใหม่ให้ไทย เท่ากับคิดจะได้ทั้งอำนาจการค้าและกำไรในราคาเงิน³ เพราะอังกฤษยังไม่เชื่อว่าไทยจะสามารถส่งเงินบาทเข้าไปใช้หมุนเวียนได้สำเร็จเพราะราษฎรพ้อคาต่างคุ้นเคยกับการใช้เงินต่างประเทศมานาน ท่าทีของอังกฤษในเรื่องนี้ แสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะแผ่อิทธิพลครอบงำเศรษฐกิจของไทยให้ตกอยู่ในอำนาจมากขึ้น ถ้าขยายเขตจักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจของอังกฤษเรื่องนี้หากรัฐบาลมิได้แก้ไขไต่กันท้วงทีปล่อยให้

¹ กจช. ร.5 ค.26/13, จดหมายกราบบังคมทูลของพระยาสุริยานุวัตร ที่ 69/2278 17 กรกฎาคม ร.ศ. 125.

² กจช. ร.5 ค.26/14, จดหมายของกรมหลวงเทเวศน์วัชรโรปกกราบทูลกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ที่ 544/13189 8 มีนาคม ร.ศ. 122.

³ กจช. ร.5 ค.26/14, สำเนาจดหมายกราบบังคมทูลของกรมหมื่นมหิศร-ราชหฤทัย 12 เมษายน ร.ศ. 123.

อังกฤษดำเนินการไต่ถามจุกมุงหมาย ก็เท่ากับปล่อยให้หมดหลักฐานก็ตกเป็นอาณานิคมทางเศรษฐกิจของอังกฤษโดยสิ้นเชิง นายคัมเบิล เจ. เอฟ. วิลเลียมสัน ที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจของไทยไต่ถามการณืไว้ว่า ถ้ารัฐบาลไทยหนึ่งนอนใจไม่ดำเนินการแก้ไขการที่รัฐบาลอังกฤษยกเลิกเงินเหรียญต่าง ๆ คงกล่าว หมดหลักฐานก็จะต้องประสบความเสียหายทางเศรษฐกิจอย่างมาก กล่าวคือ พ้อค่าในหมดหลักฐานก็จะต้องเสียเปรียบพ้อค่าในหัวเมืองของอังกฤษ ทั้งนี้เพราะเจ้าของเงินเหรียญอังกฤษและเงินเหรียญเม็กซิกันในหัวเมืองอังกฤษ ได้รับอนุญาตให้นำเงินเหรียญเหล่านี้ ซึ่งราคาตกไปแล้วมาแลกเปลี่ยนเงินชนิดใหม่ ซึ่งมีราคามากกว่าได้ในราคาเต็ม ผิดกับพ้อค่าในหมดหลักฐานที่ยังใช้เหรียญเก่า เมื่อนำมาซื้อสินค้าจากเมืองต่างๆ ในเขตอังกฤษ ก็ต้องจ่ายมากขึ้นทำให้เสียประโยชน์ เพราะราคาของสินค้ากำหนดตามอัตราเหรียญใหม่ ซึ่งใช้ทองเป็นมาตรฐาน¹ วิธีแก้ไขมีสองทางคือ

ประการแรก รัฐบาลต้องลงทุนซื้อเหรียญใหม่ของรัฐบาลเสตรทเซทเทอลเมนต์ มาจำหน่ายแลกเงินอังกฤษเก่าและเงินเม็กซิกันที่ไซมาแคเคิม

ประการที่สอง ต้องดำเนินนโยบายแบบอังกฤษ คือ ประกาศกำหนดเวลาเลิกใช้เงินเหรียญชนิดเก่า และขณะที่ยังไม่ได้เลิกใช้ ให้จ่ายเงินบาทและเงินเหรียญตามอัตราที่กำหนดขึ้น แล้วนำเงินเหรียญที่แลกไว้ มาทำเงินที่กรุงเทพฯ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริให้รีบดำเนินการ เพื่อมิให้อังกฤษเข้ามาแทรกแซง และมีอิทธิพลเหนือเศรษฐกิจหัวเมืองในหมดหลักฐานก็ได้ ราษฎรในแถบนี้อาจไม่พอใจมากขึ้นและอาจจะอยากเปลี่ยนเป็นคนในบังคับอังกฤษแทน อย่างไรก็ตามต้องเลือกวิธีซึ่ง

¹ กจร. ร.5 ค.26/14, สำเนาจดหมายพร้อมคำแปลของมิสเตอร์แพเกต และมิสเตอร์วิลเลียมสันแนบมากับจดหมายของกรมหมื่นเทววงษ์โรปกรณ์ถึงกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ที่ 118/13188 8 มีนาคม ร.ศ. 122.

ไม่ให้เสียเปรียบในสภาพอุกฉุกฉิมมือชกควาย¹ ในที่สุดก็โปรดฯ ให้เลิกใช้วิธีที่สอง แต่เปลี่ยนแปลงในรายละเอียดคือ ขณะที่การผลิตเงินบาทยังไม่พร้อม ให้นำเงินเหรียญสิงคโปร์หรือที่เรียกว่า "เงินดอลลาร์เอ็ดเวอร์" มีค่าตามมาตรฐานทองคำอยู่แล้วเข้ามาแลกเงินเหรียญต่าง ๆ แล้วจึงออกประกาศห้ามไม่ให้เหรียญอย่างอื่นเข้ามา พอเงินบาทพร้อมจึงค่อยทยอยส่งไปให้²

อย่างไรก็ตามการดำเนินงานของรัฐบาลล่าช้า ไม่สามารถจะนำเงินบาทเข้าไปในหัวเมืองมณฑลภูเก็ตได้ในทันที จนกระทั่ง พ.ศ. 2449 ที่ปรึกษาการคลังชื่อ มิสเตอร์รีเวท - คานัท (Mr. Revett-Carnac) ได้รายงานขอเสนอเร่งรัดรัฐบาลเรื่องนี้ว่า³

ประการแรก ให้เพิ่มใช้เงินบาทในมณฑลภูเก็ตเสียตั้งแต่วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2449 รวมทั้งให้เก็บภาษีเป็นเงินบาททั้งหมด โดยขอส่งเงินบาทออกไปทรงแลกเปลี่ยนประมาณ 13,000,000 บาท

ประการที่สอง ขอตั้งอัตราแลกเปลี่ยนบาทกับเงินเหรียญเม็กซิกันและเหรียญอังกฤษ เท่าเป็นราคา 100 บาทต่อ 60 เหรียญ

ประการที่สาม สำหรับการหมุนเวียนเงินที่ใช้ในการค้าขายระหว่างปีนังกับภูเก็ต และหัวเมืองเสตรทเซทเทอลเมนทอื่น ๆ ขอให้รัฐบาลตั้งตัวแทนของรัฐบาลสำหรับรับแลกเงินบาทกับเหรียญเสตรทเซทเทอลเมนทในเมืองปีนังและภูเก็ต โดยจ่ายในอัตราเหรียญเสตรทเซทเทอลเมนท 53 เหรียญ 25 เซ็นต์ต่อเงินไทย 100 บาท

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กจข. ร.5 ค.26/14, สำเนาพระราชดำริที่มีไปยังกรมหลวงดำรงราชานุภาพ 18 เมษายน ร.ศ. 123.

² กจข. ร.5 ค.26/14, เรื่องเดียวกัน.

³ กจข. ร.5 ค.26/13, สำเนาโทรเลขของนายรีเวท - คานัท (Mr. Revett-Carnac) ที่ 15/455 24 พฤษภาคม ค.ศ. 1905.

พระยาสุรียานุวัตร เสนาบดีกระทรวงพระคลังขณะนั้นเห็นด้วยกับข้อเสนอทุกประการ ยกเว้นการลดอัตราแลกเปลี่ยน ซึ่งเห็นว่าควรให้คงไว้เป็น 61 เหรียญต่อ 100 บาท ความอัตราในกรุงเทพฯ ส่วนเงินบาทที่ขอตรองไปนั้นทางกรุงเทพฯ เหลืออยู่ไม่มาก จึงจะใช้วิธีทยอยส่งเป็นคราว ๆ ไป

ในวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2449 รัฐบาลได้นำ "ประกาศการใช้เงินตราสยามในมณฑลภูเก็ต ร.ศ. 125"¹ ออกใช้บังคับซึ่งแจ้งเหตุผลของรัฐบาลไว้ว่าเป็นเพราะเงินตราต่างประเทศเข้ามาซื้อขายแพร่หลาย แต่ค่าเงินต่างประเทศนั้นไม่คงที่ ทำให้ไทยเสียเปรียบต่างชาติ ทางรัฐบาลจึงนำประกาศนี้มาบังคับใช้ เพื่อรักษามลประโยชน์และอำนวยความสะดวกในการค้าขาย มีใจความสำคัญว่า

1. ตั้งแต่วันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2449 ให้พระราชบัญญัติและข้อบังคับว่าด้วยการใช้เงินสยามเป็นกฎหมายใช้บังคับทั่วไปทั้งมณฑลภูเก็ต
2. ให้พระคลังมหาสมบัติมณฑลภูเก็ตมีอำนาจออกตั๋วแลกเงินไปขึ้นเงินกับตัวแทนของรัฐบาลที่ป็นัง ฮองกงและสิงคโปร์
3. ให้ยกเลิกการรับเงินตราต่างประเทศเป็นค่าภาษีอากรธรรมเนียมต่าง ๆ ให้นำส่งเป็นเงินไทยตั้งแต่วันที่ 11 มกราคม ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2450)
4. ให้อำนาจพระคลังภูเก็ตจำหน่ายเงินตราสยามและธนบัตรของรัฐบาลแลกเงินเหรียญอังกฤษและเงินเหรียญเม็กซิโกตามสมควรกับเงินทอนในท้องพระคลัง ซึ่งหมายความว่า จะเลิกรับก็ได้ ถ้าเงินไม่พอและอาจใช้พิกัดที่กำหนดใหม่ก็ได้

---

¹ กจ. ร.5 ค.26/13, ประกาศการใช้เงินตราสยามในมณฑลภูเก็ต ร.ศ. 125
26 กรกฎาคม ร.ศ. 125.

เรื่องการส่งเงินบาทไปแลกเปลี่ยนล่าช้าคงเป็นปัญหาต่อไปทำให้เกิดปฏิกิริยาจากทองคำในมณฑลภูเก็ต เพราะทำให้การหมุนเวียนเงินติดขัดมาก กล่าวคือเมื่อไทยยังไม่ได้ตั้งตัวแทนที่ปิ้งพอคาคองนำธนบัตร เสตรทเซทเทอลเมนต์มาแลกเปลี่ยนเงินบาทแล้วปรากฏว่าเจ้าพนักงานไม่รับ เพราะถ้ารับแลกเปลี่ยนจะไม่มีเงินจ่ายในราชการอื่น ๆ พอคาคาเมืองภูเก็ตส่งฎีการ้องทุกข์มากราบบังคมทูลถึงข้อขัดข้องเรื่องนี้ด้วย¹ นอกจากนี้รายงานของเสนาบดีสภาปีนั้นก็ยืนยันว่าจำเป็นต้องส่งเงินบาทออกไปเพิ่มถึงหนึ่งล้านสามหมื่นบาท โดยให้แลกเปลี่ยนในอัตรา 54 เหรียญต่อ 100 บาท² ทั้งนี้ไม่รับเหรียญเม็กซิกัน นอกจากนี้จำเป็นก็ให้รับ 61 เหรียญต่อ 100 บาทและให้เอาทองปอนด์มาแลกเปลี่ยนในอัตรา 16 บาทต่อ 1 ปอนด์ โดยผ่อนผันให้รับตั้งแต่พันปอนด์ขึ้นไปแทนหมื่นปอนด์³สรุปแล้วการใช้เงินบาทเข้าไปหมุนเวียน โดยการแลกเปลี่ยนกับเงินตราอื่น ๆ นี้เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าให้ทันกับการยกเลิกเหรียญเม็กซิกัน เหรียญอังกฤษเก่าและเหรียญเสตรทเซทเทอลเมนต์ ซึ่งรัฐบาลถือเป็นเรื่องเร่งด่วน แต่ก็มีปัญหาหลายอย่าง เช่น รัฐบาลไม่สามารถส่งเงินบาทออกไปให้แลกเปลี่ยนได้ทันเวลา จึงกระทบกระเทือนการค้าขายระหว่างมณฑลภูเก็ตกับเสตรทเซทเทอลเมนต์ อย่างไรก็ตามการใช้เงินบาทเข้าไปหมุนเวียนในมณฑลภูเก็ตก็นับว่าเป็นการเริ่มต้นที่ดีขั้นหนึ่ง ซึ่งทำให้ทองคำและราษฎรในแถบนั้นหันมาใช้เงินตราของรัฐบาลในระยะต่อมา

ผลกระทบบ่อประการหนึ่งของนโยบายเงินตราที่มีต่อมณฑลภูเก็ตคือ การไขมาตราฐานทองคำใน พ.ศ. 2451 รัฐบาลได้ประกาศใช้มาตราฐานทองคำ (Gold Standard) ที่

¹ กจร. ร.5 ค.26/13, คำร้องทุกข์ของพอคาคาเมืองภูเก็ตแนบมากับจดหมายของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูลกรมหมื่นปราจิณภักดิ์.

² กจร. ร.5 ค.26/13, รายงานเสนาบดีสภา 7 สิงหาคม ร.ศ. 125.

³ เรื่องเดียวกัน.

พระราชอาณาจักร เนื่องจากแร่เงินมีราคาตกต่ำลงเรื่อย ๆ กระทบกระเทือนค่าของเงิน
เหรียญเม็กซิกันรวมทั้งเศรษฐกิจและการเงินของไทย เพราะนอกจากไทยจะมีการค้าขาย
กับอังกฤษและพ่อค้าจากประเทศต่าง ๆ ซึ่งใช้เหรียญเม็กซิกันมาแต่เดิมแล้ว การผลิตเงิน
ตราของไทยวิธีหนึ่ง ยังใช้วิธีรับซื้อเหรียญเม็กซิกันมาแปรรูปเป็นเงินไทยด้วย เมื่อราคาของ
เหรียญนี้ตกลงบ่อยครั้ง เงินไทยก็ได้รับความกระทบกระเทือนมาก ต่อมารัฐบาลอังกฤษได้
ยกเลิกการใช้เงินเม็กซิกัน เหรียญอังกฤษแบบเก่าและเหรียญเสตรทเซทเทอลเมนต์ซึ่งล้วน
แต่ผูกพันราคากับแร่เงิน หันไปใช้เงินตราใหม่ซึ่งผูกพันค่ากับมาตรฐานทองคำ หากไทยยัง
คงใช้เงินที่ผูกพันกับมาตรฐานเงินแบบเดิม ก็จะเสียเปรียบเพราะเงินแบบเก่านี้มีค่าน้อยกว่า
ความเค็อรอนเรื่องนี้ ใคมีพ่อค้าในมณฑลภูเก็ตประมาณ 60 คน เขาซื้อเขียนฎีกากราบบังคม
ทูลให้รัฐบาลไทยเปลี่ยนไปใช้เงินตราตามมาตรฐานทองคำเสียโดยเร็ว แต่พวกนี้มักเป็นพวก
สั่งสินค้าเข้า ถ้าเป็นพวกขายสินค้าออก เช่น พ่อค้าที่มารับเงินเสตรทเซทเทอลเมนต์ใหม่มา
แลกกับเงินไทย ก็จะไคทำอะไรประมาณร้อยละ 11. 50 ซึ่งในทางกลับกัน ก็จะทำให้พ่อค้าที่นำ
เงินบาทไปแลกซื้อสินค้าจากเสตรทเซทเทอลเมนต์ชาคทุไนในจำนวนใกล้เคียงกัน¹ และเหตุการณ์
ยุ่งวุ่นวายมากขึ้น เมื่ออังกฤษเปลี่ยนนโยบายให้ค่าเงินปอนด์ สอดคล้องตามมาตรฐานทองคำ
ขณะที่รัฐบาลยังไม่ได้ตัดสินใจประการใดนั้น ราคาแลกเปลี่ยนระหว่างเงินบาทกับ
เงินปอนด์สอดคล้องของอังกฤษลดลงเรื่อย ๆ ตามราคาแร่เงินจาก 8 บาท ต่อ 1 ปอนด์สอดคล้อง
ลงไปเป็น 21 บาท ต่อ 1 ปอนด์สอดคล้อง ใน พ.ศ. 2445 ทางรัฐบาลจึงตัดสินใจเริ่มดำเนินการ
การยกเลิกการใช้มาตรฐานเงิน แม้นปีต่อ ๆ มาราคาธาตุเงินจะสูงขึ้นอีกก็ตาม และได้มีการ
ประกาศใช้พระราชบัญญัติมาตรฐานทองคำอย่างเป็นทางการ ใน พ.ศ. 2451

¹ กจข. ร.5 ค.26/13, รายงานเสนาบดีสภา 7 สิงหาคม ร.ศ. 125.

² กจข. ร.5 ค.26/13, จดหมายกราบบังคมทูลของกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย

อาจกล่าวได้ว่านโยบายเงินตราของรัฐบาลที่มีผลต่อเศรษฐกิจของมณฑลภูเก็ตมี 2 ระยะ คือ

1. ระยะที่ปล่อยให้การใช้เงินตราต่างประเทศหมุนเวียนอย่างอิสระ
2. ระยะที่รัฐบาลเข้าควบคุมการใช้เงินตราโดยพยายามนำเงินไทยเข้าไปใช้หมุนเวียนแทนเงินตราต่างประเทศ

โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่าการปรับปรุงเงินตราในหัวเมืองไทยฝั่งตะวันตกก่อให้เกิดผลดีต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของรัฐบาลโดยเฉพาะสามารถสนองนโยบายการตั้งอำนาจควบคุมเงินตราเข้าส่วนกลางได้อย่างดี แต่ลักษณะการดำเนินนโยบายเงินตราของรัฐบาลมักไม่ต่อเนื่องและไม่ทันต่อเหตุการณ์เท่าที่ควร ดังจะเห็นได้จากในระยะที่เริ่มบังคับใช้เงินไทยจากส่วนกลางแทนเบี้ยตะกั่วซึ่งทำใช้กันโดยพลการ รัฐบาลก็ไม่สามารถจัดหาเงินตราออกไปแลกเปลี่ยนตะกั่วไค้ทันตามความต้องการ หัวเมืองต่าง ๆ ต้องเร่งขอเข้ามาฝั่งกรุงเทพฯ ไม่เพียงแต่ในหัวเมืองฝั่งตะวันตกเท่านั้น แต่ในหัวเมืองส่วนอื่นก็เป็นเช่นนี้ ทำให้การค้าขายรายย่อยภายในเมืองไม่สะดวกเท่าที่ควร ต่อมารัฐบาลเริ่มตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนมาใช้มาตรฐานทองคำ เพื่อมิให้อังกฤษและราชอาณาจักรอื่น ๆ ถือเป็นขลอบงเข้ามาแทรกแซงได้ นอกจากนี้รัฐบาลยังต้องการปรับปรุงระบบแลกเปลี่ยนเงินตราให้ได้มาตรฐาน เพื่อประโยชน์ในการทำสัญญาข้ามจากต่างประเทศ รวมทั้งยังทำให้พ่อค้าเอกชนสนใจเข้ามาลงทุนในเมืองไทยมากขึ้น¹

ต่อมาใน พ.ศ. 2445 รัฐบาลจึงใช้มาตรฐานทองคำ(Gold Standard)ซึ่งทำให้สถานการณ์เงินตราดีขึ้น หากเป็นไปแบบเดิมอังกฤษจะได้เปรียบ สามารถควบคุมความเจริญทางเศรษฐกิจของไทยได้เต็มที่ ซึ่งเป็นการกระทบกระเทือนอธิปไตยทางเศรษฐกิจของ

---

¹ James C. Ingram, Economic Change in Thailand 1850 - 1970, p.152.

ประเทศ ถ้าไม่รีบแก้ไขตามมาตรการดังกล่าวข้างต้นแล้วจะกระทบกระเทือนผลประโยชน์
ของประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง

การจัดเก็บภาษีอากร

ในสมัยพระบาทรัชฎานประคิษรฐาเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลนี้ รัฐบาลได้จัดระเบียบ
การเก็บภาษีอากรที่สำคัญคือ ค่าภาคหลวง เรื่องนี้เป็นปัญหาที่ขัดขวางความเจริญของกิจการ
เหมืองแร่ เพราะขณะที่อังกฤษควบคุมการเก็บค่าภาคหลวงให้สม่ำเสมอด้วยอัตราเดียวกัน
เทียบตามราคาดีบุกที่ลอนดอน เป็นมาตรฐาน นิคกับในมณฑลภูเก็ตซึ่งบางเมืองเก็บตามน้ำหนัก
คืบบัก 1 บางเมืองเก็บแบบชักบักคือ 10 บักชัก 1 บัก เป็นต้น รัฐบาลจึงใช้วิธีเดียวกับอังกฤษ
คือให้เก็บค่าภาคหลวงตามราคาซื้อขายสูงสุดในตลาดปีนั้น เช่น ถ้าราคาดีบุกหาบละ 50
เหรียญให้เก็บค่าภาคหลวง 5 เหรียญ ถ้าราคาดีบุกเกินหาบละ 50 เหรียญ ถึง 51 เหรียญ
ให้เก็บค่าภาคหลวง 5 เหรียญ 10 เซ็นต์ เป็นต้น²

ส่วนค่าธรรมเนียมอื่น ๆ ที่เก็บตามธรรมเนียมเฉพาะเมือง เช่น การเก็บค่ากุลี
ชนคืบบัก ค่าตีตราดีบุก ค่าเตาถลุงแร่ ซึ่งมีเก็บเฉพาะที่ภูเก็ตและตะกั่วป่า นั้นเป็นค่าธรรมเนียม
นิยมนอกเหนือจากพระราชบัญญัติเหมืองแร่ ร.ศ. 120 ให้ยกเลิกเสียทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม
บางกรณีรัฐบาลก็พยายามปรับปรุงค่าภาคหลวงมิให้นายเหมืองเอาเปรียบรัฐบาลมากเกินไป
เช่น เมื่อเห็นว่านายเหมืองรู้จักวิธีล้างแร่ได้เนื้อดีบุกมากขึ้นกว่าเดิมราว 70 - 71
เปอร์เซ็นต์ และมักลอบนำดีบุกไปถลุงที่ปิ้ง จึงกำหนดให้มีพิศกภาษีขาออกสำหรับแร่ที่ยังไม่
ได้ถลุง โดยถือว่าแร่ 100 หาบมีเนื้อดีบุก 65 หาบแล้วคิดค่าภาคหลวงเนื้อดีบุกตามปกติ

¹อัตราไม่แน่นอนถือว่า 1 ภาราเท่ากับ 300 - 350 ชั่ง.

² กจช. ราชกิจจานุเบกษา 17 (ร.ศ. 119): 41.

ต่อมาได้คิดเพิ่มอีกคือแร่ 100 บาทถือว่ามีเนื้อ 70 บาทเท่าเขตเศกตรทเขตเทอลเมนต์ และ
ยังเพิ่มค่าตีตราที่บุกขาออกด้วย จาก 65 สตางค์เป็น 70 สตางค์¹

การยกเลิกภาษีอากรบางอย่างที่จะทำให้ราษฎรเดือดร้อนนั้น ใหยกเลิกอากรค่าน้ำ
ค่าอาชญาบัตรคุมเครื่องมือและตัวผู้ใช้เครื่องมือจำคุกน้ำเค็ม เพื่อให้สมคูลยกับการขึ้นค่า
ราชการจากคนละ 2 บาทเป็นคนละ 3 บาท ทั้งนี้พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ได้เอาใจใส่ดูแล
การจัดเก็บภาษีอากรมิให้ราษฎรตื่นตระหนกตกใจ ซึ่งอาจทำให้เกิดการอพยพย้ายที่อยู่
เช่น จากการตรวจราชการใน พ.ศ. 2444 ได้พบว่ามีการอพยพหลบหนีจากเขตอำเภอ
สันคา แขวงเมืองกระบี่ ประมาณ 20 ครัวเรือน พวกนี้แตกตื่นว่าจะเก็บภาษีชนิดที่ตนยังไม่
เคยเสียมาแต่ก่อนเพราะทางอำเภอมิได้ชี้แจงให้ราษฎรเข้าใจ ท่านจึงให้ออกประกาศประ-
ชาสัมพันธ์ให้ราษฎรกลับมามีสำเนา ถ้ามีเรื่องเดือดร้อนประการใด ให้ทำหนังสือร้องเรียนถึง
ผู้ว่าราชการเมืองกระบี่หรือร้องเรียนข้าหลวงเทศาภิบาล² ซึ่งได้ผลดีทำให้ราษฎรกลับคืนที่อยู่
ตามเดิม

จากการเก็บภาษีอากรในแต่ละปีปรากฏว่ามณฑลทำรายได้ให้แผ่นดินมากกว่าสี่ล้าน
บาทขึ้นไป และหักไว้เป็นค่าใช้จ่ายภายในมณฑลปีละไม่เกินหกถึงเจ็ดแสนบาท ดังปรากฏใน
บัญชีรับจ่ายมณฑลทุกปี ^{รวม} ต่อไปนี้

¹ กจช. ร.5 กษ.6.1/36, หนังสือกราบบังคมทูลของกรมหลวงวงษาประพันธ์
ที่ 56/761 14 มกราคม ร.ศ. 128.

² กจช. ร.5 ม.53/5, สำเนารายงานราชการของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ
1 พฤศจิกายน - 15 พฤศจิกายน ร.ศ. 120. แนบมากับหนังสือกราบบังคมทูลของกรม
หลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 1193/11205 17 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 120.

ตารางที่ 8 บัญชีรายรับ - ภายจ่ายมณฑลภูเก็ต พ.ศ. 2443-2445

พ.ศ.	เงินรายรับ บาท	อัตรา	เงินรายจ่าย บาท	อัตรา
2443	3,184,168	18	776,987	58
2444	2,085,807	-	615,549	-
2445	2,583,575	-	673,400	-

ในรายรับทั้งหมดได้แบ่งเป็นรายจ่ายของมณฑลนี้เป็น 2 ส่วน คือ ประมาณ 24.40% ของรายรับทั้งหมดจ่ายเป็นค่าจ้างเงินเดือนข้าราชการและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่เหลือ ประมาณ 12.87% ใช้เป็นค่าซ่อมบำรุงสาธารณูปโภคแต่ละปีในมณฑลนั้น ภาษีอากรที่เก็บได้ทั้งหมดส่งให้รัฐบาลผ่านธนาคารชาร์เตอร์ในป็นิ่ง ต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติ สหชาติบาล ร.ศ. 123 จึงได้จัดแบ่งภาษีอากรโรงงานและค่าใบอนุญาตเกี่ยวกับการมาสัตว์ ไปใช้ในการสหชาติบาลในมณฑลเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามการจัดแบ่งภาษีอากรที่เก็บได้ในมณฑลนี้ก็ยังไม่เหมาะสม เพราะแบ่งเป็นค่าใช้จ่ายด้านสาธารณูปโภคเพียง 12.87% ของรายจ่ายทั้งหมด การสาธารณูปโภค จึงเป็นข้อบกพร่องให้ชาวต่างประเทศที่มีผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับมณฑลนี้กล่าวโจมตีได้ จนกระทั่งในที่สุดทางรัฐบาลจึงต้องจัดแบ่งงบประมาณจากภาษีอากร มาใหม่มณฑลนี้ทำนุบำรุงการโยธาต่าง ๆ มากขึ้นกว่าเดิม คือ เพิ่มเป็น 200,000 บาท ใน พ.ศ. 2450²

¹ กจช. ร.5 ราชกิจจานุเบกษา 19 : 17.

² กจช. ร.5 ขร.1/39, หนังสือกรมราชเลขาธิการถึงพระยาสุมนัชนียนิต
ที่ 20/534 14 มิถุนายน ร.ศ. 126.

โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่าการจัดเก็บภาษีอากรของรัฐบาลในระยะที่ใดก็ดี เพราะสามารถจัดเก็บได้ใกล้เคียงกับเป้าหมายที่ตั้งไว้ เช่น ใน พ.ศ. 2445 รัฐบาลกะไว้ว่าเงินที่มณฑลภูเก็ตสามารถส่งให้รัฐบาลหลังหักค่าใช้จ่ายแล้วจะมีประมาณ 1,910,175 บาท ปรากฏว่ามณฑลภูเก็ตสามารถส่งเงินรายได้ให้รัฐบาลในปีนั้น เป็นเงินถึง 1,456,161 บาท 61 อัฐ¹ ซึ่งนับว่าใกล้เคียงกับที่คาดไว้

การปรับปรุงสาธารณูปโภค

การปรับปรุงด้านนี้จะครอบคลุมถึงการคมนาคมทางรถไฟและทางถนน การสุขาภิบาล และการสาธารณสุขโดยจะไต่พิจารณาถึงบทบาทของส่วนกลางและของข้าหลวงเทศาภิบาลประกอบกันไป

ก. การสร้างทางรถไฟ

สำหรับการสร้างทางรถไฟซึ่งเป็นนโยบายของรัฐบาลโดยตรงนั้นปรากฏใน พ.ศ. 2444 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพได้เสนอความเห็นเกี่ยวกับการสร้างทางรถไฟสายที่มีความจำเป็นรีบด่วน เพราะนอกจากจะเป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจแล้วยังเป็นผลดีทางด้านการปกครองด้วย เนื่องจากอาณาบริเวณภาคใต้ของไทยนั้นนับวันก็จะมีชาวต่างประเทศเข้ามาทำการค้าขายมากขึ้น เมื่อตีบุกทางหัวเมืองมลายูของอังกฤษค่อย ๆ หมดไปไม่พอขาย ราคาตีบุกในเขตนั้นแพงขึ้นเรื่อย ๆ พ่อค้านายเหมืองจึงต้องหาเหมืองแร่ที่เสียค่าไต่ห่วยถูกในหัวเมืองไทยมากขึ้น หากรัฐบาลไทยคิดค้นหรือกีดกันก็อาจนำไปสู่กรณีพิพาทระหว่างประเทศได้โดยเฉพาะรัฐบาลอังกฤษ แต่ถาอนุญาตอย่างอิสระในเวลาไม่นานก็จะยากต่อการควบคุมทั้งทางเศรษฐกิจและทางการปกครอง เพราะสาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งคือ หัวเมืองเหล่านี้อยู่ห่างไกลจากกรุงเทพฯ มาก ท่านจึงเสนอทางแก้ไขว่ารัฐบาลควรริบ

¹จช. เทศาภิบาล 1 : 3

²จช. ร.5 ยธ.5.1/24. ความเห็นเรื่องสร้างรถไฟในพระราชอาณาเขต

สร้างทางรถไฟสายใต้เสีย ทั้งขณะนั้นรัฐบาลอังกฤษและหนังสือพิมพ์ในเสครเทศเทอลเมนต์ก็กำลังโจมตีรัฐบาลว่าไม่เร่งบูรณะการคมนาคมของหัวเมืองส่วนนี้ การสร้างทางรถไฟก็จะ เป็นมาตรการหนึ่งที่ป้องกันไม่ให้อังกฤษเข้ามาแทรกแซงดำเนินการเสียเอง นายกิตตินันท์ วิศวกรชาวอังกฤษ เลขานุการกระทรวงโยธาธิการขณะนั้นก็เห็นด้วย และมีความเห็นเพื่ย เติมว่า การก่อสร้างทางรถไฟสายนี้ย่อย่างรีบด่วนยังจะเป็นการตัดปัญหาการวิ่งเต้นแย่งชิง สัมปทานระหว่างชาติมหาอำนาจต่าง ๆ โดยเฉพาะอังกฤษ เยอรมนี เคนมาร์คและรัสเซีย ซึ่งล้วนกำลังสนใจแสวงหาผลประโยชน์จากหัวเมืองส่วนนี้ในรูปต่าง ๆ อยู่ เช่น การสัมป-ทานเหมืองแร่และการตั้งสถานีเชื้อเพลิง เป็นต้น แต่การดำเนินนโยบายเรื่องนี้ รัฐบาลไทย ต้องยอมรับถึงอิทธิพลของอังกฤษในแหลมมลายูโดยพฤตินัยตั้งแต่ก่อนทำปฏิญญาฉบับกับอังกฤษ แล้ว ดังจะเห็นได้จากใน พ.ศ. 2439 หลวงศัลวิธานนิเทศ (พ.ศ. จี ชอว์) (Major G. Schaw) ข้าราชการไทยชาวเคนมาร์คขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตสร้างทางรถไฟ ตั้งแต่เมืองเพชรบุรีถึงเมืองระนอง โดยเสนอเงื่อนไขให้ประโยชน์แก่ไทยหลายประการ แม้วาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะมีพระราชดำริว่าไทยคงจะได้รับประโยชน์ จากผู้ขอสัมปทานรายนี้ แต่ก็ทรงตระหนักถึงอิทธิพลของอังกฤษว่า

“... [ทางรถไฟสายนี้] ที่จะผ่านชุมพรไปกระนี้ เป็นทางที่ฝรั่งแสอ์ต้องการอังกฤษหวัง ครอบงำไปในเขตที่อังกฤษจง ถ้าจะอนุญาตกันจริง เกือบจะต้องมีความเข้าใจกัน อย่อย่างไรกับอังกฤษก่อน ...”¹

สำหรับเยอรมนีซึ่งเป็นคู่แข่งที่สำคัญของอังกฤษในการค้าขายแถบแหลมมลายูนี้ นอกจากจะถูอังกฤษกีดกันไม่ให้ใครรับสิทธิสัมปทานต่าง ๆ ด้วยผลของปฏิญญาฉบับแล้ว ชาว เยอรมันยังถูกกีดกันมิให้ได้เข้าไปมีส่วนเป็นดำเนินการก่อสร้างทางรถไฟสายใต้ด้วย โดย อังกฤษได้แสดงความรังเกียจที่จะให้ทางรถไฟสายนี้ตกอยู่ในมือของวิศกรชาวเยอรมันและ

¹ กจข. ร.5 ยข.5.2/7. จดหมายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงกรมหมื่นพิทยลาภฯ ที่ 18/741 11 กันยายน ร.ศ. 115.

ได้แสดงความหวังว่ารัฐบาลไทยคงจะจัดการให้กิจการนี้ตกอยู่ในมือของข้าราชการอังกฤษ หรือข้าราชการไทยเท่านั้น¹

การสร้างทางรถไฟสายนี้ยังมีปัญหาเรื่องเงินทุนซึ่งรัฐบาลไทยกำลังขาดแคลนด้วย ในระยะแรกไทยต้องขอยืมเงินจากธนาคาร 3 สาขา คือ ธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้ (Hongkong and Shanghai Banking Co.) ธนาคารแห่งอินโดจีน (Banque De L' Indo - China) และธนาคารเยอรมันภาคพื้นเอเชีย (Deutsch - Asiatische Bank) แต่ประสบปัญหาจากธนาคารเยอรมันซึ่งถือโอกาสใช้เงินจำนวนที่ไทยขอยืมเป็นข้อต่อรองที่จะให้ไทยเปิดโอกาสให้เยอรมันมีส่วนร่วมในการสร้างทางรถไฟสายใต้ รัฐบาลไทยจึงหันไปขอยืมทุนจากอังกฤษซึ่งก็กำลังสนใจเรื่องที่รัฐบาลไทยกำลังหาแหล่งเงินทุนอยู่มาก เพราะเกรงว่าไทยจะโอนสิทธิ์ฝรั่งเศสหรือเยอรมัน เมื่อนายแพเจ็ด เดินทางกลับมาเมืองไทยก็ได้ระบุว่ารัฐบาลจะโอนสิทธิ์ทั้งเจ้าหน้าที่และเงินทุนของอังกฤษเท่านั้น จึงจะดำเนินการได้ ในที่สุดรัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษทำความตกลงกันได้โดยมีการลงนามในสัญญาเกี่ยวกับเรื่องนี้เมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2451 ระหว่างนายแพเจ็ดกับพระเจ้าอนงยาเซอ กรมหลวงเทวะวงศ์ (พระยศขณะนั้น) มีใจความสำคัญคือ รัฐบาลไทยยอมยกเมืองไทรบุรี กลันตัน ตรังกาน ปูลิส และเกาะใกล้เคียงให้กับอังกฤษ ส่วนอังกฤษต้องยอมให้คนในบังคับอังกฤษทั้งที่เป็นฝรั่งและชาวเอเชีย ที่ขึ้นทะเบียนไว้ก่อนหน้าวันลงนามในสัญญานี้ขึ้นศาลคดีกลางประเทศ ส่วนที่มาขึ้นทะเบียนภายหลังจากนี้ต้องขึ้นศาลไทยหมด แต่กงสุลอังกฤษยังมีสิทธิ์เรียกเอาคดีต่าง ๆ มาพิจารณาได้ ทั้งนี้รัฐบาลของสหพันธรัฐมลายูยินยอมให้รัฐบาลไทยกู้เงินจำนวนไม่เกิน 4,000,000 ปอนด์สเตอร์ลิง โดยระบุให้รัฐบาลไทยใช้เงินทั้งหมดในการสร้างทางรถไฟ การวางสายโทรเลขและโทรศัพท์ อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 4 ต่อปี

¹ กจข. ร.5 ขช.5.5/27. Memo 21 A.06, (Aug. 21, 1906).

ในการนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้คำมั่นกับอัครราชทูตอังกฤษว่าหัวหน้าวิศวกรผู้ทำการสร้างทางจะเป็นคนอังกฤษ ภายหลังได้แต่งตั้งนายกิตตินส์เป็นวิศวกรผู้บังคับการทางรถไฟสายใต้ (Controlling Engineer of the Royal Southern State Railway) ส่วนทางนายแพเจ็คไคมีหนังสือกราบทูลกรมหลวงเทวะวงศ์ ในฐานะเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ เพื่อขอร้องให้รัฐบาลไทยรับรองว่าจะไม่ยกหรือให้เช่าดินแดนใด ๆ ในแหลมมลายูแก่ประเทศอื่นไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม โดยกำหนดเขตตั้งแห่งพรมแดนด้านใต้ของมณฑลราชบุรีลงไปครอบคลุมเกาะต่าง ๆ ในอาณาเขตใกล้เคียงกัน ทั้งยังรวมไปถึงสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ เช่น สถานีถ่านหิน อุโมงค์ ท่าเรือเป็นการลำเลียงต่อณผลประโยชน์ของอังกฤษทางคานยทศาสตร์ ซึ่งรัฐบาลไทยก็รับประกันมิให้เกิดเรื่องดังกล่าว

โครงการได้กำหนดไว้ว่าในปีแรก จะลงมือสร้างทางจากเมืองเพชรบุรีไปถึงเมืองชุมพร จากเมืองตรังมาพัทลุงและจากสงขลามายังพัทลุง โดยเริ่มกันพร้อม ๆ กันและประมาณว่าทางแต่ละช่วงจะใช้เวลาสร้างไม่น้อยกว่า 4 ปี เมื่อเสร็จแล้วจึงจะสร้างทางเชื่อมเส้นทางเหล่านี้เข้าด้วยกันอีกทีหนึ่ง ส่วนในปีที่สองและสามก็จะเริ่มสร้างทางสายเดียวกันนี้ เห็นได้ว่าถ้ารัฐบาลทำได้ตามที่วางโครงการไว้ ก็จะได้ทางรถไฟซึ่งใช้เชื่อมการคมนาคมทางบกและทางทะเลเข้าด้วยกันทั้งเชื่อมฝั่งตะวันตกกับฝั่งตะวันออกและกรุงเทพฯเข้าด้วยกันให้ติดต่อถึงกันสะดวกขึ้น ดังจะเห็นได้จากรายงานของพระยาสุริยานุวัตรที่กราบบังคมทูลถึงจุดประสงค์ของการสำรวจเส้นทางควบคู่ไปกับอ่าวต่าง ๆ ในหัวเมืองฝั่งตะวันตกว่ามีที่จอดเรือที่ไหนบ้าง เช่น ใต้เขาไปสำรวจที่ระนอง กระและตรัง โดยกล่าวว่า "...การที่จะวางสายรถไฟทางใต้ต้องสะดวกแล้วแต่อ่าวที่จะหาได้..."² อย่างไรก็ตาม

¹ F.O. 422/64, Paget to Prince Devawongs, March 10, 1909.

² กจข. ร.5 บข.1/3, จดหมายกราบบังคมทูลของพระยาสุริยานุวัตร

กัไทยไม่ถูกบีบบังคับจากสถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศขณะนั้นรัฐบาลก็คงยังไม่รีบเร่ง
ดำเนินการเรื่องนี้ก็ เพราะขาดแคลนงบประมาณและยังไม่พร้อมที่จะดำเนินการ

ข. การสร้างถนน

การสร้างถนนส่วนใหญ่เป็นความคิดริเริ่มของพระยารัตนาธิเบศร์ ซึ่งให้ความสำคัญ
สำคัญกับเรื่องนี้มาตั้งแต่เริ่มเข้ามาบริหารหน้าที่ข้าหลวงเทศาภิบาล โดยรับภาระเป็นวางโครงการ
การหากำลังคนและหาทุนมาดำเนินการเพิ่มเติมจากงบประมาณที่รัฐบาลแบ่งให้เพียงเล็กน้อย
เรื่องนี้จึงมีลักษณะของปัญหาหนีไปจากการสร้างทางรถไฟเพราะการสร้างทางรถไฟเป็น
นโยบายของรัฐบาลโดยตรง รัฐบาลรับหน้าที่หาเงินทุน กำลังคนและดำเนินการโดยผ่าน
กระทรวงโยธาธิการ

จุดประสงค์ใหญ่ของการตัดถนนในสมัยพระยารัตนาธิเบศร์เป็นไปเพื่อประโยชน์
ทางเศรษฐกิจ โดยให้สัมพันธ์กับการขยายตัวเมืองและการประกอบอาชีพต่าง ๆ โดยเฉพาะ
การค้าขาย ท่านมักใช้วิธีซื้อความร่วมมือจากนายเหมืองในบริเวณใกล้เคียงให้รับการตัดถนน
ไปตามแนวที่ต้องการ เมื่อถนนเสร็จแล้วจึงย้ายราษฎรให้ไปตั้งบ้านเรือนริมทางจะโคกตั้งตลาด
ค้าขายริมถนนต่อไป เช่น ถนนหน้าโรงภาษี ให้จีนเองเก็บม ผู้จัดการบริษัทบางเนียวไคพูน
กินค่าถนนต่อจากของจีนบ้าง ซึ่งได้รับอนุญาตให้ทำเหมืองหลังโรงภาษี จึงสร้างคอกโรงภาษี
ให้ทางราชการใหม่และทำถนนบางเนียวไคด้วยเป็นต้น¹

รัฐบาลเองก็ต้องการให้มีการปรับปรุงการคมนาคมทางบกภายในมณฑล เพราะ
เป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการทำเหมือง แต่ไม่มีงบประมาณและขาดเจ้าหน้าที่รวมทั้งวิธีการปฏิบัติ
งานที่เหมาะสม สำหรับการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่โยธาธิการซึ่งรัฐบาลส่งไปมีความซัดข้อง
เพราะแต่เดิมการโยธาหัวเมืองเป็นหน้าที่ของมหาดไทยจะพิจารณาเห็นว่าควรทำอะไรบ้าง

¹ กจช. ร.5 ม.53/5. สำเนารายงานจกรราชการของพระยารัตนาธิเบศร์.

แล้วจึงขอพนักงานออกไปทำการจากกระทรวงโยธาธิการ เจ้าหน้าที่ของกระทรวงโยธา-
 ธิการที่ส่งออกไปไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพเพราะไม่ค่อยตรงตามที่
 มหาคโยขมา ขณะเดียวกันกระทรวงมหาดไทยก็ไม่อาจดูแลกิจการได้ทั่วถึง เมื่อได้
 พนักงานที่ขาดความรู้ความชำนาญการทางการจึงยิ่งล้มเหลว ในที่สุดจึงมีการแบ่งงานกัน
 ใหม่โดยทางกระทรวงโยธาธิการขอให้ชาหลวง เทศาภิบาลรับผิดชอบการซ่อมแซมถนนและ
 สะพานโดยจะส่งเจ้าหน้าที่ออกไปช่วย ส่วนกิจการใหญ่ ๆ เช่น การซุกทะเลสาบและการ
 คัดทางรถไฟ การตรวจโยธาธิการจะเป็นผู้รับผิดชอบเอง¹

✱ ในค่านงบประมาณรัฐบาลมิได้จัดสรรไว้กับการปรับปรุงการคมนาคมในมณฑลนั้น
 มากนัก ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับนโยบายค่านนี้ของรัฐบาลเสตรทเซทเทอลเมนต์จะเห็นว่าทั้ง
 สองเขตมีค่านเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่ามากเช่นเดียวกัน แต่รายได้จากอุตสาหกรรม
 เมืองแรในสหพันธรัฐมลายูได้รับการจัดสรรไว้เพื่อปรับปรุงระบบการคมนาคมและ
 สาธารณูปโภคค่านต่าง ๆ ทำให้เกิดผลดีกลับคืนมาในรูปรายได้ของประชาชนที่ท่ามาหากิน
 สะดวกขึ้น ส่วนมณฑลภูเก็ตกลับตรงกันข้าม แม้ว่าในแต่ละปีมณฑลนี้สามารถทำรายได้ให้กับ
 รัฐบาลมากกว่ามณฑลอื่น ๆ นอกจากกรุง เพา คือ ประมาณหนึ่งล้านบาทเศษ² แต่รายได้
 เหล่านี้ถูกส่งไปกรุง เพา ให้กับรัฐบาลเป็นส่วนใหญ่โดยหักไว้ใช้ในการปรับปรุง
 สาธารณูปโภคและการคมนาคมทั้งมณฑลเพียงหนึ่งแสนบาทเท่านั้น³

¹ กช. ร.5 ม. 2. 11/12, รายงานการประชุมเทศาภิบาล 18 กันยายน
 ร.ศ. 124 .

² กช. เทศาภิบาล 1:3,

³ กช. ร.5 ม. 2. 14/50, Memorandum of Phya Sri Sahadeheb and

Jens. I. Westengard , Dec. 24, 1906.

รัฐบาลอังกฤษที่เสครทเขตเทอลเมนต์ไค่แสดงท่าทีสนใจปัญหาเรื่องความลาหลัง
ของมณฑลภูเก็ตอยู่ไม่น้อย เพราะอังกฤษเห็นประโยชน์การค้ากับดินแดนเขตนี้ซึ่งอยู่ใกล้กับ
เขตอิทธิพลของอังกฤษ รัฐบาลไม่รีบปรับปรุงโดยสิ้นนโยบายที่ก้าวหน้ากว่านี้ อังกฤษอาจ
เข้ามาแทรกแซงและดำเนินการเองก็ได้ ทั้งเป็นที่ทราบกันดีว่าบริษัทเสครทเพรคคิงคอม-
ปานีซึ่งสนใจกิจการนโยบายของรัฐบาลที่ปรับปรุงมณฑลภูเก็ตว่าจะไค่ผลสำเร็จหรือไม่
เพียงใด ทั้งนี้เพราะบริษัทมีผลกำไรมหาศาลจากการรับซื้อแร่ดีบุกจำนวนมากโดยตรงจาก
มณฑลนี้เพื่อนำไปดล่งที่ป็นิ่ง หากรัฐบาลไม่ปรับปรุงหัว เมืองนี้้อย่างจริงจังในเวลาอันรวดเร็ว
บริษัทอาจใช้วิธีเดียวกับบริษัทดัฟฟินดิเคท (The Duffsyndicate Ltd.,) เรียก
ร้องให้รัฐบาลอังกฤษเข้าแทรกแซงไค่ ความลาหลังของมณฑลภูเก็ตไค่ถูกวิพากษ์วิจารณ์จาก
หนังสือพิมพ์ในเสครทเขตเทอลเมนต์หลายครั้ง เช่น หนังสือพิมพ์ป็นิ่งกาเซ็ท (The Penang
Gazett) ไค่ลงบทความของนักเขียนชื่อ นายเมโคาส์ ฟรอส (Mr.Meadows Frost)
กล่าวว่าถึงเวลาแล้วที่รัฐบาลจะต้องจัดสรร เงินงบประมาณจากรายไค่แดนดิเมมาทำนุบำรุง
การสาธารณูปโภคอันต่าง ๆ ในมณฑลภูเก็ตอย่างรีบด่วน¹

เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยไค่ตกลงที่จะหาทางแก้ไขปัญหาที่ถูกอังกฤษกล่าว
โจมตีแต่คิดจัดงบประมาณเพียงวางนโยบายเกี่ยวกับงบประมาณใหม่มณฑลภูเก็ตหาทางช่วยตัว
เองและต่อมาใน พ.ศ. 2450 พระยาสุริยานุวัตรจึงไค่เสนอให้รัฐบาลจัดสรรงบประมาณ
ช่วยเหลือการโยธาต่าง ๆ ในมณฑลนี้เพิ่มขึ้นเป็น 200,000 บาท²สำหรับการใหม่เขต

¹ กจช. ร.5 ม.53/5 จดหมายของกรมหลวงเทววงศ์ไปการถึงกรมขุน
สมเด็จพระพันธน์แบบสำเนาของนายเวสเซนการ์ด (Mr. Jens I. Westengard.)
ที่ 51/1263 2 พฤษภาคม ร.ศ. 125.

² กจช. ร.5 ช. 1/39 หนังสือกรมราชเลขาธิการถึงพระยาสุมนัยวินิต
ที่ 20/534 14 มิถุนายน ร.ศ. 126.

ฎให้เกิดหาเงินช่วยตัวเองนั้น กรมพระยาคำรงราชานุภาพ (พระยศขณะนั้น) ได้ทรงหารือกับ
 พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ เพื่อหาเงินนอกงบประมาณมาใช้และตกลงกับกระทรวงพระคลังมหา
 สมบัติว่า¹ ถ้าพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ หาเงินได้เท่าไรจะขอรักษาเงินไว้ในคลัง เมื่อ
 ฎเกิดเพียงแต่แจ่งบัญชีที่ใช้จ่ายต่าง ๆ ให้กระทรวงการคลังทราบและที่สำคัญคือขอให้
 พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ มีอำนาจใช้เงินบำรุงเมืองฎเกิดได้ตามสมควรไม่ต้องขออนุมัติจาก
 กระทรวงการคลัง ปรากฏว่าเป็นที่ตกลงของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ คือใช้ข้อบังคับในพระ
 ราชบัญญัติเหมืองแร่ให้เป็นประโยชน์ กล่าวคือ หมวดที่ 9 ว่าด้วยการทำเหมืองแร่ และ
 หมวดที่ 10 ว่าด้วยทางน้ำได้บังคับไว้ว่าถ้าเหมืองแร่นั้น ๆ ทำให้เกิดความเสียหายแก่
 สาธารณสมบัติต้องชดใช้ให้พอแก่ความเสียหาย การทำเหมืองแร่มักต้องใช้บริเวณที่อ้างได้
 ว่าเป็นที่สาธารณสมบัติ เช่น ถนนและทางน้ำ ก่อนหน้านั้นเมื่อผู้ใดจะขอประทานบัตรทำ
 เหมือง ท่านก็บังคับให้ผู้ขอทำถนนหรือขุดทางน้ำแทนของเดิมเสียก่อน ถ้าอยากลงมือทำ
 เหมืองเร็วก็มักจะขอจ่ายเป็นเงินให้ทางข้าหลวงเทศาภิบาลไปทำการเอง แม้จะเรียก
 เงินจำนวนเงินสูงก็ไม่รังเกียจ เพราะหวังผลประโยชน์ที่จะตามมาภายหลัง เงินดังกล่าว
 เรียกว่าเงิน "คอมเมนเสชัน" (เพี้ยนมาจาก Compensation) เมื่อนำไปซ่อมบำรุง
 ถนนและทางน้ำในเขตเหมืองแร่ของผู้ที่เสียเงินแล้ว พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ก็ได้นำเงินที่
 เหลือไปสร้างถนนอื่น ๆ ซึ่งก็ล้วนเป็นประโยชน์ต่อพวกเหมืองแร่ทำให้ได้ใช้ขนส่งแร่สะดวก
 ขึ้น แม้เงินคอมเมนเสชันจะสูงแต่ก็ไม่มีผู้ใคร่รังทุกข แม้กงสุลอังกฤษเองก็ไม่ได้อีกกล่าวโจมตี
 ติการเรียกเงินคอมเมนเสชันในระบายนั้นจึงได้ลลิกประกอบกับที่ชาวออสเตรเลีย เสียซึ่งมีทุนสูง
 เข้ามาประกอบกิจการในเขตลฎเกิดจำนวนเงินคอมเมนเสชันจึงยิ่งสูงขึ้นพระยารัษฎานุ-
 ประดิษฐ์ฯ จึงสามารถใช้เงินบำรุงการคมนาคมและการสาธารณูปโภคอื่น ๆ ได้กว้างขวาง
 และมีมาตรฐานดีขึ้นเมื่อได้นายช่างชาวยุโรปจากกระทรวงโยธาธิการไปช่วย ถนนที่ตัดใน
 ระยะเวลาที่นี้พียงเชื่อมตำบลต่าง ๆ ในเขตลฎเกิดโดยเฉพะบริเวณที่มีการทำเหมืองและทำเรือ

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพและสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรม
 พระยานริศรานุวัดติวงศ์, สาส์นสมเด็จ 4: 19.

เช่น ถนนจากเมืองกระบี่มาถึงทับหลี ถนนติดต่อกับหัว เมืองตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง พังงาและ
 ตรัง ทั้งยังไครวมมือกับชาวหลวงเทศาภิบาลมณฑลชุมพร และนคร ศรีธรรมราชที่คิดถนนจาก
 เมืองตรังต่อกับแควนนคร ศรีธรรมราชและจากเมืองตรังข้าม เขามาถึงพัทลุง เป็นต้น นอก
 จากนั้น ยังได้ใช้เงินคอมเม้นเสี้ยนสร้างเมืองใหม่อีกหลาย คือ จากนายอี บายรอน มัวร์
 (Mr.E.Byron Moors) ซึ่งขอสัมปทานซุกแร่ ที่ภูที่ศาลากลางมณฑลภูเก็ตที่เป็นบ้านยี่งมา
 จากพระยาภูเก็ท (ลำคณ) พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ได้เรียกเงินคอมเม้นเสี้ยนเป็นเงิน
 ถึง 200,000 เหรียญ¹ นำไปใช้ก่อสร้างศาลากลางบนเนินเขาและวางแผนผังสร้างถนน
 กับสถานที่ต่างๆ ในบริเวณเมืองใหม่ไค้ทั้ง เมืองไค้โดยไม่ต้องใช้เงินจากพระคลัง เป็นที่พอ
 พระทัยของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยอย่างมาก เงินคอมเม้นเสี้ยนจากนายเหมือง
 รายทาง ๆ ยังเหลือพอไปใช้ก่อสร้างรถไฟในราชการไค้ก็ถึง 2 ลำ คือ เรือกลาง และ
 เรือเทศน์ศรี เมื่อพระยารัษฎานุประดิษฐ์ถึงแก่กรรมเงินในคลังภูเก็ตเหลืออยู่ถึงกว่าสอง
 แสนบาท²

สุขาภิบาลและการสาธารณสุข

การใช้นโยบายเก็บเงินคอมเม้นเสี้ยนและขอความร่วมมือจากพ่อค้านายเหมือง
 ยังมีผลดีในการสนับสนุนงานปรับปรุงมณฑลค่านอื่น ๆ ภาย คือ การสุขาภิบาล การ
 สาธารณสุขสำหรับการสุขาภิบาลนี้เป็นความคิดริเริ่มของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ซึ่ง เน้น
 เรื่องการรักษาความสะอาดและการรักษาสาธารณสุขสมบัติทาง ๆ โดยพยายามให้นายเหมือง
 และพ่อค้ามีส่วนรับผิดชอบในการบำรุงรักษา ภาย เช่น ทางน้ำที่ไชวรีโลกของราษฎร โดย
 ส่วนรวม โดยบังคับให้ระวางมูลกัญญลแระ มีไหลลงมาทับถม ทำให้ถนนเขิน หรือเปลี่ยนทาง

¹ กช. ร.5 กษ.6.5/95, มิสเตอร์อี.บายรอน ขอสัมปทานเหมืองแร่ที่ภู
 ที่ 164/45 27 ตุลาคม ร.ศ. 128

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยางกูรและสมเด็จเจ้าฟ้า
 กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สาส์นสมเด็จ 4:19

น้ำโดยผลการ ทานยังได้ขอให้เจ้าภานีเงินช่วยบูรณะบ่อน้ำกินน้ำใช้สาธารณะหลายแห่ง เช่น ขอให้เงินแก่ง เจ้าภานีเงินช่วยแต่งบ่อน้ำวัดมงคลนิมิตรซึ่งราษฎรใช้ร่วมกัน¹ เป็นต้น นอกจากนี้ท่านก็ได้พยายามศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางวิชาการในเขตอิทธิพลของอังกฤษอยู่เสมอ เช่น การสั่งซื้อเครื่องกำเนิดไฟฟ้าเข้าใช้ในโรงพยาบาลเกิดเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2453 ถึงจะใช้ในวงแคบแต่ก็เป็นการ เริ่มต้นที่ดีและเป็นประโยชน์ต่อไป

ในที่ประชุมเทศาภิบาล พ.ศ. 2447 พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ได้เสนอร่างขอ บังคับสุขาภิบาลซึ่งมีหลักการคือ ใหรวมเงินกองกลางจากพหุคาประชาชนในเมืองนั้น ๆ เพื่อใช้สำหรับรักษาความสะอาดและสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ (พระยศขณะนั้น) เสนอบทคัดกระทรวงมหาดไทย ทรงเห็นชอบด้วย ท้องการนำไปใช้ในเมืองอื่น ๆ แต่คึกคักที่ราษฎรทั่ว ๆ ไปยังไม่เห็นประโยชน์ในการให้ความร่วมมือต้องใช้เป็นกฎหมายบังคับ ที่ประชุมเทศาภิบาลจึงรับหลักการนี้นำไปดัดแปลงแก้ไขต่อมาจึง ประกาศเป็น "พระราชบัญญัติจัดการสุขาภิบาล ร.ศ. 127" ใช้บังคับทั่วประเทศในเวลา ต่อมา²

ส่วนการสาธารณสุข พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ มุ่งป้องกันโรคระบาดและแก้ไขสภาพความสกปรกของบ้านเรือนราษฎร เช่น ให้อบรมราษฎรตามบริเวณตลาดอ่าว เก็บมางเหี่ยวเหินือ บางเหี่ยววไ้ริมกำแพงศาลาว่าการมณฑลทิศเหนือ ซึ่งกั้งอยู่ที่มีน้ำเน่าเขอบูตลอดปีถึง 4 คำบลให้ไปทิ้งริมถนนที่คึกคึกใหม่เป็นระยะห่างกันพอสมควร³ เป็นต้น การ

¹ กจ. ร.5 ม.53/5 สำเนารายงานจกรราชการของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ

1 พฤศจิกายน - 15 พฤศจิกายน ร.ศ. 120 แนบมากับหนังสือกราบบังคมทูลของ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 1193/11205 17 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 120

² กจ. ร.5 ม.2 11/11 รายงานประชุมเทศาภิบาล ร.ศ. 124

(15 กันยายน ร.ศ. 124 - 15 กันยายน ร.ศ. 129)

³ เรียงเดียวกัน.

ป้องกันโรคระบาดจากกรรมกรจีนที่สำคัญคือ การป้องกันโรคไซทรพิษและกาฬโรคตามกรรม-
วิธีของอังกฤษที่ปีนัง โดยส่งชื้อวัคซีนมาไซปลูกฝีแก่ชาวหนอที่สำนักงานการปลูกฝ้างแก้ไข้โดย
ประกาศคัดเลือกผู้ที่มีความรู้ทางแพทยเขาเป็นแพทย์ประจำตำบลโดยรัฐบาลจะออกใบอนุญาต
ให้เป็นผู้ดำเนินการ นอกจากนั้นการสกัดกั้นโรคระบาดจากกรรมกรจีนก็ได้ใช้วิธีตั้งสถานี
อนามัย (garunting Station) หน้าเกาะภูเก๊กเพื่อตรวจเช็คร่างกายกรรมกรจีน ซึ่งได้
รับเงินอุดหนุนจากจีนหัวหน้าทำการขนส่งกรรมกร เป็นจำนวนไม่น้อยส่วนการตั้งโรงพยาบาล
ซึ่งนับว่าเป็นความก้าวหน้าอีกอย่างหนึ่งของมณฑลนี้ โดยชักชวนมิชชันนารีในรัฐมลายู ซึ่งมี
ความรู้ทางแพทยเขามาอยู่ในมณฑลภูเก็ต เช่น นายแพทย์แอมเนอร์ (Dr. Amner) และจัดซื้อ
เครื่องสมัยใหม่เข้ามาใช้ เช่น เครื่องฉายเอ็กซเรย์เข้ามาใช้เป็นเครื่องแรก เป็นคน แคน
หนังสือพิมพ์ปีนังกาเซ็ท (The Penang Gazette) ได้กล่าวถึงการสาธารณสุขในหัวเมือง
มณฑลภูเก็ตว่าแม่ในพ.ศ. 2450 โรงพยาบาลจะรับคนไข้นอกได้ถึง 1,182 คนและรับคน
ไข้นในได้ถึง 200 คนแต่ก็ไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร เพราะขาดนายแพทย์และเงินอุดหนุน
จากรัฐบาล 1 กรรมกรจีนเคยร้องเรียนให้พระยารัชฎานุประดิษฐ์ปรับปรุงหรือขยายกิจการ
โรงพยาบาลสำหรับกุสีจีนขึ้น แต่ทางราชการไม่มีทุนจึงขอความช่วยเหลือจากพ่อคานาย
เหมืองซึ่งก็ได้รับเงินอุดหนุนตามต้องการ เพราะหากกรรมกรเจ็บป่วยมากพ่อคานายเหมือง
เองก็ต้องประสบความเดือดร้อนเพราะขาดแคลนแรงงานไปค่าย²

ค. การศึกษา

ก่อนหน้านั้นในสมัยพระยาทิพย์โกษาได้มีการสร้างโรงเรียนและโรงพยาบาลขนาด
เล็กมาแล้วอย่างละเพียงหนึ่งหลังต่อราชการทั่วทั้งมณฑล เพราะขาดงบประมาณ, เงินทุนและ
ความสนใจอย่างจริงจังจากรัฐบาลสำหรับการตั้งโรงเรียนนั้นเดิมเป็นผลพลอยได้จาก

¹ กจช. ร.5 ม.53/5 จดหมายของกรมหลวงเทเวศร์โรปกการกราบทูลกรมขุน
สมมตอมรินทร์ (แนบสำเนาความเห็นของนายเจนส์ โอ. เวสเทนการค์) ที่ 51/1263

² พฤษภาคม ร.ศ. 125.

² ขุนเสนาณรงค์ภักดิ์ (พิศร์ ณ นคร), ประวัติและงานของพระยารัชฎานุประดิษฐ์,

โครงการสอนพระพุทธรศาสนาของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงวชิรญาณวโรส¹ ซึ่งได้
 จัดส่งพระราชคณะเป็นผู้อำนวยการศึกษาออกไปจัดการศึกษาในมณฑลต่าง ๆ ใน พ.ศ.
 2441 การศึกษาในมณฑลภูเก็ตในระยะแรกจึงอาศัยวัดและพระสงฆ์เป็นหลัก ส่วนการตั้ง
 โรงเรียนและจ้างครูมาทำงานประจำก็มีแต่ยังไม่ก้าวหน้าจะเห็นได้จาก การสำรวจใน
 พ.ศ. 2450 รัฐบาลสามารถจัดโรงเรียนประเภทนี้ได้ 15 แห่งและจ้างครูประจำได้ 16 คน²
 คนนอกจากนี้กระทรวงธรรมการยังได้จัดส่งพระไพศาลศิลปศาสตร์ออกไปจัดทำโครงการ
 ศึกษาในมณฑลนี้ด้วย

ความสำคัญของการศึกษาระบบโรงเรียนมีมากขึ้น เพราะนอกจากจะเป็น
 การยกระดับความสามารถของราษฎรไทยมิให้ตกเป็นเครื่องมือของอังกฤษที่กำลังเข้ามา
 อิทธิพลในรัฐมลายูและพม่าซึ่งอยู่ใกล้เคียงและมีการติดต่อค้าขายกับมณฑลนี้อยู่เป็นประจำ
 หากมีการศึกษาพอสมควรและกระจายออกไปกว้างขวางกว่าเดิม คนไทยก็จะไม่ตกอยู่ใต้อิทธิพล
 หรือเสียรู้คนในบังคับอังกฤษมากนัก นอกจากนี้การศึกษายังทำให้ลูกจีนเกิดในไทย
 ซึ่งเรียกกันว่าบ๊วยและย่าหยากกลายเป็นไทยมากขึ้น มิฉะนั้นก็อาจไปรับการศึกษาจากสำนักร
 จีนหรือจีนแสดที่เข้ามาสอนภาษาจีนในไทย บางครอบครัวที่มีฐานะดีก็มักส่งลูกหลานไปเรียน
 ที่ป่บึง ลิงคโปรและเมืองจีนเลยทีเดียวนอกจากจะเสียค่าใช้จ่ายสูงแล้วยังไม่สามารถ
 เรียนรู้ภาษาไทยด้วย

พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ เข้าใจเรื่องนี้ดี เพราะตัวท่านอยู่ในครอบครัวเชื้อสาย
 จีนทั้งตัวท่านเองก็ไม่มีโอกาสรับการศึกษาแบบไทยทำให้ไม่สามารถอ่านและเขียนภาษาไทย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กจช. ร.5 ม.53/5 หนังสือของกรมหลวงเทววงศ์วโรปการกราบทูลกรมขุน
 สมมตอมรพันธ์

² กจช. ร.5 ศธ.12/50 รายงานการศึกษาในมณฑลภูเก็ต ร.ศ. 126 ของ
 พระไพศาลศิลปศาสตร์ ที่ 7/259 10 เมษายน ร.ศ. 127

ได้ ข้าราชการและพ่อค้าราษฎรในมณฑลภูเก็ตที่เป็นจีนหรือมีเชื้อสายจีนก็มีอยู่มากที่ไม่ได้รับการศึกษาตามแบบโรงเรียนไทย ทางราชการจึงมักประสบปัญหาที่บุคคลเหล่านั้นไม่สามารถเข้าใจกฎระเบียบและพระราชบัญญัติได้สะควักนัก เพื่อแก้ไขเรื่องนี้และไม่กระทบการศึกษากาชาจีนที่ยังนิยมกันพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ และพระศัลปศาสตรจึงได้จัดโครงการศึกษาขึ้นเป็น 2 แบบคือ

1. การศึกษาทั่วไปตามหลักสูตรของกระทรวงธรรมการควบคู่ไปกับการศึกษาจากวัดต่าง ๆ ในมณฑลภูเก็ต
2. การศึกษาสำหรับคนจีน โดยเปิดสอนภาษาไทยควบคู่ไปกับภาษาจีน รวมทั้งวิชาต่าง ๆ ตามหลักสูตรของกระทรวงธรรมการ อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาล เพื่อป้องกันมิให้สอนสิ่งที่เป็นภัยต่อรัฐบาล

โครงการศึกษานี้ได้รับความร่วมมือและออกเงินอุดหนุนจากนายเหมืองและพ่อค้าในมณฑลภูเก็ตเป็นอย่างดี การจัดการศึกษาดังกล่าวแม้จะไม่สามารถประเมินผลได้ในสมัยรัชกาลที่ 5 เพราะเป็นโครงการที่ลงมือทำในช่วงปลายรัชกาลแล้ว แต่ก็เป็นการเริ่มต้นนโยบายที่ดีและก้าวหน้าไปกว่าเดิมเพื่อรับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นในประเทศไทยโดยคณะกษัตริย์และความสำเร็จก้าวหน้าของวิทยาการใหม่ที่เข้ามาสู่วงการเมืองแล้ว ทำให้เกิดความต้องการแรงงานที่มีความรู้ทางเทคนิคมากขึ้น การจักรระบบการศึกษาจึง เป็นการปูพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการพัฒนาแรงงานในมณฑลภูเก็ตต่อไป

โดยสรุปแล้วนโยบายเศรษฐกิจที่มีต่อหัวเมืองไทยฝั่งตะวันตกสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลนั้นมีจุดมุ่งหมายเปลี่ยนแปลงจากระยะแรกสมัยพระยาพิทยโกษาเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ก็นอกจากต้องการนำผลประโยชน์จากภาษีอากรของมณฑลนี้ไปสู่ส่วนกลางแล้ว รัฐบาลเริ่มตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงเศรษฐกิจของมณฑลนี้อย่างจริงจังมากขึ้น เพื่อมิให้เกิดช่องว่างเอื้อต่อการแทรกแซงของอังกฤษ การดำเนินนโยบายส่วนนี้ใหญ่คล้ายตามข้อเสนอของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ข้าหลวงเทศาภิบาลซึ่งรัฐบาลเลือกมาจากขุนนางท้องถิ่นที่มีฐานอำนาจมั่นคงอยู่แล้วในหัวเมืองแถบนี้ ในฐานะ

ผู้นำชาวจีน นอกจากนั้นยัง เคยแสดงความสามารถปรับปรุงสภาพเศรษฐกิจ เมืองตรังมาแล้ว วิธีการที่ใช้ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากวิธีการของอังกฤษที่ดำเนินการในเสตรทเซทเทอลเมนต์และอาณานิคมอื่น ๆ แถมนั้นประกอบด้วยความคิดของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ รัฐบาลเองให้ความสนใจกิจการเหมืองแร่คึกมากกวาประเภทอื่นเพราะนำรายได้มาให้รัฐบาลจำนวนมากมีการออกกฎหมายวางระเบียบการทำเหมืองแร่ และควบคุมให้อยู่ในอำนาจโดยตรงของส่วนกลางมากขึ้น ขณะเดียวกันก็ออกกฎหมายวางระเบียบแรงงานเหมืองแร่ไว้ด้วย ส่วนใหญ่เป็นการรักษาผลประโยชน์ของรัฐบาลและเจ้าของเหมืองสำหรับพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ได้พยายามขยายอาชีพของราษฎรให้กว้างขวางโดยเฉพาะการใช้ที่ดินให้เป็นประโยชน์เพื่อการเกษตรนั้น นับว่ามีความสำคัญมากเพราะทำให้ราษฎรมีอาชีพมากขึ้นไม่ต้องขึ้นอยู่กับเหมืองแร่คึกแค่นี้เพียงอย่างเดียว

อย่างไรก็ตามรัฐบาลละเลยมิได้พัฒนาการสาธารณสุขปโภคที่สำคัญ เช่น การคมนาคมขนส่งและการแพทย์ให้ดีขึ้นเท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่มณฑลนี้มีรายได้จากการภาษีอากรต่าง ๆ มากมายเกินกว่ามณฑลอื่น ๆ (ยกเว้นมณฑลกรุงเทพฯ) เพิ่งเริ่มเปลี่ยนแปลงนโยบายเศรษฐกิจให้ยังประโยชน์แก่มณฑลขึ้นคานสาธารณสุขปโภคมากขึ้นตอนปลายรัชกาล เนื่องจากถูกบีบบังคับจากอังกฤษมีผลประโยชน์เกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับหัวเมืองส่วนนี้ ข้าหลวงเทศาภิบาลได้ช่วยแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเรื่องนี้ให้รัฐบาลไปอย่างดีโดยเฉพาะโครงการเงินคอมเม็นเสชั่น (Commensation)

สรุปแล้วนโยบายเศรษฐกิจที่หัวเมืองไทยฝั่งตะวันตกระยะนี้รักษากฎระเบียบของรัฐบาลเองได้ตามจุดมุ่งหมายทั้งคานภาษีอากรและการป้องกันแทรกแซงของอังกฤษ แต่ก็นับได้ว่าเป็นนโยบายที่มีจุดมุ่งหมายแคบและหวังผลระยะสั้นเท่านั้น ทั้งนี้ นโยบายดังกล่าวมิได้มีผลในการปรับปรุงความเป็นอยู่ของราษฎรโดยทั่วไปเท่าที่ควร แม้จะรับวิธีการที่ดีของอังกฤษมาใช้หลายประการ เช่น การส่งเสริมการเกษตรและการรักษาความสงบเรียบร้อย แต่ก็ไม่ได้ผลเท่าอังกฤษเพราะมีอุปสรรคทั้งคานงบประมาณและกำลังคนที่มีประสิทธิภาพนั่นเอง